

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

KIRAAT FARKLILIKLARININ İRABA ETKİSİ
(MEDÂRİKU'T-TENZİL VE HAKÂİKU'T-TE'VÎL
TEFSİRİ 3. CİLT ÖRNEĞİNDE)

Bayan ABDULLAH

MARDİN – 2025

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

KIRAAT FARKLILIKLARININ İRABA ETKİSİ
(MEDÂRİKU'T-TENZÎL VE HAKÂİKU'T-TE'VÎL TEFSİRİ 3.
CİLT ÖRNEĞİNDE)

Bayan ABDULLAH

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Halil AKÇAY

MARDİN – 2025

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Anabilim Dalı numaralı öğrencisi 'in hazırladığı “.....” başlıklı çalışma, .../.../20... tarihinde yapılan tez savunma sınavında oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans/doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri	Unvanı Adı, SOYADI	İmza
Başkan		
Üye		
Üye		

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu’nun .../.../20.. tarih ve .../... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.../.../20..

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmada kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

İmza

Bayan ABDULLAH

15.08.2025

ÖZET

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KIRAAT FARKLILIKLARININ İRABA ETKİSİ (MEDÂRIKU'T-TENZİL VE HAKÂİKU'T-TE'VİL TEFSİRİ 3. CİLT ÖRNEĞİNDE)

Bayan ABDULLAH

Bu çalışma, Kur'ân kıraatlerinin farklı yönlerini ele almayı ve bu kıraat farklılıklarının i'rab çeşitliliği üzerindeki etkisini, Ebû'l-Berekât en-Neseî'ye ait olan *Medâriku't-Tenzîl ve hakâiku't-te'vîl* adlı tefsirinin üçüncü cildi çerçevesinde açıklamayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda Kur'ân ayetlerine ait farklı kıraatleri izleyerek bu kıraatlerin irabda nasıl bir çeşitliliğe yol açtığı ortaya koyulmuştur. Bu çerçevedeki her bir ayet ayrı ayrı zikredilmiş, sonra ona ilişkin kıraatler sıralanmış ve müellifin bu kıraatleri nasıl yönlendirdiği (te'vil ettiği) aktarılmıştır. Tez giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Birinci bölümde kıraatler, kıraatlerin ortaya çıkışları, çeşitleri, sahih kıraatlerin şartları ve on dört kıraatin nasıl seçildiği konuları ile Neseî'nin hayatı ve ilmî konumu ele alınmıştır. İkinci bölümde ise kıraat farklılıklarının irabda çok yönlülüğe yol açtığı ayetlerin tahlillerine ayrılmıştır. Bu bölümde ayetlerin tahlili ve irabdaki farklılıklar ele alınmıştır. Çalışma, Kur'an kıraatlerindeki vecihlerin çokluğunun irab çeşitliliği üzerinde doğrudan bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Bu farklılık, Arapçanın yalnızca belirli bir lehçeyle sınırlı olmayan çok yönlü ifade yapısına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, okuyuculara kendi lehçelerine veya doğal ifade tarzlarına göre tercih yapma özgürlüğü sağlamıştır. Söz konusu çeşitlilik, okuyucuların dilsel ve iraba ilişkin tercihleri üzerinde açık bir etki göstermiş ve bu çokluk, farklı kıraatlerde irab farklılıklarının oluşmasına yansımıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Kur'ân, Kıraat, İrab, Medâriku't-Tenzîl, Neseî.

ABSTRACT

BASIC ISLAMIC SCIENCES DEPARTMENT

THE EFFECT OF RECITAL DIFFERENCES ON INTERPRETATION (IN THE EXAMPLE OF THE VOLUME 3 OF THE COMMENTARY OF MADARIKU'T- TENZIL AND HAKAIKUT-TE'VIL)

Bayan ABDULLAH

This study aims to review the faces of the Qur'anic readings and explain their impact on the diversity of the expression in the Madarak al-Tanzil and the Truths of Interpretation by Abu al-Barakat al-Nasafi. I focused on tracing the faces of the different readings of Qur'anic verses, explaining what these readings led to in terms of variation in expression, as I would list the verse and then mention the associated readings and present the author's positions in directing them. The thesis consists of an introduction, two chapters, and a conclusion. The first chapter examines recitations, their emergence, their types, the conditions for authentic recitations, and how the fourteen recitations were selected, along with the life and scholarly position of Imam Nasafi. The second chapter analyzes verses where variations in recitation lead to versatility in recitation. The study concluded that the multiplicity of Qur'anic readings had a direct impact on the diversity of expressions. This variation can be attributed to the nature of the Arabic language, which is not limited to a specific dialect, allowing readers the freedom to choose according to their natural dialects or styles. This diversity has shown a clear impact on the linguistic and expressive choices of the readers, as this multiplicity was reflected in the variation of expressions in the different readings.

Key Words: Arabic Language and Rhetoric, Qur'anic readings, Arabic, grammar, Madarak al-Tanzil, Nasafi.

ÖN SÖZ

Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. Salât ve selâm, yaratılmışların en şerefli, peygamberlerin ve resullerin önderi, Efendimiz Muhammed’e (s.a.v.), onun ailesine, ashabına ve kıyamet gününe kadar ihsanla kendilerine tâbi olanlara olsun.

Kur’an-ı Kerîm, Allah Teâlâ’nın Müslümanlar için ebedî bir anayasa olarak indirdiği ilâhî ve ölümsüz kitaptır. O, önünden ve ardından bâtılın erişemeyeceği bir kitaptır. Âlemlerin Rabbi tarafından, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed’in (s.a.v.) kalbine indirilmiştir. Bu kitap, diri olanlara bir uyarı, kâfirlere karşı bir hüccet ve müminlere, inanç, ibadet, ahlâk ve muameleler hususunda kıyamete dek rehberlik edecek doğru yolları gösteren bir hidayet vesilesi olmuştur. Şunu da belirtmek gerekir ki, tarih boyunca hiçbir semavî kitap, Kur’an-ı Kerîm’in Müslümanlar nezdinde gördüğü ihtimam ve korumayı görmemiştir.

İslam’ın doğuşundan günümüze dek, Kur’an-ı Kerîm’e hizmet etmek üzere okuma, yazma, tefsir etme gibi çeşitli yönlerden büyük gayretler sarf edilmiştir. Bunun neticesinde Kur’an ilimleri adı verilen zengin bir ilmî birikim ortaya çıkmıştır. Bu ilim dalları arasında, İslâm âlimlerinin büyük ilgi gösterdiği önemli alanlardan biri de kıraat ilmidir. Bu ilim, hem doğu hem batı İslâm dünyasında büyük bir dikkatle ele alınmış, rivayet, kurallandırma, analiz ve çıkarım yönünden derinlemesine işlenmiştir.

Bu alanda öne çıkan âlimlerden biri, Hicrî yedinci yüzyılda yaşamış olan Neseî’dir (r.a.). Onun bu sahaya gösterdiği ilgi, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl* adlı meşhur tefsirinde açıkça görülmektedir. Bu eseri, irab yönleri ile kıraat farklılıklarını bir araya getiren kapsamlı bir tefsir olarak kaleme almıştır. Neseî, tefsirinin girişinde bu hedefini açıkça ifade etmiş, onu “irab ve kıraatleri bir araya getiren, bidat ve sapkınlıklardan uzak, orta düzey bir tevil kitabı” olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda bu eseri inceleyip barındırdığı kıraat farklılıklarını ortaya koyarak irab üzerindeki etkisini görmek, Kur’an’ın daha doğru anlaşılmasına vesile olacaktır.

Çalışmam süresince yanımda olan, destek veren ve katkı sağlayan herkese en içten teşekkürlerimi sunmak isterim. Öncelikle, tez sürecimin her aşamasında bilgi, deneyim ve sabırla bana rehberlik eden, değerli katkılarıyla çalışmamın şekillenmesine büyük katkı sağlayan danışmanım Doç. Dr. Halil Akçay’a en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Bunun

yanında akademik hayatım boyunca katkılarını esirgemeyen tüm değerli hocalarıma ve jüri heyetinde bulunan hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu süreçte her zaman yanımda olan, sevgi, sabır ve destekleriyle bana güç veren canım anneme, babama ve kardeşlerime sonsuz teşekkür ederim. Varlıkları ve desteği benim için her zaman en büyük motivasyon kaynağı olmuştur.

Bayan ABDULLAH

Mardin, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı	1
2. Konunun Amacı ve Önemi	1
3. Araştırmanın Yöntemi.....	2
4. Araştırmanın Kaynakları.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

NESEFÎ VE KIRAAT

1.1. Nesefî	4
1.1.1. Adı ve Nesebi	4
1.1.2. Doğumu ve Yetiştirme Dönemi	4
1.1.3. Vefatı	5
1.1.4. İlmî Hayatı ve Eserleri	5
1.1.5. Hocaları	6
1.1.6. Talebeleri	7
1.1.7. İlmî Mirası ve Eserleri	8
1.2. Kıraat.....	12
1.2.1. Kıraatin Lügavî ve İstılahî Tanımı.....	12
1.2.2. Kıraatlerin Ortaya Çıkışı ve “Yedi Harf”in Anlamı	14
1.2.3. Yedi Harf Hakkındaki Hadisler	14
1.2.4. Sahih Kıraatin Temel Şartları	17
1.2.5. Kıraat Türleri	21
1. Rivayet Yoluyla Aktarılan Kıraatler	21
1.2.6. On Dört Kurra.....	25

1.2.7. Neseîî'nin Tefsirinde Geçen Kıraat Türleri.....	36
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

NESEFÎ TEFSİRİNDE KİRAAT FARKLILIKLARININ İRAB ÇEŞİTLİLİĞİNE ETKİSİ

2.1. Secde Suresi.....	39
2.2. Ahzâb Suresi.....	41
2.3. Sebe' Suresi	43
2.4. Fâtır Suresi.....	47
2.5. Yâsîn Suresi	49
2.6. Sâffât Suresi.....	50
2.7. Sâd Suresi	52
2.8. Zümer Suresi.....	53
2.9. Mümin Suresi.....	53
2.10. Fussilet Suresi.....	56
2.11. Şûrâ Suresi	57
2.12. Zuhurf Suresi	58
2.13. Duhân Suresi.....	60
2.14. Câsiye Suresi	61
2.15. Ahkâf Suresi	63
2.16. Muhammed Suresi	64
2.17. Zâriyât Suresi.....	65
2.18. Tûr Suresi.....	66
2.19. Kamer Suresi	67
2.20. Rahmân Suresi.....	68
2.21. Vâkıa Suresi.....	69
2.22. Hadîd Suresi.....	70
2.23. Mücâdele Suresi.....	71
2.24. Haşr Suresi.....	72

2.25.	Mumtehine Suresi.....	72
2.26.	Saf Suresi.....	73
2.27.	Munâfikûn Suresi.....	74
2.28.	Talâk Suresi	74
2.29.	Mulk Suresi.....	75
2.30.	Me‘âric Suresi.....	75
2.31.	Cin Suresi.....	76
2.32.	Muzzemmil Suresi.....	77
2.33.	Muddessir Suresi	78
2.34.	Kıyâmet Suresi.....	79
2.35.	İnsân Suresi.....	80
2.36.	Nebe Suresi.....	80
2.37.	Nazi‘ât Suresi.....	81
2.38.	‘Abese Suresi	81
2.39.	İnfitâr Suresi	82
2.40.	İnşikâk Suresi.....	83
2.41.	Burûc Suresi.....	83
2.42.	Târik Suresi.....	84
2.43.	Gâşiye Suresi	85
2.44.	Fecr Suresi	85
2.45.	Beled Suresi.....	86
2.46.	Şems Suresi.....	87
2.47.	Tebbet Suresi	87

SONUÇ

KAYNAKÇA

ÖZGEÇMİŞ	93
----------------	----

KISALTMALAR

<i>b.</i>	: İbn, bin
<i>bs.</i>	: Basım/Baskı.
<i>bk.</i>	: Bak, bakınız
<i>c.</i>	: Cilt
<i>çev.</i>	: Çeviri
<i>DİA</i>	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
<i>Ed.</i>	: Editör
<i>H.</i>	: Hicrî
<i>ö.</i>	: Ölümü
<i>s.a.v.</i>	: Sallallahu aleyhi vesellem
<i>thk.</i>	: Tahkik eden.
<i>ts.</i>	: Tarihsiz
<i>yy.</i>	: Yayın yeri yok
<i>vb.</i>	: Ve benzerleri

GİRİŞ

Kıraat ilminin önemi, Kur’ân metninin anlaşılması ve şer’î-ictihadî maksatlarının kavranmasındaki merkezî rolü göz önünde bulundurulduğunda, bu alanda yapılan çalışmaların artması günümüzde dikkat çekici bir gelişmedir. Bu tez de Neseî’nin tefsirinde kıraatlere yer verişini ve kıraat farklılıklarının i’rab yönlerindeki çokluğa olan etkisini incelemektedir.

1. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Tezin başlığı, “Kıraat Farklılıklarının İraba Etkisi (Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl Tefsiri 3. Cilt Örneğinde)” şeklindedir. Bu bağlamda tezin konusu da kıraat farklılıkların iraba etkisidir. Kıraat farklılıkların iraba etkisi, tezleri aşacak kadar geniş bir konu olduğu için çalışma, Neseî’nin *Medâriku’t-Tenzîl* adlı tefsirinin 3. cildiyle sınırlandırılmıştır. Söz konusu tefsirin de geniş hacmi itibarıyla daha çok örnek barındıran üçüncü cildi ele alınmıştır.

2. Konunun Amacı ve Önemi

Konunun asıl amacı Kur’an’ı daha iyi anlamaya gayret etmektedir. Bunun yanında tezin amaçları aşağıda belirtilmiştir:

1. Neseî’nin tefsirinde Kur’an kıraatlerine ne derece yer verdiğini analiz etmek ve bu önemli alanı ne ölçüde kapsadığını incelemek.
2. Neseî’nin tefsirinde ele alınan farklı kıraat türlerini sınıflandırmak ve ortaya koymak.
3. Mâverâünnehir bölgesinden bir Kur’an âlimi ve düşünürü olarak Neseî’nin şahsiyetini öne çıkarmak ve onun tefsir alanındaki ilmî katkılarını değerlendirmek.
4. Neseî’nin tefsirinde yer alan i’rab yönlerini incelemek ve bunların farklı kıraatlerle olan bağlantısını ortaya koymak.
5. Kıraat farklılıklarının irab yönlerinde değişim veya çeşitlilik meydana getirdiği yerleri tespit etmek.

Bu konu, Kur'an kıraatleri ilmiyle doğrudan ilişkilidir. Kıraat ilmi, bazı kişilerde şüphe uyandırabilecek konuları gündeme getirme ihtimali taşıdığı için büyük bir öneme sahiptir. Nitekim bu durum, sahabîlerden Übey b. Ka'b'in (r.a.), sahâbenin Kur'an'ı farklı okuyuşlarını görmesi ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu farklılıkları onaylaması karşısında yaşadığı şaşkınlıkla ortaya konmuştur. Übey şöyle demiştir: “*Resûlullah'ın (s.a.v.) meselesinde, câhiliye döneminde olduğumdan daha büyük bir şüpheyeye düştüm.*” Bu olay, kıraatlerin incelenmesi, kökenlerinin ve sabitliğinin açıklanması gerekliliğini göstermektedir.

Kur'ân kıraatlerindeki farklılıkların i'rab yönleri ve Kur'an metninin yorumu üzerindeki etkisini kavramak da bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Zira kıraat farklılıklarının i'rab üzerindeki yansımaları, Kur'ân ilimleri ve tefsir alanlarında oldukça önemli bir konu olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmanın önemi ayrıca Kur'an metninin daha derinlemesine anlaşılmasına olan ihtiyacın karşılanması açısından da ortaya çıkmaktadır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, analitik ve tümevarım yöntemine dayanmaktadır. Bu kapsamda, Neseî'nin tefsirinin 3. cildinde ele aldığı kıraatlere ilişkin tüm ayetler toplanmış ve ardından bu ayetler, nitelikleri ve özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Ardından, bu ayetler analiz ederek ve tekrarlayan ifadeler dışlanarak kıraat farklılıklarının i'rab çeşitliliği üzerindeki etkisi açıklanmıştır.

Kıraat gruplarının belirtmek için metin içerisinde kullanılan kelimelerin kimleri kapsadığını bilmekte fayda vardır. Bunlar aşağıda verilmiştir:

Medenî: Nâfi iki ravisi ile Kalûn ve Verş.

Mekkî: İbn Kesîr ve iki ravisi Bezzî ve Kunbul.

Basrî: Ebû ‘‘Amr ve iki ravisi Dûrî ve Vâsî.

‘İrâkî: Ebû ‘Amr el-Basrî ve Ya‘kûb el-Hadramî.

Şâmî: İbn ‘Âmir ve iki ravisi Hişâm ve Zekvân.

Kûfî: ‘Âsım ve iki ravisi Şu‘be ve Hafs. Hamza ve iki ravisi Halef Hâlid. Kisâi ve iki ravisi Ebu’l-Hâris ve Hafs.

Hicâzî: Nafi‘, Ebu Ca‘fer, İbn Kesîr

4. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmada konuyla doğrudan ya da dolaylı ilgili klasik ve modern pek çok kaynak eserlere müracaat edilmiştir. Ancak konunun ana kaynağı doğal olarak Neseî’nin *Medâriku’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vîl* adlı tefsiridir. Bunun yanında çalışmada yararlanılmış temel bazı kaynaklar aşağıda verilmiştir:

1. Kâtib Çelebi, *Keşfu’z-zunûn ‘an esâmî’l-kutubi ve’l-funûn*, thk. Muhammed Şerefeddin Yaltkaya, Vekâletu’l-Ma‘ârif, İstanbul 1943.
2. Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî, *İthâfu fudalâi’l-beşer fi’l-kirâati’l-arba‘a ‘aşer*, 3. bs., Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut 1427.
3. Muhammed Sâlim Muhaysin, *Mu‘cemu huffâzi’l-Kur‘ân*, Dâru’l-ceyl, Beyrut.
4. Celâluddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fi ‘ulûmi’l-Kur‘ân*, thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrâhim, el-Hey’etu’l-Mısriyye el-‘Amme, 1974.
5. el-Hemedânî, Ebû’l-Alâ, *Gâyetu’l-ihtisâr fi kirâeti’l-‘aşere eimmeti’l-emsâr*, thk. Eşref Muhammed Fuâd Tîlat, Cem‘iyyetu tahfîzi’l-Kur‘ân, Cidde 1994.
6. İbnu’l-Cezerî, Şemsuddîn Muhammed, *Gâyetu’n-nihâye fi tabakâti’l-kurrâ’*, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut 1971. cilt 2.
7. İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâeti’l ‘aşr*, thk. ‘Alî Muhammed, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut.

BİRİNCİ BÖLÜM

NESEFÎ VE KIRAAT

Nesefî'nin hayatının tam olarak anlaşılması, onun tefsiri olan Medârik'in hangi ortam ve şartlarda yazıldığı, ilmî olarak alanına neler kattığını öğrenmek açısından önemlidir. Bunun yanı sıra Nesefî'de kıraat konusuna geçmeden önce kıraat kavramını, kıraat türlerini ve kıraatle ilgili ulemanın görüş ve değerlendirmelerini bilmek de konunun tam olarak kavranması açısından önemlidir.

1.1. Nesefî

Nesefî, fakih, kelamcı, usûl âlimi ve müfessir olmasının yanında zahid ve muttaki âlimlerin önde gelenlerinden biridir. O, Mâverâünnehir bölgesinde Ceyhun ile Semerkand arasında yer alan Sind diyarına bağlı Nesef şehridir. Günümüzde bu şehir “Karş” veya “Kasr” adıyla anılırken, Orta Çağ Arap kaynaklarında “Nesef”, Farsçada ise “Nahşeb” olarak zikredilmiştir. Burası verimli topraklara, çok sayıda köye sahip olup dört kapılı surlarla çevrili ve Buhara ile Belh arasında önemli bir konumda yer almaktadır.¹

1.1.1. Adı ve Nesebi

Künyesi, lakabı ve nisbesiyle birlikte tam adı Ebu'l-Berekât Hâfızuddîn 'Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî'dir. Nesefî'nin künyesi Ebû'l-Berekât, lakabı ise Hâfızuddîn olup, kaynaklarda en çok Nesefî nisbesiyle bilinmektedir.²

1.1.2. Doğumu ve Yetiştirme Dönemi

Tercüme kitaplarında Nesefî'nin hayatına ilişkin bilgiler son derece sınırlıdır. Genellikle ismi, künyesi, lakabı ve eserlerinden bahsedilmiş; ancak doğum tarihiyle ilgili kesin bir bilgi verilmemiştir. Doğumuna dair bilgi sunan tek kaynak Muhammed Şefik

¹ Şihâbuddîn Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân* (Beyrut: Dâru sâdir, 1977), 5/285, 'İzzuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Lubâb fî tehzîbi'l-ensâb*, (Beyrut: Dâru sâdir, 1980), 308

² Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 15. Bs. (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 2002), 67; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn*, thk. Şerefeddin Yaltkaya (İstanbul: Vekâletu'l-Ma'ârif, 1943), 528..

Girbâl'in yazdığı *el-Mevsû'atu'l-'Arabiyyetu'l-muyessere* adlı eserdir. Bu eserde Nesefî'nin Milâdî 1232–1310 yılları arasında, Hicrî olarak ise 630 yılında doğduğu belirtilmiştir.³

Onun çocukluğu ve ailesi hakkında ise kaynaklarda yeterli bilgi yer almamaktadır. Ancak *Keşfu'l-esrâr şerhu'l-Musannif 'ale'l-Menâr* adlı eserde babasına dair şu ifade geçmiştir: “*el-İmâmu'l-Kebîr es-Sa'îd Hamîdu'l-Mille ve'd-Dîn Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî'nin oğludur.*”⁴ Bu ifade, babasının salih ve âlim biri olduğunu gösterir.

Nesefî'nin hayatı hakkındaki bilgi eksikliği, onun yaşadığı dönemdeki tarihî olaylarla ilişkilidir. Özellikle Moğol (Tatar) istilaları sırasında İslâm dünyasında yaşanan büyük karışıklıklar, kütüphanelerin, ilim merkezlerinin ve camilerin yıkımı bu eksikliği açıklamaktadır. Nesefî'nin doğup büyüdüğü Buhara da bu yıkımdan büyük zarar görmüş ve neredeyse yalnızca bir arkeolojik kalıntı hâline gelmiştir.⁵

1.1.3. Vefatı

Nesefî'nin vefat yılı hakkında kaynaklarda üç farklı rivayet bulunmaktadır. İlk rivayete göre H. 701 yılında vefat etmiştir.⁶ İkinci rivayet onun H. 710 yılında öldüğünü ileri sürmektedir.⁷ Üçüncü rivayet ise vefat tarihini H. 711 yılı olarak belirtmektedir.⁸ Kaynaklarda yer alan bilgilere göre, Nesefî Rebûlevvel ayının bir Cuma gecesi, İsfahan vilayetinin İydec kasabasında vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.⁹

1.1.4. İlmî Hayatı ve Eserleri

Nesefî ilim hayatına Buhara'da başlamış ve bu şehrin seçkin medreselerinde eğitim almıştır. Bu eğitim kurumlarından biri, Beklâbâz bölgesinde bulunan Muktedâiyye Medresesidir. Nesefî, yalnızca ilim tahsil etmekle kalmamış; Buhara'da ilim yayma faaliyetlerinde de önemli bir rol üstlenmiştir. Bu husus, onun *el-İ'timâd Şerhu'l-'Umde*

³ Muhammed Şefik Girbâl, *el-Mevsû'atu'l-'Arabiyye el-muyessere* (Kahire: Dâru's-ş-a'b, 1953), 2/1833.

⁴ Nâile Nu'mân el-Meşherâvî, *en-Nesefî ve ârâuhu'l-'akâdiyye*, Yüksek Lisans Tezi, Emîr 'Abdulkâdir Üniversitesi, 1995, 12.

⁵ Hasen İbrâhîm Hasen, *Târîhu'l-İslâm es-siyâsî ve'd-dînî ve'l-ictimâ'î*. (Dâru'l-Fikr, 1968), 4/129-134.

⁶ Ebu'l-Fadl İbn Hacer el-'Askalânî, *ed-Dureru'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine* (Haydarabad: Dâiretu'l-ma'ârifî'l-'Usmâniyye, 2006), 247.

⁷ Ziriklî, *el-A'lâm*, 67; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 662.

⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1675.

⁹ 'Askalânî, *ed-Dureru'l-kâmine*, 247; Ziriklî, *el-A'lâm*, 67.

adlı eserinde geçen şu ifadesinde açıkça görülmektedir: “*Buhara’da yanıma gelip giden zahid bir öğrencim bana şöyle nakletmişti...*”¹⁰

Ayrıca Nesefî, çeşitli ilim yolculukları da yapmıştır. Bu durum onun şu sözünden anlaşılmaktadır: “*Buhara ve İslâm memleketlerinde namaz kılanları gördüm.*”¹¹ Fakat bu yolculuklara dair kaynaklarda detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Ancak kayıtlara geçmiş tek yolculuk, Hicrî 710 yılında yaptığı Bağdat ziyareti olup, bu ziyaret onun hayatının son dönemlerine denk gelmektedir.¹²

1.1.5. Hocaları

Nesefî, döneminin önde gelen büyük âlimlerinden ilim tahsil etmiştir. Bu âlimler, ilim ehli arasında seçkin bir konuma sahipti. Bunlardan en meşhurları şunlardır:

1. Şemsu’l-Eimme el-Kerderî (ö. 642/1244)

Kerderî, dönemin âlimlerinin hocası sayılan, Muhammed b. ‘Abdussettâr b. Muhammed el-‘İmâdî el-Hanefî el-Berâtikî’dir. Derin ilmi ve üstün öğretim tarzıyla tanınmıştır. Harezm’de, *Şerhu’l-Makâmât* adlı eserin müellifi Burhânuddîn Nâsır b. ‘Abdisseyyid el-Muttarrizî’den ders almıştır. Fıkıh ilmini Semerkand’da Şeyhulislam Burhânuddîn ‘Alî b. Ebî Bekr el-Merginânî’den öğrenmiş, aynı zamanda Buhara’da da allâme Bedruddîn ‘Umer b. ‘Abdülkerîm el-Verskî ve Ebu’l-Mehâsin Hasen b. Mansûr el-Kâzihân’ın nezaretinde tahsil etmiştir. Kendisine talebe olan çok sayıda âlim vardır. Bunlar arasında yeğeni Muhammed b. Mahmûd el-Fakîhî, Şeyh Seyfuddîn el-Bâhirrezî ve onun yanında yetişen diğer âlimlerden Ebu’l-Berekât en-Nesefî, Havâhirzâde ve Fahruddîn el-Mâyimergî sayılabilir. Şemsu’l-Eimme, 642 H. yılı Muharrem ayında vefat etmiş ve ‘Abdullâh b. Muhammed b. Ya’kûb el-Hârisî’nin yanı başına defnedilmiştir.¹³

2. Havâhirzâde (ö. 483/1090)

¹⁰ Ebu’l-Berekât ‘Abdullâh en-Nesefî, *el-İ’timâd fîl-i’tikâd şerhu’l-‘Umde*, thk. Nâdir b. Muhammed (Dâru’l-fecr, 2020), 1-2.

¹¹ el-Meşherâvî, “en-Nesefî ve ârâuhu’l-‘akîdiyye”, 13.

¹² İbn Kutlubugâ, *Tâcu’t-terâcim fî tabakâti’l-Hanefiyye*, thk. Muhammed Hayr (Dimaşk: Dâru’l-kalem, 1996), 30.

¹³ el-Meşherâvî, “en-Nesefî ve ârâuhu’l-‘akîdiyye”, 17.

Asıl adı Burhânuddîn Mahmûd b. ‘Abdikerîm el-Kerderî olan bu âlim, Şemsu’l-Eimme’nin kız kardeşinin oğludur. Dayısının gözetiminde yetişmiş ve ondan ilim tahsil etmeye devam etmiştir. Neseî, onun en tanınmış öğrencilerindendir. Neseî, onun adını *el-Mustasfâ fî’l-Mustevfâ Şerhu’n-Nâfi’ fî furû’i’l-fikhi’l-Hanefî* adlı eserinde, gırtlığın baş kısmının “boğaz” sayılıp sayılmayacağına dair fikhî bir mesele bağlamında anmıştır. Neseî, onun metodu ve şerh tarzını övgüyle anmış, istidlallerini derin ve eşsiz olarak nitelendirmiştir.¹⁴

3. Hamîduddîn ed-Darîr el-Buhârî: (ö. 666/1268)

Tam adı ‘Alî b. Muhammed b. ‘Alî Hamîduddîn er-Râmşî el-Buhârî el-Hanefî’dir. Fıkıh ve tefsir alanında büyük bir ilim sahibi idi. 666 H. yılında vefat etti. *Şerhu usûli’l-Bezdevî* ve *Şerhu’l-Câmi’i’l-kebîr li’ş-Şeybânî* gibi önemli eserleri bulunmaktadır. Neseî, yazılarında onu hem bir hoca hem de ilmî ilham kaynağı olarak anmıştır.¹⁵

4. el-‘Utâbî (ö. 586/1189)

Ahmed b. Muhammed b. ‘Umer el-‘Utâbî, lakabı Zâhiduddîn Ebû Nazar el-Buhârî el-Hanefî’dir. 586 H. yılında vefat etmiş, önemli ilmî miraslar bırakmıştır. Bunlar arasında *Tefsîru’l-Kur’ân* ve *el-Fetâvâ el-‘Utâbiyye* olarak bilinen *Cevâmi’u’l-fikh* adlı eserleri yer almaktadır.¹⁶

1.1.6. Talebeleri

Neseî’nin ilmî birikiminden faydalanan seçkin âlimler arasında öne çıkan iki isim vardır. Bu iki isim, tercüme kitaplarında adı geçen öğrencilerindendir:

1. Signâkî (ö. 711/1311)

Tam adı el-Huseyn b. ‘Alî b. Haccâc b. ‘Alî es-Signâkî’dir. Husâmuddîn el-Fakîh el-Hanefî lakabıyla da tanınır. Döneminin fıkıh âlimlerinden olup Halep’e yerleşmiş ve

¹⁴ Ebû ‘Abdillâh Şemsuddîn ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*, thk. Hassân ‘Abdummennân (Mekke: Beytu’l-efkâr, 2004), 112.

¹⁵ el-Meşherâvî, “en-Neseî ve ârâuhu’l-‘akîdiyye”, 17.

¹⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfu’z-zunûn*, 5/570.

711 H. yılında burada vefat etmiştir. *et-Tesdîd fî Şerhi't-Temhîd* ve *el-Kâfî fî Şerhi Usûli'l-Bezdevî Signâkî*'nin başlıca eserlerlerindendir.¹⁷

2. İbnu's-Sâ'âtî (ö. 694/1294)

Asıl adı Ahmed b. 'Alî b. Sa'leb b. Ebî'd-Diyâ' el-Ba'lebekkî'dir. Aslen Bağdatlı olup Hanefî mezhebi fakihlerindendir. “es-Sâ'âtî” lakabıyla anılması, babasının Mustansırıyye Medresesi'nin kapısında sergilenen meşhur saatleri yapması sebebiyledir. 694 H. yılında vefat etmiştir. En önemli eserleri, *Bedî'u'n-nizâmi'l-câmi' beyne kitâbey el-Bezdevî ve'l-Ahkâm* ve *er-Red 'alâ İbn Kemûne felâsifeti'l-Yehûd*'dur.¹⁸

1.1.7. İlmî Mirası ve Eserleri

Nesefî, yalnızca tefsir alanında değil, çeşitli dinî ilimlerde bıraktığı derin tesirle İslâm ümmetinin âlimlerine asırlardır yol göstermektedir. Nitekim onun farklı ilim dallarında pek çok eseri vardır. Eserlerinden bazıları şunlardır:

1. 'Umdetu'l-'Akâid

Yaklaşık otuz altı sayfadan oluşan bu özlü risâle, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat inanç esaslarını özetleyen kısa ama yoğun bir metindir. Bu kitapta Nesefî Allah Teâlâ'nın varlığına dair delilleri, kader meselesini, iman ve İslâm tanımlarını, şefaât konusunu ve daha birçok temel akaid meselesini ele almıştır. Eser, birçok önemli şerhe konu olmuştur. Bunlardan bazıları:

- Müellifin kendisinin yazdığı *el-İ'timâd* adlı şerh.
- Şemsuddîn Muhammed b. İbrâhîm et-Tiksârî'nin (ö. 901/1496) şerhi.
- Cemâluddîn Mahmûd b. Ahmed el-Konevî'nin (ö. 770/1369) *ez-Zubde* adlı şerhi.
- Ahmed b. Oğuz Dânişmend el-İkşehdî (ö. 800/1398) el-Hanefî'nin *el-İntikâd fî Şerhi 'Umde'l-İ'timâd* adlı eseri.

2. *el-İ'timâd Şerhu'l-'Umde*

¹⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 5/258.

¹⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 5/85.

Bu eser, 'Umdetu'l-'Akâid'in genişletilmiş bir şerhi olup yaklaşık 225 sayfadan oluşur. Neseî bu eseri 698 H. yılında tamamlamıştır. Kitabın amacı, öz metindeki zor meseleleri detaylandırmak ve anlaşılır hâle getirmektir. Nitekim Neseî eserin girişinde şöyle demiştir:

“Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat hakkında yazdığım 'Umde adlı kısa eserime gösterilen ilginin ardından, bu risâledeki zor meselelerin açıklanmasına ve delillerinin genişletilmesine ihtiyaç olduğunu fark ettim. Bunun üzerine, kulların yaratıcısı olan Allah'ın tevfiğiyle, adı 'el-İ'timâd fi'l-İ'tikâd' olan bir eser kaleme aldım. Allah, kendisine tevekkül edeni yeterli kılandır, işlerini ona havale edeni destekleyendir. O, bana yeter; ne güzel yardımcıdır.”¹⁹

3. *el-Le'âlî el-fâhire fî 'ulûmi'l-âhire*: Bu eser de inanç esasları hakkındadır.²⁰

4. *Menâru'l-Envâr*

Bu eser, fıkıh usûlü alanında yazılmış özlü ve faydalı bir kitaptır. En önemli usûlî kaideleri bir araya getirmesiyle meşhur olmuştur. Müellifin kendisi, bu eseri *Keşfu'l-Esrâr* adlı kitabında şerh etmiştir. Eser, âlimler tarafından büyük ilgi görmüş ve çeşitli şerhlere konu olmuştur. Örneğin, Sa'duddîn ed-Dehlevî (ö. 891/1486), eseri *İfâdatu'l-envâr fî idâ'eti usûli'l-Menâr* adıyla şerh etmiştir. Ayrıca, Nâsiruddîn el-Konevî (ö. 764/1363), bu eseri *Kudusu'l-esrâr fî ihtisâri'l-Menâr* adıyla ihtisar etmiştir.²¹

1. *Keşfu'l-Esrâr*

Neseî'nin *Menâr* üzerine şerhidir. Bu kitap, fıkıh usûlü sahasında yazılmış olup, Fahru'l-İslâm ve Şemsu'l-Eimme es-Serahsî'nin eserlerinden faydalanılarak hazırlanmış bir özet niteliğindedir. Müellif, asıl tertibe sadık kalmaya özen göstermiştir, zaruret olmadıkça tertibi değiştirmemiştir. Bu eser yalnızca usûl konularıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda akaid meselelerine de temas etmiştir. Örneğin, Ehl-i Sünnet'e göre rû'yetullah meselesi, salâh ve aslah meselesi, büyük günah işleyeninin durumu ve sıfatlar gibi konulara yer verilmiştir. Neseî, bu eserinde kendi görüşlerine açıkça yer vermiştir. Bunu yaparken Matürîdî akaidine ve Hanefî mezhebine sıkı bağlılık göstermiştir.²²

2. *Kenzu'd-dakâ'ik fî'l-furû'*

¹⁹ Neseî, *el-İ'timâd fî'l-İ'tikâd*, 1-2.

²⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 5/379.

²¹ el-Meşherâvî, “en-Neseî ve ârâuhu'l-'akâdiyye”, 24; Takiyyuddîn 'Abdulkâdir et-Temîmî, *et-Tabakâtu's seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. 'Abdulfettâh Muhammed el-Hilv (Riyad: Dâru'r-Rufâ'î, 1983), 4/155.

²² İbn Kutlubugâ, *Tâcu't-terâcim*, 30; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/662.

Bu eser, Hanefî fikhının furû konularına dair yazılmış özlü bir metindir. Müellif, bu çalışmasında *el-Vâfi* adlı kendi eserinden faydalanarak bir özet hazırlamıştır. İbn Nuceym (ö. 970/1563), bu eseri *el-Bahru'r-râ'ik* adlı eserinde şerh etmiştir.²³

3. *el-Vâfi fî furû 'i'l-fikhi'l-Hanefî*

Bu eser, Hanefî fikhında kabul görmüş ve muteber sayılan çalışmalardandır. Müellif, eserin başında şunları söylemektedir:

“Boş zamanlarımda, Cami‘eyn (el-Câmi‘u’l-kebîr ve el-Câmi‘u’s-sagîr) ve ziyâdât’taki meseleleri kapsayan, muhtasar’daki konuları toplayan, hilâf meselelerini düzenli biçimde içeren, fetvâ ve vâkı‘at meselelerine dair bazı konuları da barındıran bir kitap yazmak aklıma gelmemişti. Ancak yazmaya karar verdim, en kısa sürede tamamladım ve adını 'el-Vâfi' koydum.”²⁴

4. *el-Kâfi fî Şerhi'l-Vâfi*

Bu eser, yukarıda anılan *el-Vâfi* kitabının şerhidir.²⁵

5. *el-Musaffâ*

Nesefî'nin *Hilâfiyât Manzûmesi*'ne şerhidir. Nesefî, bu şerhi bazı dostlarının talebi üzerine hazırladığını belirtmiştir. Amaç, hilâfî meselelerdeki incelikleri içeren manzûmenin derinlemesine bir şerhini yazmaktır.²⁶

6. *el-Mustefâ fî'l-furû'*

Eser, fıkıh furûu hakkındadır.²⁷

7. *Şerhu'l-Hidâye fî'l-furû'*

Bu kitapta, Nesefî; Şeyhulislam Burhânuddîn ‘Alî b. Ebî Bekr el-Merginânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye* adlı eserini şerh etmiştir. Ancak bu şerhin gerçekten Nesefî'ye ait olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Takiyyuddîn'in *Tabakât* adlı eserinde İbn

²³ İbn Kutlubugâ, *Tâcu't-terâcim*, 30; el-Meşherâvî, “en-Nesefî ve ârâuhu'l-'akîdiyye”, 250.

²⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/789.

²⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 5/379; el-Meşherâvî, “en-Nesefî ve ârâuhu'l-'akîdiyye”, 26.

²⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 5/379; el-Meşherâvî, “en-Nesefî ve ârâuhu'l-'akîdiyye”, 26.

²⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 5/379; el-Meşherâvî, “en-Nesefî ve ârâuhu'l-'akîdiyye”, 27.

eş-Şühne'den naklen, Neseî'ye ait bir *Hidâye* şerhi bulunmadığı belirtilmiştir. Öte yandan, bazı kaynaklar onun bu şerhi 700 H. yılında Bağdat'ta tamamladığını iddia etmektedir.²⁸

8. *Kitâbu fadâ'ili'l-a'mâl*

Bu eser, *Keşfu'z-zunûn* müellifi Hâcî Halîfe Kâtib Çelebî tarafından Neseî'nin kitapları arasında zikredilmiştir.²⁹

9. *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*

Bu çalışmada incelenen tefsir, daha yaygın olarak *Tefsîru'n-Neseî* olarak anılan eserdir.

Bu tefsir, ne sıkıcı derecede uzun ne de anlamı zedeleyecek kadar kısa olmasıyla öne çıkar. Her ne kadar bu eser rey ile yapılan tefsirler kategorisinde yer alsada, müellifin rivayet tefsirine de büyük ölçüde yer verdiği görülmektedir. Zira Neseî, Kur'ân'ı açıklarken Kur'ân'ın başka ayetleriyle, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisleriyle ve sahabe ile tâbiînin sözleriyle istidlal ederek manaları açıklamakta ve ayetlerden şer'î hükümler çıkarmaya çalışmaktadır.³⁰ Neseî, nüzul sebeplerine de önem vermiş, bu bağlamda sahih hadisleri aktardığı gibi zayıf rivayetlere de yer vermiştir. Ayrıca müellif, Kur'ân'daki kıraat farklılıklarına – daha önce açıklandığı üzere – değinmiş, bu farklılıklar ister mütevatir, ister şâz, hatta uydurma (mevzû) kıraatler olsun, bunların dilsel ve fikhî yönlerine dair açıklamalar yapmış ve çoğu zaman farklı görüşler arasında tercihte bulunmuştur.

Bunlara ek olarak, fikhî meselelere de yer veren Neseî, çeşitli konularda fakihlerin görüşlerini aktarmış; bazen bu görüşler arasında tercih yapmış³¹, bazen de yalnızca görüşleri zikretmekle yetinmiştir.³²

²⁸ İbn Kutlubugâ, *Tâcu't-terâcim*, 30; Takiyyuddîn, *et-Tabakâtu's seniyye*, 4/155; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/818.

²⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1274.

³⁰ Ebu'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî (Medâriku't-Tenzil ve hakâiku't-te'vîl)*, thk. Yûsuf 'Alî Bedevî (Beyrut: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1998), 1/359, 648.

³¹ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 1/103.

³² Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 1/359.

1.2. Kıraat

1.2.1. Kıraatin Lügavî ve Istılahî Tanımı

Kirâe (قراءة) kelimesi sözlükte “okumak” anlamına gelen “قرأ - يقرأ - قراءةً وقرآنًا” kökünden türetilmiştir. Bu fiildeki hemze (ء) hafifletme amacıyla düşürülerek “قرآن” şeklinde de söylenebilir. Kelimenin çeşitli çekim örnekleri arasında: “قرأت” (okudum), “قارئ” (okuyucu) vb. yer alır. Kavramın kök anlamı “toplamak, bir araya getirmek”tir. Bu sebeple Kur’an’a da “Kur’an” adı verilmiştir; çünkü sûre ve ayetleri bir araya getirmektedir. Nitekim “قرأت الشيء قرآنًا” denildiğinde “onu topladım ve birbirine kattım” anlamı kastedilir. Bu anlam, bazı hadislerde “kıraat” ve “iktirâ” kelimeleriyle birlikte zikredilmiştir. Dolayısıyla kelimenin asıl kökü “جم” (toplama) anlamını taşır. Örneğin: “ما قرأت هذه الناقة” (Bu deve hiç rahminde yavru taşımamıştır) denildiğinde, burada “*rahminde bir şeyi toplamamış*” anlamı ifade edilmektedir. Aynı şekilde “قرأت القرآن” dendiğinde, Kur’an’ın tamamının toplanıp bir bütün hâlinde okunması anlamına gelir.³³

Terim olarak ise kıraat kavramı, İbnu'l-Cezerî³⁴ tarafından şöyle tanımlanmıştır: “*Kur'an kelimelerinin okunma şekilleri ve bu şekiller arasındaki farklılıkları, nakledene dayandırarak konu alan ilimdir.*”³⁵ Bu tanım kapsamlı ve dakik bir tanımdır. Zira tanımda geçen “*Kur'an kelimelerinin okunma şekilleri*” ifadesi, kıraat meselesinin sadece hocadan metin duymakla sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır. Hadis rivayetinde olduğu gibi yalnızca dinlemeye dayalı değildir. Burada asıl olan kelimelerin doğru telaffuz edilmesidir.

³³ Ebû Nasr İsmâ'il el-Cevherî, *Tâcu'l-luga ve sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmet 'Abdulgafûr 'Attâr, 4. Bs. (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-melâyîn, ts.), 64; Muhammed Ebu'l-Fadl İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 3. Bs. (Beyrut: Dâru Sâdir, 1994), 1/128-33.

³⁴ Muhammed b. Muhammed b. 'Alî b. Yûsuf b. el-Cezerî'dir. Kıraat ilmi alanında *Neşru'l-kirââtî'l-'aşr* ve onun özeti olan *Takrîb*, ayrıca *Tahbîru't-teysîr fi'l-kirââtî'l-'aşr* adlı eserleri telif etmiştir. Ayrıca tefsir, hadis, fıkıh ve garîbu'l-hadîs alanlarında da eserler vermiştir. H. 833 yılında vefat etmiştir. (Bk. İbnu'l-Cezerî Şemsuddîn Muhammed, *Gâyetu'n-nihâye fi tabakâtî'l-kurrâ*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1971), 2/247; Şemsuddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi li-ehli'l-karni't-tâsi*, 9/255, Kahire: Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, ts.

³⁵ Muhammed b. Muhammed İbnu'l-Cezerî, *Muncidu'l-mukrîn ve murşidu't-tâlibîn*, thk. Nâsir Muhammedî Muhammed Câd (Kahire: Dâru'l-âfâk, 2010), 3.

Bu sebeple kıraat talebesinin hocasından yüz yüze kıraat eğitimi alması zorunludur.³⁶ Tanımda geçen “*ve farklılıkları*” kısmı ise kıraatlerdeki şu iki tür farklılığa işaret etmektedir:

- Aslî farklar (الأصول): Kur’an’ın birçok yerinde tekrar eden tecvit kuralları olup bunlara kıyas yapılabilir. Örnek: izhâr, idgâm, ihfâ, medd, tefhim, terkik vb.
- Fer’î farklar (الفرشيات): Belirli kelimelere has olan, özel yerlerde geçen ve kıyas edilemeyen farklardır.³⁷

Örneğin:

- ﴿مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ﴾ “Ödül ve ceza gününün tek hâkimi.” ayetinde,³⁸
- ‘Âsım ve Kisâî “مالك” şeklinde elifle okumuş, diğer kârilere ise elifsiz olarak “ملك” şeklinde okumuşlardır.³⁹
- ﴿وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ﴾ “yalnızca kendilerini aldatmış oluyorlar” ayetinde ise⁴⁰ Nâfi‘, İbn Kesîr ve Ebû “Amr “يخادعون” (elifli) şeklinde; Şam ve Kûfe ehli ise “يخدعون” (elifsiz) şeklinde okumuştur.⁴¹

Tanımda geçen “*nakledene dayandırılarak*” ifadesi ise, kıraatlerin doğru aktarımında muttasıl senedin ve şifahi rivayetin önemini vurgular. Bu ilimde sadece yazılı metinlerin ezberlenmesi yeterli değildir. Nitekim İbnu’l-Cezerî bu konuda şöyle demiştir: “*Bu ilme sahip olan kişi, onu şifahen (sözlü olarak) almalıdır. Mesela, yalnızca ‘et-Teysir’*

³⁶ Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî, *İthâfu fudalâi’l-beşer fi’l-kirâati’l-erba’ate ‘aşer*, 3. Bs. (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, 1427 H.), 6-7.

³⁷ ‘Abdulfettâh el-Kâdî, *el-Vâfi fi Şerhi’ş-Şâtubiyye fi’l-kirâati’s-seb’* 5. Bs. (Cidde: Mektebetu’s-sevâdî, 1999), 136-37.

³⁸ Fâtiha, 1/4.

³⁹ Dimyâtî, *İthâfu fudalâi’l-beşer*, 162.

⁴⁰ Bakara 2/9.

⁴¹ Dimyâtî, *İthâfu fudalâi’l-beşer*, 170.

adlı eseri ezberlemiş olmak, kıraat öğretmeye yetmez; çünkü kıraatler sadece işitme ve şifahi aktarım yoluyla öğrenilir.”⁴²

1.2.2. Kıraatlerin Ortaya Çıkışı ve “Yedi Harf”in Anlamı

Kıraat ilmiyle ilgilenen uzman âlimlerin neredeyse ittifakla belirttiğine göre, Kur’ân kıraatleri ya doğrudan yedi harften bazısına isnat edilmekte ya da bu harflerden birine özel olarak dayandırılmakta yahut belirli bir harf içinde yer alan farklı vecihlere dayanmaktadır.⁴³ Bu noktadan hareketle şu soru gündeme gelmektedir: Yedi harf nedir ve ne anlama gelir?

1.2.3. Yedi Harf Hakkındaki Hadisler

Yedi harf kavramının neyi ifade ettiğini belirten pek çok hadis ve ulemanın görüşleri bulunmaktadır. Bunlar aşağıda verilmiştir:

1. İbn Abbas’tan (r.a.) rivayet edilen hadis:

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Cebrâîl bana Kur’ân’ı bir harf üzere okuttu. Ben tekrar tekrar ondan arttırmasını istedim ve o da arttırmaya devam etti. Sonunda yedi harfe kadar ulaştı.”⁴⁴*

Bu rivayette Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Kur’ân’ın yedi harf üzere indirildiğini açıkça ifade etmiştir. Bu hadis ve benzeri rivayetler, yedi harf meselesini ortaya koyan temel metinlerdendir. Bunlar, Kur’ân-ı Kerîm’in Arap kabilelerinin lehçelerine ve telaffuz alışkanlıklarına uygun şekilde kolaylaştırılarak indirildiğini ortaya koymak açısından önem arz etmektedir.

2. ‘Umer b. Hattâb’tan (r.a.) rivayet edilen hadis:

Hiz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: *"Resûlullah (s.a.v.) hayattayken Hişâm b. Hakîm'in Furkân sûresini farklı bir şekilde okuduğunu işittim. Dinledim ve onun bana öğretilmeyen harflerle okuduğunu fark ettim. Neredeyse namazda müdahale edecektim. Ancak selam verince hemen ridâsından yakaladım ve sordum: 'Sana bu sûreyi kim öğretti?' Dedi ki: 'Resûlullah (s.a.v.) öğretti.' Ben de dedim ki: 'Yalan söylüyorsun. Zira Resûlullah bana başka şekilde öğretti.' Onu Resûlullah'a götürdüm. Durumu anlattım. Resûlullah (s.a.v.)*

⁴² İbnu'l-Cezerî, *Muncidu'l-mukrîn*, 3.

⁴³ İbnu'l-Cezerî, *Muncidu'l-mukrîn*, 56.

⁴⁴ el-Buhârî, *Fadaili'l-Kur'an*, 4991; el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Muslim*, *Salâtu'l-musâfir*, 272.

'Bırak onu ey Ömer!' buyurdu. Sonra Hişâm'a 'Oku!' dedi. O da okudu. Resûlullah 'Böyle indirildi' dedi. Sonra bana 'Oku!' dedi. Ben de okudum. 'Bu da böyle indirildi' buyurdu ve ekledi: 'Şüphesiz bu Kur'ân yedi harf üzere indirildi. Hangisi kolayınıza gelirse onunla okuyun.'⁴⁵

3. Übey b. Ka'b'dan (r.a.) gelen rivayet:

Nebî (s.a.v.) Gıfâr oğullarının suyunun başındayken Cebrâil (a.s.) gelerek şöyle dedi: "Allah, ümmetine Kur'ân'ı bir harf üzere okumanı emrediyor." Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle cevap verdi: "Allah'tan af ve mağfiret diliyorum. Ümmetim buna güç yetiremez." Ardından ikinci kez geldi ve iki harf üzere okumasını istedi. Yine aynı cevabı aldı. Üçüncü gelişinde üç harf üzere, dördüncüde ise yedi harf üzere okumasını emretti ve şöyle dedi: "Ümmetin hangi harf üzere okursa isabet etmiştir."⁴⁶

Âlimler, "yedi harf" ifadesinin neyi kastettiği hususunda yaklaşık otuz beş farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Bunlardan en dikkat çekenleri şunlardır:

1. Yedi harf, yedi farklı lehçeyi temsil eder – bunlar, أَقْبَلْ (yaklaş), تَعَال (gel), هَلُمَّ (buyur), عَجَلْ (acele et), أَسْرِعْ (hızlan) örneklerinde olduğu gibi lafızları farklı ama anlamları aynı olan kelimelerden oluşmaktadır. Bu görüş Sufyân b. 'Uyeyne, 'Abdullâh b. Vehb ve Taberî gibi âlimlerce savunulmuştur.⁴⁷ Bu görüşe yapılan eleştiri, sadece lafız farklılıklarına dayalı tek bir dil farklılığını esas alması ve idğam, izhâr, rûm, işmâm gibi okuma tarzındaki farklılıkları göz ardı etmesidir.

2. Yedi harf, yedi Arap lehçesidir ve Kur'ân farklı bölümlerinde farklı kabilelerin lehçeleriyle indirilmiştir. Bu görüşü Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, Sehlî olarak bilinen Ahmed b. Yahyâ ve İbn 'Atiyye savunmuştur.⁴⁸ Bu görüşe göre, her bir bölüm sadece kendi lehçesiyle okunabilir olurdu ki bu da diğer kabilelerin okumasını zorlaştırır. Oysa Ömer ile Hişâm arasındaki ihtilâf aynı sûre içinde meydana gelmiştir (*Furkân* sûresi). Bu nedenle bu görüşün kapsamı da sınırlıdır. Ayrıca sadece dilsel farklılıkları temel alır ve performatif kıraat farklılıklarını göz ardı eder.

Ebû'l-Fadl er-Râzî'nin Yedi Harf Yorumu

⁴⁵ Buhârî, *Fadaili'l-Kur'an*, 4992; el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Muslim, Salâtu'l-musâfir*, 271; Ebû İsâ Muhammed et-Tirmizî, *Sunenu't-Tirmizî, Kırâât*, 2952 (Beyrut: Dâru'l-Garb el-İslâmî, 1996), 433; Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sunenu Ebî Dâvûd, Salât*, 1475, ed. Şüeyb Arnavut (Dârü'r-Resâle el-Âlemiyye, 2009).

⁴⁶ el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Muslim, Salatu'l Müsafir* 275.

⁴⁷ Celâluddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim (Kahire: el-Hey'etu'l-Misriyye el-'Amme, 1974), 135; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi 'li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. 'Abdullâh b. 'Abdilmuhsin et-Turkî (Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 2006), 1/60.

⁴⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 134; Kurtubî, *el-Câmi 'li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/59.

Ebû'l-Fadl er-Râzî'ye göre “yedi harf”, yedi tür kıraat farklılığıdır. ez-Zurkânî, onun şu tasnifini nakletmiştir:

1. İsimlerin farklılıkları – Tekil, ikil, çoğul; eril–dişil farkları (örnek: *الأمماتهم* / *الأمماتهم*)
2. Fiil çekimi farklılıkları – Geçmiş zaman, geniş zaman, emir kipi (örnek: *ربنا* / *ربنا*)
3. İ'râb farklılıkları – Örnek: *ولا يضار كاتب ولا شهيد* cümlesi hem fetha (nehy) hem de damme (nefy) ile okunmuştur.
4. Eksiltme/artırma – Örnek: *والذكر والأنثى* / *والذكر والأنثى*
5. Takdim/te'hîr (yer değiştirme) – Örnek: *وجاءت سكرة الموت بالحق* / *وجاءت سكرة الموت بالحق*
6. Bedel (harf değişimi) – Örnek: *انشروها* (z ile) / *انشروها* (r ile)
7. Lehçe farkları – İmâle, tefhîm, tarkîk, izhâr, idğam gibi fonetik farklar⁴⁹

Bu görüş, birçok âlime göre en kapsamlı ve isabetli olanıdır. Zira İbn Kuteybe ve İbnu'l-Cezerî'nin görüşlerini andırmakla birlikte, lehçe farklılıklarını da kapsamına alarak onları aşmıştır. Dolayısıyla, Râzî'nin görüşü şu açılardan daha doğrudur:

- Kıraat farklılıklarını kapsayıcı biçimde sınıflandırmıştır.
- Fiil çekimi, i'râb ve lehçe farkları gibi gerçek okuma pratiklerine tam uyumludur.

Teysir (kolaylaştırma) İlkesi Açısından Değerlendirme

Her farklılık doğrudan kolaylık sağlamıyor gibi görünse de, bu konuda Dr. Abdurrahman el-Cemel açıklayıcı bir değerlendirmede bulunmuştur:

Kıraat farklılıkları iki nedene dayanır:

⁴⁹ Muhammed 'Abdul'azîm ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevâz Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, 1995), 155.

1. Kur'ân'ın kendi içindeki i'câz özelliği – Örneğin, zamir geçişleri (gıyaptan hitaba geçiş) gibi. Nitekim ﴿وَلَوْ تَرَىٰ الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يُرُونَ الْعَذَابَ﴾ “Keşke zalimler -azapla yüz yüze geldiklerinde görürsen” ayetini Nâfi‘, İbn Âmir, Ya‘kûb ve Vardân tarafından hitap⁵⁰ sigasıyla okunmuştur; diğer kıraat imamları ise gaip sigasıyla okumuşlardır. Her iki kıraat de farklı anlam katmanları oluşturmakt, böylece her bir kıraat, anlam yönünden ayrı bir ayet gibi zenginlik taşımaktadır. Bu da kıraat farklılıklarının, Kur'ân'daki anlam çeşitliliği açısından derinlemesine incelenmeye değer bir alan olduğunu göstermektedir.⁵¹

Sonuç itibariyle yedi harf meselesi, Kur'ân kıraatlerinin çokluğu ve sahihliği için temel teşkil eden bir ilkedir. Bu kıraatler, doğrudan bu harflerin bir kısmını veya içerdikleri farklı vecihleri temsil etmektedir. Nitekim İbnu'l-Cezerî şöyle demiştir: “Ben derim ki, bugün insanların üzerinde bulunduğu kıraatlerin Mushaf hattına uygun olanları, yedi harften bir kısmını –hangileri olduğu kesin olarak belirlenmemekle birlikte– temsil etmektedir. Kimine göre bir harf, kimine göre ise sadece o harfin bir kısmıdır.”⁵²

1.2.4. Sahih Kıraatin Temel Şartları

Kur'ân kıraatlerinin sahih ve kabul edilebilir olup olmadığını belirlemek amacıyla âlimler birtakım ilkesel ölçütler ortaya koymuşlardır. Bu ölçütler üç temel esasa dayanmaktadır:

1. Kıraatın Arapça Dil Kurallarına Uygunluğu (En azından bir yönüyle)

Âlimler, “en azından bir yönüyle” ifadesiyle, kıraatlerin Arap dilinin herhangi bir nahiv (sentaks) yönüne uygun olması gerektiğini kastetmişlerdir. Bu uygunluk, ister daha fasih, ister daha yaygın kullanıma sahip dil yapısında olsun; isterse nahivciler arasında üzerinde ittifak edilmiş ya da ihtilaflı bir mesele olsun, fark etmeksizin geçerlidir. Kıraat, sahih bir senede sahip olduğu ve Osman mushaflarının biriyle örtüştüğü sürece, muteber sayılır. Örneğin: Ebû “Amr kıraatinde geçen bazı harflerin sükûn ile okunması —(بَارِئُكُمْ) ve (وَيَأْمُرُكُمْ)— dilbilgisel olarak meşhur dil âlimi Sîbeveyhi tarafından uygun bulunmasa da,

⁵⁰ Bakara 2/165.

⁵¹ Ebû Muhammed Tâcuddîn ‘Abdullâh, *el-Kenz fî'l-kirââtî'l-‘aşr*, thk. Hâlid el-Meşhedânî (Kahire: Mektebetu's-sakâfe, 2004), 30-31.

⁵² İbnu'l-Cezerî, *Muncidu'l-mukrîn*, 56.

İmam ed-Dânî *Câmi‘u’l-Beyân* adlı eserinde bu tarzı tercih etmiştir. O, bu konuda şöyle demektedir: “*İşkân (harekesizlik) nakilde daha sahih, rivayette daha yaygındır. Ben de bunu tercih eder ve onunla amel ederim.*”⁵³

Dânî, bir başka sözünde şöyle demiştir:

“*Kıraat imamları Kur‘ân kelimelerinde Arapçanın en yaygın ya da en kıyasî şekline değil; rivayet bakımından en sahih olanına ve etkili nakle dayanan şekle göre amel ederler. Onlardan gelen sahih rivayet, Arapça kaidelere aykırı da olsa reddedilmez; zira kıraat bir sünnettir, ona uymak gerekir.*”⁵⁴

2. Osman Mushaflarının Yazımına Uygunluk

Bu ölçüt, kıraatlerin Hz. Osman b. ‘Affân (r.a.) döneminde çoğaltılarak İslâm belgelerine gönderilen mushaf nüshalarından en az biriyle uyumlu olmasını gerekli kılar.

Örneğin:

- İbn ‘Âmir’in, ﴿قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا﴾ “Allah çocuk edindi, dediler”⁵⁵ ayetinde “قَالُوا” kelimesinden önceki “vav” harfini okumaması, buna örnektir.
- İbn Kesîr’in, *altından ırmaklar akan cennetler* “﴿جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾”⁵⁶ kıraatinde “من” zâid kelimesini içeren Mekkî mushafla uyumu da buna bir örnektir.
- Şam mushafında ﴿فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ جَاءُ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ﴾ “*Seni yalanladılarsa bil ki senden önce belgeler, sahîfeler ve aydınlatıcı kitap getiren peygamberler de yalancılıkla suçlanmışlardı.*”⁵⁷ şeklindeki kıraatte iki yerde geçen bâ harfinin bulunması.

⁵³ İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâeti’l ‘aşr*, thk. ‘Alî Muhammed (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘ilmiyye, ts.), 1/16.

⁵⁴ İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâeti’l ‘aşr*, 1/16.

⁵⁵ Bakara 2/116.

⁵⁶ Tevbe 9/100.

⁵⁷ Al-i İmran 3/184.

• Yine “الصراط”⁵⁸ ve “المصيطرون”⁵⁹ gibi kelimeler aslen sîn ile olup mushaflarda sâd ile yazılmıştır. Bu durumda sâd ile okunuş resme uygun; sîn ile okunuş ise aslına uygun olup resme aykırıdır. Eğer kelime sîn ile yazılsaydı, sâd ile kıraat hem resme hem de asla aykırı olurdu.

Aynı şekilde bu şart altında;

- idğâm edilmiş harfler,
- değiştirilmiş ya da düşürülmüş harfler,
- örneğin: “وأكون من الصالحين”⁶⁰ ﴿ve iyi kişilerden olsam!﴾ kıraatinde sesin farklılaşması, “بضنين”⁶¹ kelimesinde “zâ”nın telaffuzu, zâid yâ harflerinin varlığı veya “تسئلني”⁶² ifadesinde yâ’nın hazfı gibi okumalar da resmen sahih kıraatlerden sapma, yani şâz sayılmaz.

Bu tür küçük farklar, anlamı esaslı şekilde değiştirmedığı sürece, senedin sahihliği ve kıraatın muteber oluşu açısından makbul sayılmıştır. Buna karşın; kelime, harf ya da anlam edatlarının artırılması, eksiltilmesi, ya da yerinin değiştirilmesi gibi kıraatler⁶³, mushaf hattına açıkça aykırı olduğundan, kabul edilmemiştir. Bu tür farklılıklar, mushaf yazısıyla uyumun sınırını aşan şâz kıraatlerdir.⁶⁴

3. Tevatür

Tevatür, bir haberin veya metnin; yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan topluluklarca kesintisiz biçimde rivayet edilmesidir. Bu sayı hakkında farklı görüşler vardır: Altı, on iki, yirmi, kırk veya yetmiş kişi gibi sayılar zikredilmiştir.⁶⁵ Bu görüşe

⁵⁸ Fâtiha 1/6.

⁵⁹ Tûr 52/37.

⁶⁰ Munâfikûn 63/10

⁶¹ Tekvîr 81/24.

⁶² Kahf 18/70.

⁶³ إِنْ \ مِنْ gibi edatlar, bunlardandır.

⁶⁴ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâeti'l 'aşr*, 1/17-18.

⁶⁵ İbnu'l-Cezerî, *Muncidu'l-mukrîn*, 15.

göre, tevatür şart koşulmayan metinler Kur'ân olarak kabul edilmez. Bu bağlamda Dimyâtî, Ebu'l-Kâsım en-Nuveyrî'den⁶⁶ naklen şöyle demiştir:

*“Tevatürü şart koşmamak, fıkıhçılar ve muhaddisler başta olmak üzere ümmetin icmâsına aykırı, sonradan ortaya çıkmış bir görüştür. Dört mezhebin imamlarının çoğunluğu, Kur'ân'ın mushaflar arasında tevatürle nakledildiğini kabul etmiştir. Bu görüşü İbnu'l-Hâcib de savunmuş ve bu konuda İbn 'Abdilberr, İbn 'Atiyye, Nevevî, Zerkeşî, Subkî, İsnâvî gibi birçok âlim hemfikirdir. Kıraat âlimlerinin de ittıfakı bu yöndedir; ancak Mekki b. Ebî Tâlib ve ona tabi olan birkaç kişi bu konuda farklı düşünmüştür.”*⁶⁷

Günümüz âlimlerinden Dr. Muhammed Sâlim Muhaysin ve Dr. Şa'bân İsmâil de tevatürü kıraat için zorunlu kabul edenlerdendir. Buna karşın, bir başka görüşe göre kıraatin sahihliği için senedin sağlamliğı yeterlidir. Bu yaklaşıma göre, güvenilir râvilerin birbirlerinden aktararak oluşturduğu, kıraat ehli arasında bilinen, hatadan uzak kabul edilen ve şâzz sayılmayan kıraatler muteberdir.⁶⁸

Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî ise sahih kıraati şöyle tanımlamıştır: *“Sahih kıraat, senedi Peygamber'e (s.a.v.) kadar sahih olarak ulaşan, Arapça açısından caiz görülen ve mushaf hattına uygun olan kıraattir.”*⁶⁹

İbnu'l-Cezerî de başlangıçta tevatürü esas almış, fakat sonradan sadece sahih senedi yeterli görerek görüşünü değiştirmiştir. O, tevatürü şart koşanlara cevaben şöyle demiştir: *“Senedi âhad olan bazı kıraatler, eğer sahih isnada sahip, dil bakımından caiz ve ümmet tarafından kabul görmüşse, fiilen tevatür seviyesine ulaşmasa da, hükmen tevatür niteliği taşır.”*⁷⁰

Diğer taraftan, tevatürü şart koşanlar dahi ahad senetli kıraatlerin varlığını tümünden reddetmemiştir. Nitekim Dimyâtî, kıraatlerin sınırlı sayıda râvilerle nakledilmesinin, kıraatın ümmet içinde tevatürle aktarılmadığı anlamına gelmediğini belirtmiştir. İbnu'l-

⁶⁶ Muhammed b. Muhammed Ebu'l-Kâsım, kıraat alimi Gazze, Kudus ve şam'a yerleşmiş kıraat alanında *el-Giyâs* adında bir eseri var. (bk. Zirikli, *el-A'lâm*, 47).

⁶⁷ Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer*, 8.

⁶⁸ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâeti'l 'aşr*, 1/18; İbnu'l-Cezerî, *Muncidu'l-mukrûn*, 16.

⁶⁹ Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-İbâne 'an ma'âni'l-kirâât*, thk. 'Abdulfettâh İsmâ'il (Kahire: Dâru nahdati Mısr, ts.), 39.

⁷⁰ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâeti'l 'aşr*, 1/18.

Cezerî de *Munğidu'l-Mukri'in* adlı eserinde, Kur'ân'ın her belde de tevâtür şartlarını sağlayacak biçimde nakledildiğini ifade eder.⁷¹

Sonuç olarak yukarıdaki değerlendirmelerden anlaşılmaktadır ki, kıraatlerde tevâtür şartı konusundaki ihtilaf, çoğu zaman lafzî olup, esasa dair derin bir görüş ayrılığı teşkil etmez. Zira sadece senedin sahihliğini yeterli görenler de kıraatin ümmet tarafından kabulünü esas almış, böylece “fiilî tevâtür” kavramına yaklaşmışlardır. Zerkânî bu ihtilafın özünde şekle dair olduğunu ifade etmiş ve şöyle demiştir: “*Senedin sahihliğini esas alan bu görüşe yapılan yorum, bu ihtilafı esasen lafzî bir farklılık hâline getirir.*”⁷²

1.2.5. Kıraat Türleri

Kıraat türleri, rivayete (nakle) dayanıp dayanmamaları açısından şu iki ana kategoriye ayrılabilir:

1. Rivayet Yoluyla Aktarılan Kıraatler:

Bu kıraat türü, üç ana alt gruba ayrılır:

A. Okunması Caiz ve Geçerli Sayılan Kıraatler:

Bu kıraatlerde üç temel şartın bir arada bulunması gerekir:

a) Güvenilir râviler tarafından Hz. Peygamber’e (s.a.v.) dayandırılarak nakledilmiş olması,

b) Kur'ân'ın indirildiği Arap dilinin kurallarına —en azından bir yönüyle— uygunluk göstermesi,

c) Osman mushaflarından birinin yazım şekline uygunluk arz etmesi.

Bu kapsamda iki ana kıraat türü öne çıkmaktadır:

a. Mütevatir Kıraatler

Bunlar; yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün olmayan kalabalık râvi grupları tarafından, dil ve mushaf yazısına uygun şekilde nakledilen kıraatlerdir.

⁷¹ İbnu'l-Cezerî, *Muncidu'l-mukri'in*, 70.

⁷² Zerkânî, *Menâhîlu'l-'irfân*, 429.

Örnek: ﴿مَالِكُ يَوْمَ الدِّينِ﴾ “Ödül ve ceza gününün tek hâkimi”.⁷³ (elifiyle – Âsım ve Kisâî) ile “مَلِكُ يَوْمَ الدِّينِ” (elifsiz – diğer kıraat imamları).⁷⁴

b. Senedi sahih olan, dili ve yazımı (resmi) Osman mushafıyla uyumlu bulunan ve ümmet nezdinde yaygınlık kazanmış olmakla birlikte, tevatür derecesine ulaşmamış kıraatlerdir. Örnek: Ebû Ca‘fer’in şu ayetteki kıraati:

﴿وَمَا أَشْهَدُنَاهُمْ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلَقَ أَنْفُسَهُمْ وَمَا كُنْتُ مَتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا﴾ “Ben onlara ne göklerin ve yerin yaratılışını ne de bizzat kendilerinin yaratılışını gösterdim. Ben yoldan çıkaranları yardımcı edinecek değilim.”⁷⁵ Burada “أَشْهَدُنَاهُمْ” lafzı cem‘ sigasında (çoğul ve azametli ifade), “مَا كُنْتُ” ise ikinci şahıs hitabı şeklinde okunmuştur.⁷⁶ Bu tür kıraatler, Osman Mushafı’nın resmiyle uyumlu olmaları ve ümmetin kabulüne mazhar olmaları nedeniyle sahih sayılır. Bu gibi kıraatleri inkâr edenin tekfir edilebileceği görüşü de mevcuttur.⁷⁷

Ancak bu kapsama girmeyen, yaygın kabul görmemiş ve nakil açısından zayıf olan kıraatlerle okumak caiz değildir. Örnek: Kavvâs’ın⁷⁸, Bezzî’nin ifadesini ﴿وَمَا هُوَ بِمَيِّتٌ﴾⁷⁹ hafif (tehvin) okuyuşunu o sukûn ile reddetmesi. Bezzî daha sonra bu kıraatinden vazgeçmiştir.⁸⁰ İbnu’l-Cezerî de bu hususta Muhammed b. Sâlih’ten şu olayı aktarmıştır:

⁷³ Fatiha 1/4.

⁷⁴ Dimyâtî, *İthâfu fudalâi’l-beşer*, 162.

⁷⁵ Kehf /51.

⁷⁶ Dimyâtî, *İthâfu fudalâi’l-beşer*, 368; ‘Atiyye Kâbil Nasr, *el-Kabesu’l-câmi’ bi-kirâeti Nâfi’* (Medine: Dâru’t-Takvâ, 2009), 22.

⁷⁷ el-Kaysî, *el-İbâne*, 39; İbnu’l-Cezerî, *Muncidu’l-mukrîn*, 15-16; İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâeti’l ‘aşr*, 1/18; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzu’l-meânî min hirzi’l-emânî*, thk. İbrâhîm ‘Atve (Kahire: Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1986), 5.

⁷⁸ İbnu’l-Cezerî, *Gâyetu’n-nihâye*, 123; Muhammed Sâlim Muhaysin, *Mu‘cemu huffâzi’l-Kur‘ân ‘abre’t-târîh*, (Beyrut: Dâru’l-Ceyl, 1992), 43.

⁷⁹ İbrâhîm 14/17.

⁸⁰ İbnu’l-Cezerî, *Muncidu’l-mukrîn*, 67-68.

Ebû ‘Amr’a bir adam: ﴿لَا يَعْذِبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ﴾ “Artık o gün Allah’ın vereceği cezayı kimse veremez. * O’nun bağladığı gibi kimse bağlayamaz.”⁸¹ ayetini nasıl okuyorsun?” diye sordu. Ebû “Amr da fiil kalıbını kesrayla (yani يَعْذِبُ) şeklinde okudu. Adam, “Ama bu ayetin Peygamber’den (s.a.v.) fethayla (يُعَذِّبُ) okunduğu da nakledilmiştir” deyince, Ebû “Amr şöyle karşılık verdi: “Sen o adamı dinleseydin bile ondan almazdım. Neden mi? Çünkü ümmetin genel kabulüne aykırı olan tekil ve şâz rivayetleri kabul etmem.”⁸²

2. Nakli Geçerli Fakat Okunması Caiz Olmayan Kıraatler (Şâz Kıraatler)

İbnu’l-Cezerî bu tür kıraatleri “şâz” (aykırı) olarak adlandırır. Bunlar sened açısından sahih olabilir, Arap dili açısından da makbul bir yapıya sahip olabilir, ancak mushaf yazımına aykırı oldukları için kıraat olarak okunmaları caiz değildir. Bu kıraatlerin Kur’ân olduğu da kesin şekilde söylenemez; bu nedenle namazda ya da dışında tilaveti caiz değildir. Ayrıca, bu tür kıraatlerin inkârı tekfir sebebi sayılmaz.

Örnek: ‘Abdullâh b. Mes‘ûd ve Ebû’d-Derdâ’nın ﴿وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى﴾ “Erkeği ve dişiye yaratan ilâhî kudrete ki” ayetindeki farklı lafızlarla olan kıraatleri.

3. Ne Nakli Kabul Edilen Ne de Okunması Caiz Olan Kıraatler

Bu kategori iki alt türe ayrılır:

A. Güvenilir Olmayan Kişilerden Gelen Rivayetler

Kişi güvenilir olmasa bile, mushaf yazımına uygun kıraatler dahi kabul edilmez.

Örnek: Ebû Hanîfe’ye isnat edilen ve Ebû’l-Fadl Muhammed b. Ca’fer el-Huzâ’î tarafından derlenen kıraatler. Bunlar uydurma kabul edilmiştir.

⁸¹ Fecr 89/25-26.

⁸² İbnu'l-Cezerî, *Muncidu'l-mukrîn*, 67-68.

Örnek kıraat: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾ “Kulları içinden ancak bilenler, Allah’ın büyüklüğü karşısında heyecan duyarlar.”⁸³ ayetinde “الله” kelimesi ref, “العلماء” ise nasb ile okunmuş ki bu da mana değişikliğine neden olmaktadır.⁸⁴

B. Güvenilir Birinden Gelmiş, Fakat Arapça Kurallarına Aykırı Olan Kıraatler

Bu tür kıraatler mushafla uyumlu olsa da, dilbilgisi açısından ciddi hata içerir. Bu durum genellikle sehiv (yanılma) ya da zayıf hıfz nedeniyle olur ve bunlar çok nadirdir. Örnek: İbn Âmir’in, “أَدْرِي أَقْرَبُ”⁸⁵ ifadesinde yâ harfini fethe ile okuması ve hemzeyi kalması ile.⁸⁶

C. Kıyasa Dayalı Kıraatler

Bu kıraatler doğrudan rivayete değil, dil kıyasına dayalıdır. Bu tür kıraatlerde de Arapçaya uygunluk ve mushaf yazısına sadakat şarttır. İki ana türe ayrılır:

1. Hiçbir Nakil Dayanağı Olmadan Sadece Kıyasa Dayanan Kıraatler: Bu tür kıraatler yasaklanmıştır. Çünkü rivayete değil, sadece kişisel yoruma dayanır. Bu tür kıraatle okumak büyük bir hata ve günah sayılır.⁸⁷

2. Kıyas Yapılabilir Bir Asla veya İcmaî Kabule Dayanan Kıraatler: Metnin kaybolduğu veya telaffuz şeklinin kesinleşmediği durumlarda, dil kıyasına başvurulabilir. Bu tür uygulamalar, zorunlu ve makul durumlarda geçici çözümler olarak kabul görmüştür. Yine de nadir kullanılır.⁸⁸ Bu kıraat türü kıraat âlimleri arasında geniş kabul görmemiştir. Hatta kıraat türleri arasında sınıflandırılmamıştır. Ancak İbnu’l-Cezerî *en-Neşr* adlı eserinde bu konuyu ele almış; Suyûtî ise sadece İbnu’l-Cezerî’den alıntı yapmış, detaylara ve örneklerle girmemiştir.

Kıraatte Kıyasın Uygulama Alanları

Kıraatler, kıyas açısından iki ana kategoriye ayrılır:

⁸³ Fâtir 35/28.

⁸⁴ İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâeti’l ‘aşr*, 1/19-20.

⁸⁵ Cin 72/25.

⁸⁶ İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâeti’l ‘aşr*, 1/20.

⁸⁷ İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâeti’l ‘aşr*, 1/21.

⁸⁸ İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâeti’l ‘aşr*, 1/21.

a. Usûl: Kur'ân'da sıkça tekrar eden ve kıyas yapılabilecek ölçüde sabitleşmiş uygulamalardır: İzhar, idğâm, ihfâ, med, feth, imâle, rânın kalın/ince okunması vb. Bu tür kıraat farklılıkları kıyas kabul eder.

b. Ferş: Kur'ân'da nadiren geçen ve tekil kullanım özellikleri gösteren kelime farklılıkları: Müzekker/müennes, cem'/müfred, gâib/muhatab farkları.

Bu türden farklılıklar kıyasa uygun görülmez, çünkü bireysel ve tekrar etmeyen örneklerdir.⁸⁹

Kıraatlerin Sınıflandırılması:

Süyûtî, İbnu'l-Cezerî'nin *en-Neşr* adlı eserine dayanarak kıraat türlerini altı gruba ayırmıştır: 1. Mütevatir: Büyük kalabalıklar tarafından senediyle nakledilen, yalan ihtimali olmayan kıraatler. 2. Meşhur: Senedi sahih olan, dil ve yazı açısından uygun, ancak tevatür derecesine ulaşmayan kıraatler. 3. Âhâd: Senedi sahih olan ama resme ya da dile uymayan veya yaygın olmayan kıraatler. 4. Şâz: Senedi sahih olmayan kıraatler. 5. Mevzû': Uydurma kıraatler. (Örnek: Huzâ'î kıraatleri). 6. Müdrec: Ayetin anlamını açıklamak amacıyla yapılan eklemeler.⁹⁰

1.2.6. On Dört Kurrâ

İbnu'l-Cezerî, on kıraat imamına nispet edilen kıraatlerin, onların şahsî içtihatlarına dayanmadığını⁹¹, bilakis bu nispetin onların tercih ve bağlılıklarına istinaden gerçekleştiğini belirtmiştir. Yani bu kıraatler, söz konusu imamların kendilerine has kıraatleri oluşturmamasından değil, bu rivayetleri seçip ömürleri boyunca bu kıraatle amel etmeleri ve onu öğretmeleri sebebiyle onların adlarıyla anılmıştır. Her bir kıraat, sadece bir kişiye mahsus olmayıp birçok kıraatin ittifakıyla da desteklenmiştir. Aşağıda, on sahih kıraat imamı hakkında kısa bilgiler yer almakta olup, ardından dört şâz kıraat imamına da özetle değinilmektedir.

Birinci İmam: Nâfi' el-Medenî (ö. 169/785)

Tam adı Nâfi' b. 'Abdirrahmân b. Ebî Nu'aym el-Medenî, künyesi Ebû Ruveym'dir. Kökeninin İran'ın İsfahan bölgesine dayandığı, ancak Medine'de doğup büyüdüğü rivayet edilir. Siyahi, koyu tenli bir zat olarak tanımlanmıştır. Medine'de kıraat

⁸⁹ Nasr, *el-Kabesu'l-câmi'*, 49.

⁹⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 215.

⁹¹ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâeti'l 'aşr*, 1/20.

ilminde otorite kabul edilmiş, ömrü boyunca bu ilme hizmet etmiştir. Rivayet edilir ki konuştuğunda ağzından misk kokusu yayılırdı. Hicrî 169 yılında vefat etmiştir.⁹²

Hocaları:

Yaklaşık yetmiş tâbîden kıraat öğrenmiştir. Bunlardan en meşhurları şunlardır:

‘Abdurrahmân b. Hurmuz el-A‘rac⁹³: Ebû Hureyre, ‘Abdullâh b. ‘Abbas ve ‘Abdullâh b. ‘Uyeyne yoluyla Ubeyy b. Ka‘b‘dan kıraat rivayet etmiştir.

Yezîd b. Rûmân⁹⁴: Aynı şekilde ‘Abdullâh b. ‘Uyeyne üzerinden Übeyy b. Ka‘b‘a ulaşan rivayet zincirine sahiptir.

Şeybe b. Mislah: O da Ubeyy b. Ka‘b‘tan kıraat rivayet eden ‘Abdullâh b. ‘Uyeyne kanalıyla bu ilmi aktarmıştır. Ubeyy b. Ka‘b ise doğrudan Hz. Peygamber‘den (s.a.v.) kıraat almıştır.

Öne çıkan talebeleri:⁹⁵

Verş (ورش): Asıl adı Ebû Sa‘îd ‘Usmân b. Sa‘îd olan ve “Varş” lakabıyla tanınan kıraat imamıdır. Mısır‘da kıraat ilminde zirveye ulaşmış, Nâfi‘den çok sayıda hatimle kıraat öğrenmiştir. H. 197 yılında Mısır‘da vefat etmiştir.⁹⁶

Kâlûn (قالون): Asıl adı ‘Îsâ b. Mînâ b. Verdân ez-Zurkî olup, “Kâlûn” lakabı kendisine Nâfi‘ tarafından verilmiştir. Bu lakap, Arapça‘da “iyi, güzel” anlamına gelir ve güzel okuyuşuna işaret eder. Medine‘de meşhur bir nahiv ve kıraat âlimi olmuştur.

⁹² Ebu‘l-Mehâsin Tâhir el-Halebî, *et-Tezkire fî‘l-kirââtî’s-semân*, thk. Eymen Ruşdî Suveyd (Cidde: el-Cemâ‘etu‘l-hayriyye li tahfîzi‘l-Kur‘ân, 1991), 11; Ebu‘l-‘Alâ‘ el-Hemedânî, *Gâyetu‘l-ihtisâr fî kirââtî‘l-‘aşere eimmeti‘l-emsâr*, thk. Eşref Muhammed Fuâd Tal‘et (Riyad: Riyad Üniversitesi, 1994), 12; ‘Abdulfettâh el-Kâdî, *el-Budûru‘z-zâhire fî‘l-kirââtî‘l-‘aşri‘l-mutevâtire*, (Mekke: Mektebetu Enes b. Mâlik, 2002), 5.

⁹³ ‘Abdurrahmâ b. Hurmuz el-A‘rac, Ebû Davud el-Medenî, Ebû Hureyre, İbn Abbas ve İbn Ayyaş‘tan rivayet eden seçkin bir ravi, Nafi‘ b. Ebi Naim tarafından rivayet edilmiş ve Hicri 617 yılında İskenderiye‘de vefat eden el-Huruf Asaid tarafından nakledilmiştir (bk. Muhaysin, *Mu‘cemu huffâzi‘l-Kur‘ân*, 361; İbnu‘l-Cezerî, *Gâyetu‘n-nihâye*, 381).

⁹⁴ Zubeyr‘in oğlu Yezîd b. Rûmân Ebû Rûh el-Medenî, İbn Ayyaş, Nafi‘ ve Ebû ‘Amr tarafından tanıtılan, güvenilir ve kendini kanıtlamış bir fakih, Kur‘an okuyucusu idi ve sahabeden herhangi birinden rivayette bulunduğu doğru değildir. (Bk. İbnu‘l-Cezerî, *Gâyetu‘n-nihâye*, 381; Muhaysin, *Mu‘cemu huffâzi‘l-Kur‘ân*, 628).

⁹⁵ Ebû Bekr İbn Mucâhid el-Bağdâdî, *es-Seb‘a fî‘l-kirâât*, thk. Şevkî Dayf (Mısır: Dâru‘l-Ma‘ârif, 1400 H.), 63; ‘Abdullâh, *el-Kenz fî‘l-kirââtî‘l-‘aşr*, 15; İbnu‘l-Cezerî, *Tahbîru‘t-teysîr fî kirââtî‘l-eimmeti‘l-‘aşere* (Beyrut: Daru‘l-Kutubi‘l-İlmiyye, t.s.), 14.

⁹⁶ Muhaysin, *Mu‘cemu huffâzi‘l-Kur‘ân*, 606.

Nâfi'den sayısız kere kıraat almış, hatta rivayetlere göre işitme engelli olmasına rağmen okuyuşu içsel olarak duyup kavrayabilmiştir. H. 220 yılında vefat etmiştir.⁹⁷

İkinci İmam: İbn Kesîr el-Mekkî (ö. 120/738)

‘Abdullâh b. Kesîr b. el-Muttalib, Ebû Ma‘bed el-Mekkî ed-Dârî olarak tanınır. Mekke halkının kıraat imamı olup, hicrî 45 yılında Mekke’de doğmuştur. Vefat ettiği 120 yılına kadar Mekke’de kıraat konusunda otorite olarak kabul edilmiştir.⁹⁸

Hocaları:⁹⁹ ‘Abdullâh b. Sâib el-Mahzûmî¹⁰⁰, Mucâhid b. Cebr el-Mekkî (ö. 104/722) ve Dirbâs¹⁰¹.

Talebelerinden önde gelenler ise Bezzî (البيزي) ve Kunbul’dur.

Üçüncü İmam: Ebû ‘Amr el-Basrî (ö. 154/770)

Ebû ‘‘Amr Zubân b. ‘Alâ b. ‘Ammâr el-Basrî, Arap dili ve nahiv ilminin önde gelen isimlerinden biri olup, kıraat alanında da derin bir bilgiye sahipti. Doğum yılı olarak genelde hicrî 68 yılı verilir, ancak başka rivayetler de vardır. Mekke, Medine, Kûfe ve Basra gibi ilim merkezlerinde çok sayıda hocadan kıraat öğrenmiş, bu yönüyle yedi imam arasında en fazla hocaya sahip olanıdır. H. 154 yılında vefat etmiştir.¹⁰²

Hocaları¹⁰³: İmam Ebû ‘‘Amr çok sayıda âlimden kıraat öğrenmiştir. Bunlar arasında en öne çıkanlar şunlardır:

1. Ebû'l-Âliye Rafî‘ b. Mihrân er-Riyâhî.
2. Yezîd b. Rûmân: İmam Nâfi‘in hocaları arasında da yer alır.

⁹⁷ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 615; Muhaysin, *Mu‘cemu huffâzi'l-Kur‘ân*, 496.

⁹⁸ Halebî, *et-Tezkire*, 20; Hemedânî, *Gâyetu'l-ihtisâr*, 22.

⁹⁹ İbn Mucâhid, *es-Seb‘a fî l-kirâât*, 65; Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Muğnî fî tevcîhi l-kirâati l-‘aşri l-mutevâtire*, 2. Bs. (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1988), 21; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fî l-kirâeti l-‘aşr*, 1/99.

¹⁰⁰ Mekke ehlinin hafızı ‘Abdullâh İbnu's-Sa‘ib, Ubey b. Ka‘b, ‘Umer İbnu'l-Hattâb, Mucâhid İbn Cebr ve ‘Abdullâh İbn Kesîr’den arz ederek rivayet etti (ö. 70/?) (bk. İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 420; Muhaysin, *Mu‘cemu huffâzi'l-Kur‘ân*, 377.

¹⁰¹ Dirbâs el-Mekkî, ‘Abdullâh İbn ‘Abbâs’ın mevlası, ‘Abdullâh İbn Kesîr ve Muhammed İbn ‘Abdurrahmân ondan rivayet etmiştir. (bk. İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 280).

¹⁰² Halebî, *et-Tezkire*, 38; Hemedânî, *Gâyetu'l-ihtisâr*, 35; İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 288.

¹⁰³ İbn Mucâhid, *es-Seb‘a fî l-kirâât*, 83; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fî l-kirâeti l-‘aşr*, 1/109; Muhaysin, *el-Muğnî*, 22.

3. Şeybe b. Mislâh: Onun rivayet zinciri de Hz. Ömer, Zeyd ve Ubeyy'e dayanır. Nâfi'in kaynaklarıyla örtüşmektedir.

Talebeleri ise Dûrî ve Sûsî'dir.

Dördüncü İmam: İbn Âmir eş-Şâmî (ö. 118/736)

'Abdullâh b. Âmir b. Yezîd el-Yahsubî, Şam bölgesinde önde gelen kıraat imamlarından biridir. Künye konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte en yaygın olanı Ebû İmrân'dır. Şam bölgesinde kıraat ilminde otorite kabul edilmiş, Dımaşk'ta kadılık görevinde bulunmuş ve Emevî Camii'nde imamlık yapmıştır. Hicrî 21 yılında doğmuş ve 118 yılında Aşûrâ günü vefat etmiştir.¹⁰⁴

Hocaları¹⁰⁵: İbn Mucâhid, *es-Seb'a* adlı eserinde sadece bir hocasını zikretmiştir. Ancak İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr* adlı eserinde iki hocasını zikretmiştir: Ebû'd-Derdâ (Uveymir b. Zeyd b. Kays) ve Ebû Hâşim el-Mugîre b. Ebî Şihâb.¹⁰⁶

Talebeleri arasında ise Hişâm b. 'Ammâr ed-Dımaşkî, ve İbn Zekvân'dır.

Beşinci İmam: 'Âsım b. Ebi'n-Nucûd (ö. 127/745)

Kûfe'deki en önde gelen kıraat âlimlerinden biridir ve Kur'an ilimlerinin korunup aktarılmasında büyük etkisi olan yedi kıraatten birinin imamıdır. Tâbiîn neslindendir. Ebû 'Abdirrahmân es-Sulemî'nin vefatından sonra Kûfe'de kıraat imamlığını üstlendi. Fasih konuşması, titizliği, tecvid ve tertile bağlılığı, ayrıca Kur'an tilavetindeki güzel sesiyle tanınmıştır. 127 (veya başka bir yılda) yılında Kûfe'de vefat etti.¹⁰⁷

Hocaları:¹⁰⁸

1. Ebû 'Abdirrahmân 'Abdullâh b. Habîb es-Sulemî: 'Usmân b. 'Affân, Ubey b. Ka'b, 'Abdullâh b. Mes'ûd, 'Alî b. Ebî Tâlib ve Zeyd b. Sâbit'ten kıraat almıştır.

¹⁰⁴ Halebî, *et-Tezkire*, 25; Hemedânî, *Gâyetu'l-ihîsâr*, 229; İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 423.

¹⁰⁵ İbn Mucâhid, *es-Seb'a fi'l-kirâât*, 85; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâeti'l 'aşr*, 1/117; Muhaysin, *el-Muğnî*, 27.

¹⁰⁶ İbn Mucâhid, *es-Seb'a fi'l-kirâât*, 85; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâeti'l 'aşr*, 1/117; Muhaysin, *el-Muğnî*, 27.

¹⁰⁷ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 346; Muhaysin, *Mu'cemu huffâzi'l-Kur'ân*, 330.

¹⁰⁸ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâeti'l 'aşr*, 1/125; Muhaysin, *el-Muğnî*, 30.

2. Ebû Meryem Zir b. Hubeyş: Hz. Osman, İbn Mes'ûd ve Hz. Ali'den rivayette bulunmuştur.

3. Ebû "Amr Sa'd b. İlyâs eş-Şeybânî¹⁰⁹: İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir.

Ondan rivayet etmeleriyle ünlü talebeleri:

1. Hafs: 'Âsım'ın üvey oğludur ve onun en meşhur râvisidir. Bağdat ve Mekke'de kıraat öğretmiştir. (ö. 180/796) yılında vefat etti.¹¹⁰

2. Şu'be: Ebû Bekr b. 'Ayyâş el-Kûfî, 'Âsım'dan kıraati üç defa arz yoluyla almıştır. (ö. 193/809) yılında vefat etti.¹¹¹

Altıncı İmam: Hamza ez-Zeyyât (ö. 156/773)

Hamza b. Habîb ez-Zeyyât, Kûfe'nin kıraat imamlarından. 80 (h) yılında doğmuş, 'Âsımve el-A'maş'tan sonra kıraat imamlığını devralmıştır. Güvenilirliği, fıkıh ve nahiv bilgisi, hadis rivayetleri ve kıraat konusundaki titizliğiyle öne çıkmıştır. Sadece senede dayanan, delile dayalı kıraati benimsemişti. 156 (h) yılında Halvân'da vefat etti.¹¹²

Hocaları¹¹³:

1. Ebû Hamza Humrân b. A'yen¹¹⁴: İmam Muhammed el-Bakır¹¹⁵, Zeynelâbidîn ve Hüseyin b. 'Alî vasıtasıyla 'Alî b. Ebî Tâlib'e ulaşan bir senede sahiptir.

2. Talha b. Musarriş: Ebû Muhammed Yahyâ b. Vesâb ve Zir b. Hubeyş'ten rivayet etmiştir.

¹⁰⁹ Sa'd b. İlyâs Ebû "Amr eş-Şeybânî el-Kûfî, 'Abdullâh İbn Mes'ûd'dan, Yahyâ İbn Sa'b'dan ve 'Âsım İbn Ebi'n-Nucûd'dan (ö. 96 H.) okumuştur. (bk. İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 303.

¹¹⁰ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 254.

¹¹¹ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 325; Muhaysin, *Mu'cemu huffâzi'l-Kur'ân*, 294.

¹¹² İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 261; Muhaysin, *Mu'cemu huffâzi'l-Kur'ân*, 215.

¹¹³ İbn Mucâhid, *es-Seb'a fi'l-kirâât*, 71; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâeti'l 'aşr*, 1/133; Muhaysin, *el-Muğnî*, 33.

¹¹⁴ Humrân b. 'Ayn Ebû Hamza el-Kûfî, 'Ubeyd b. Fâdila'dan ve babası Ebu'l-Esved'den kıraat alan ve ondan Hamza ez-Zeyyât'tan kıraat rivayet eden büyük bir kari idi. (ö. Hicri 130) (bk. İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 261.)

¹¹⁵ Muhammed b. 'Alî b. el-Huseyn, Ebû Ca'fer el-Bâkır; çünkü babası Zeynelâbidîn'e hediye edilen ve oğlu Ca'fer ve Humrân (ö. Hicri 118) tarafından okunan Kur'an ilmini Kur'an harfleriyle okudu. (Bk. İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 202.

3. ‘Amr b. ‘Abdullâh es-Sebî‘î: Ebû Abdurrahman es-Sülemî ve Zirr b. Hubeyş’ten kıraat almıştır.

Kendisinden rivayetleriyle meşhur olan talebelerine¹¹⁶ gelince, bunların en önde gelenlerinden bazıları şunlardır:

1. Halef b. Hişâm el-Bazzâr: On kıraat imamından biridir. (Aşağıda detaylıca tanıtılacak).

2. Hallâd b. Hâlid es-Sayrafi: Güvenilir, dikkatli ve sağlam bir okuyucudur. (ö. 220/835) yılında vefat etmiştir.¹¹⁷

Yedinci İmam: Kisâî (ö. 189/805)

‘Alî b. Hamza el-Kisâî, Kûfe kıraat imamlığını Hamza’dan devralmıştır. Nahivdeki derinliği ve Kur’an ilimleri konusundaki uzmanlığıyla tanınır. Halk arasında büyük ilgi görür, halka açık yerlerde Kur’an’ı baştan sona okur, insanlar onu dinleyip kıraatini kaydederdi. “Kisâî” lakabı, ihrama kiseyle girdiği için verilmiştir. 189 (h) yılında vefat etti.¹¹⁸

Hocaları¹¹⁹: İmam Kisâî, kıraat ilmini çok sayıda âlimden almıştır. Bunların en öne çıkanları şunlardır:

1. Hamza b. Habîb ez-Zeyyât: Kıraatteki silsilesi, daha önce İmam Hamza’nın biyografisinde detaylı olarak verilmiştir.

2. ‘Îsâ b. ‘Umer el-Hemedânî: Aynı zamanda ‘Âsım ve Talha b. Musarri’f’ten naklettiği rivayetlerle bilinir. Bu rivayet zinciri daha önce ‘Âsım ve Hamza’nın biyografilerinde aktarılmıştır.

3. İsmâ‘îl b. Ca‘fer: Şeybe b. Nissâh ve Nâfi‘’den nakilde bulunmuştur. Bu senetler de daha önce İmam Nâfi‘’in biyografisinde zikredilmiştir.

İmam Kisâî’nin öne çıkan öğrencileri Ebu’l-Hâris ve Hafs ed-Dûrî’dir.

¹¹⁶ Ebû ‘Amr ed-Dânî, *et-Teyisîr fî'l-kirâât*, thk. Otto Pretzl, 2. Bs. (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-‘Arabî, 1984), 19; İbn Mucâhid, *es-Seb‘a fî'l-kirâât*, 74.

¹¹⁷ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 274; Muhaysin, *Mu‘cemu huffâzi'l-Kur‘ân*, 219.

¹¹⁸ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 535; Muhaysin, *Mu‘cemu huffâzi'l-Kur‘ân*, 442.

¹¹⁹ İbn Mucâhid, *es-Seb‘a fî'l-kirâât*, 78; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l kirâeti'l ‘aşr*, 1/138; Muhaysin, *el-Muğnî*, 37.

Kur'ân kıraatlerinin en meşhurları, Basra'da Ebû 'Amr ve Ya'kûb'a, Kûfe'de Hamza ve Âsım'a, Şam'da İbn Âmir'e, Mekke'de İbn Kesîr'e ve Medîne'de Nâfi'e nispet edilen kıraatlerdir. Bu kıraatlerin söz konusu kurrâya nispet edilmesi, onların bu kıraat yollarını seçmeleri, sürdürmeleri ve bağlı kalmaları sebebiyledir. Bu nispet, şahsî bir içtihat veya yenilik anlamına gelmez. İbn Mucâhid¹²⁰ bu yedi imamın kıraatlerini bir araya getirmiştir. Onu özellikle bu yedi kişiyi seçmeye yönelten sebep ise, kıraatleri nakleden râviler arasında sayılamayacak kadar çok kıraat imamı olmasına rağmen, bazı seçim ölçütleri belirlemiş olmasıdır. Bu ölçütler şunlardır:¹²¹

1. Rivayette doğruluk ve güvenilirlikleriyle tanınmaları,
2. Kıraate uzun süre devam edip hayatlarını bu ilme vakfetmiş olmaları,
3. Âlimlerin onların rivayetlerinin doğruluğu üzerinde ittifak etmeleri.

Daha sonra gelen İbnu'l-Cezerî, bu yedi kıraatin yanı sıra, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef'in kıraatlerinin de tevatür derecesinde sahih olduğunu ispat etmek için büyük çaba sarf etmiştir. Bu bağlamda, sadece yedi kıraatin mütevatir olduğunu düşünen Kadilkudât 'Abdulvehhâb es-Subkî'ye sert şekilde karşı çıkmıştır. İbnu'l-Cezerî, “*Bu ihtilâfın sebebi nedir? Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef'in kıraatlerinin mütevatir olmadığını kim söyledi?*” diyerek bu görüşü eleştirmiştir.¹²² Özellikle Halef'in kıraati, yedi imamdan biri olan Kûfelilerin kıraatiyle büyük ölçüde örtüştüğü için, onun kıraatinin mütevatir kabul edilmemesini anlamsız bulmuştur. İbnu'l-Cezerî her ne kadar bu üç kıraatin de tevatürle sabit olduğunu savunmuş olsa da, bazı yedi kıraat rivayetlerinin de âhâd yollarla geldiğini görünce, tevatür şartından vazgeçmiştir. Bunun yerine, senedin sahih olması, kıraatin yaygınlık kazanması ve ümmetin kabul etmesi gibi şartlarla yetinmiştir.¹²³ Bu üç kıraat da yedi kıraate eklenmiş ve böylece on kıraat ortaya çıkmıştır. Sonrada eklenen üç kıraat imamı şunlardır:

Sekizinci İmam: Ebû Ca'fer el-Medenî (ö. 130/748)

¹²⁰ İbn Mucâhid Ahmed İbn Mûsâ İbnu'l-'Abbâs yedi kıraati ilk okuyan kişidir. 'Abdurrahmân İbn 'Abdîl'abd, Hasen, Kunbul, İbn Kesîr ve diğerleri, İbrâhîm İbn Ahmed, İbrâhîm İbn 'Abdirrahmân ve diğerleri ile birlikte okumuştur, Hicri 324 yılında vefat etmiştir. (Bk. el-Hatib el-Bağdâdî, Bağdat Tarihi, ed. Mustafa Abdulkadir Ata, c. 5 (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye., 1997) 5/144.

¹²¹ el-Kaysî, *el-İbâne*, 63-67; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâeti'l 'aşr*, 1/33; Zerkânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 412-417.

¹²² İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâeti'l 'aşr*, 1/42.

¹²³ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l kirâeti'l 'aşr*, 1/42.

Kıraat imamlarından biri olan Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'kâ' el-Mahzûmî el-Medenî, on meşhur kurrâdan biridir. Tâbiîn neslinden ileri gelen bir âlim olup kıraat ilminde Medine ehlinin imamı olarak yüksek bir konuma sahipti. Dördüncü tabaka âlimlerinden sayılır. Hicrî 130 yılında Medine-i Münevvere'de vefat etmiştir.¹²⁴

Kendisinden kıraat aldığı hocaları¹²⁵ şunlardır:

1. Mevlâsı 'Abdullâh b. 'Îyâş,
2. 'Abdullâh b. Abbâs,
3. Ebû Hureyre 'Abdurrahmân b. Sakr.

Bu üçü de, hicrî 30 yılında vefat eden Ubeyy b. Ka'b'dan kıraat almışlardır. Ubeyy ise doğrudan Resûlullah'da (s.a.v.) kıraat öğrenmiştir.

Kendisinden rivayette bulunan önde gelen talebeleri¹²⁶:

1. İbn Verdân: Ebû'l-Hâris Îsâ b. Verdân el-Medenî el-Haddâ'. Nâfi'in eski talebelerindendir. Güvenilir, kıraat ilmine vâkıf bir imam olup Ebû Ca'fer, Şeybe b. Nissâh ve Nâfi'ten kıraat almıştır. Kendisinden İsmâîl b. Câ'fer ve Kâlûn kıraat rivayet etmişlerdir. H. 160 yılında vefat etti.¹²⁷

2. İbn Cemmâz: Ebû'r-Rabî' Suleymân b. Muslim ez-Zuhrî. Güvenilir, muhkem bir kârîdir. Ebû Ca'fer'den kıraat almış, ardından Nâfi'e arz etmiştir. Ondan da İsmâîl b. Câ'fer kıraat rivayet etmiştir. H. 170 yılında vefat etti.¹²⁸

Dokuzuncu İmam: Ya'kûb el-Hadramî (ö. 205/821)

Ya'kûb b. İshâk b. Zeyd, künyesi Ebû Muhammed el-Hadramî, on kıraat imamından biridir. Basra ehlinin imamı ve önde gelen kârîsi olup, Kur'ân ilmi, Arap dili kuralları ve Arapların ifade biçimlerine dairengin bilgisiyle tanınmıştır. Çok sayıda rivayeti ezberlemiş, harf bilgisi, fıkıh, kıraat farklılıkları ve illetlerinin açıklanması ile nahivcilerin Kur'ân'a dair görüşlerini bilmekte maharet sahibiydi. Ayrıca, Kur'ân harfleri

¹²⁴ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 439.

¹²⁵ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l kirâeti'l 'aşr*, 1/142; Muhaysin, *el-Muğnî*, 38.

¹²⁶ İbnu'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr*, 17; Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer*, 10.

¹²⁷ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 616; Muhaysin, *Mu'cemu huffâzi'l-Kur'ân*, 469.

¹²⁸ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 315; Muhaysin, *Mu'cemu huffâzi'l-Kur'ân*, 162.

ve fakihlerin yorumları hususunda en çok rivayet eden şahıslardan biri olarak kabul edilir. H. 205 yılında vefat etti.¹²⁹

Kendisinden kıraat aldığı hocaları¹³⁰ şunlardır:

1. Ebû'l-Munzir Selâm b. Suleymân el-Meznî: 'Âsım el-Kûfî ve Ebû 'Amr b. Alâ'dan kıraat almıştır. Bu iki şahsın isnatları daha önce aktarılmıştır.
2. Ebû Yahyâ Mehdî b. Meymûn: Ebû'l-'Âliye er-Riyâhî'den kıraat almıştır; onun tercemesi Ebû 'Amr'da geçmiştir.
3. Ebu'l-Eşheb Ca'fer b. Hayyân el-'Atâridî: 'İmrân b. Milhân el-'Atâridî'den kıraat almıştır; o da sahâbî Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den kıraat öğrenmişti. Ebû Mûsâ ise doğrudan Peygamber Efendimiz ﷺ'dan kıraat almıştır.

Kendisinden rivayet eden meşhur talebeleri¹³¹:

1. Rûh: Ebû'l-Hasen b. Abdi'l-Mü'min el-Basrî, nahiv âlimi, güvenilir ve meşhur bir kârîdir. Ya'kûb el-Hadramî, Ahmed b. Mûsâ ve diğerlerinden kıraat almıştır. Ondan Tayyib b. Hasen ve Ebû Bekir Muhammed b. Vehb es-Sekafî kıraat rivayet etmişlerdir. H. 234'te vefat etmiştir.¹³²
2. Rûveys: Ebû 'Abdullâh Muhammed b. el-Mutevekkil el-Basrî. Güvenilir ve meşhur bir kârîdir. Ya'kûb'un en büyük talebelerindendir. Kendisinden Muhammed b. Hârûn et-Temmâr ve İmam Ebû 'Abdillâh ez-Zubeyr b. Ahmed ez-Zubeydî kıraat rivayet etmişlerdir. H. 238 yılında Basra'da vefat etmiştir.¹³³

Onuncu İmam: Halef el-Bazzâr (Halef el-'Âşir olarak da bilinir) (ö. 229/844)

Halef b. Hişâm b. Sehl, Ebû Muhammed el-Bazzâr el-Bağdâdî künyesiyle meşhur olup zamanının önde gelen Kur'an âlimlerinden biri kabul edilir. H. 150 yılında doğmuş, on yaşında Kur'an'ı hıfzetmiştir. İlimde güvenilirliğiyle, takvası ve zühdüyle tanınmış; ibadet ve kıraat ilminde büyük çaba göstermiştir. Halef, kıraat hususunda Hamza el-

¹²⁹ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 386; Muhaysin, *Mu'cemu huffâzi'l-Kur'an*, 630.

¹³⁰ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l kirâeti'l 'aşr*, 1/148; Muhaysin, *el-Muğnî*, 40.

¹³¹ İbnu'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr*, 17; Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer*, 10.

¹³² İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 285; Muhaysin, *Mu'cemu huffâzi'l-Kur'an*, 245.

¹³³ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 234.

Kûfî'nin metodunu benimsemiş, ancak Kur'ân'daki 120 kelimedede onunla ihtilaf etmiştir. H. 229 yılında Bağdat'ta, Cehmîlerden gizlenmekte iken vefat etmiştir.¹³⁴

Öne çıkan hocaları¹³⁵ şunlardır:

1. Selîm b. 'Îsâ¹³⁶: Kûfe kıraat âlimlerinden olup altıncı imam Hamza'dan kıraat almıştır. Silsilesi Hamza'da geçmiştir. H. 188'de vefat etmiştir.
2. Ya'kûb b. Halîfe el-A'sâ: Ebû Bekr Şu'be b. 'Ayyâş'tan kıraat almıştır; o da beşinci imam Âsım'dan kıraat öğrenmiştir.¹³⁷
3. Ebû Zeyd Sa'id b. Evs el-Ensârî¹³⁸: el-Mufaddal ve Ebân el-'Attâr'dan kıraat öğrenmiştir; bu iki şahıs 'Âsım'dan nakletmişlerdir.

Talebelerine¹³⁹ gelince, en önde gelenleri olmak üzere ondan rivayet eden birçok ravi meşhurdur:

1. İshâk b. İbrâhîm b. 'Usmân el-Varrâk el-Mervezî: Ebû Ya'kûb künyesiyle tanınır. Halef'in kâtipliğini yapmış, ondan kıraat rivayet etmiştir. Güvenilir biridir. Ondan Muhammed b. 'Abdillâh ve Hasen b. 'Usmân el-Berzâtî kıraat rivayet etmişlerdir. H. 286'da vefat etmiştir.¹⁴⁰
2. Ebû'l-Hasen İdrîs b. 'Abdilkerîm el-Bağdâdî: Sağlam ve muhakkik bir imamdır. Onubn hakkında ed-Dârekutnî, "*Güvenilir, hatta güvenilirlik derecesinin fevkindedir*" demiştir. Halef b. Hişâm ve Muhammed b. Habîb eş-Şemûnî'den kıraat öğrenmiştir. Ondan, İbn Mucâhid sema yoluyla, Muhammed b. Ahmed b. Şanbard ise arz yoluyla kıraat rivayet etmiştir.¹⁴¹

¹³⁴ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 272; Muhaysin, *Mu'cemu huffâzi'l-Kur'ân*, 223.

¹³⁵ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâeti'l 'aşr*, 1/152; Muhaysin, *el-Muğnî*, 44.

¹³⁶ Sâlim İbn 'Îsâ Ebû 'Îsâ Kur'an kariî, Hamza, Hafs İbn 'Umer el-Verrâ, Halef İbn Hişâm ve diğerlerine Kur'an'ı arz eden Kûfî bir karidir. (bk. İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 318.

¹³⁷ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 318.

¹³⁸ Sa'id b. Evs, el-Mufadhil'den ve Ebû 'Amr b. el-'Alâ'dan rivayet etmiştir. Kıraati Halef b. Hişâm el-Bezzâr ve Muhammed b. Yahyâ el-Kuttî rivayet etmiştir, o nahiv, dîl ve şiirin en sadık kişilerinden biriydi. (bk. İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 305.

¹³⁹ İbnu'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr*, 17; Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer*, 10.

¹⁴⁰ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 155.

¹⁴¹ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 154; Muhaysin, *Mu'cemu huffâzi'l-Kur'ân*, 50.

Bu on kıraat, Kur'an kıraatleri ilminde muteber ve kabul görmüş olanlardır. Bunların dışında kalan kıraatler ise “şâz” (mevzuata aykırı) olarak değerlendirilmiştir.

Kadilkudât ‘Abdulvehhâb es-Subkî, İbnu’l-Cezerî’nin nakline göre, *el-Cem‘u’l-Cevâmi‘* adlı eserinde, on kıraati aşan tüm kıraatlerin şâz olduğu görüşünün doğru olduğunu ifade etmiştir.¹⁴²

Ebû’l-Hasen el-Bennâ ed-Dimyâtî (ö. 1117/1706) *İthâfu fudalâ’i’l-beşer fi’l-kirâ’âti’l-erba‘a ‘aşer* adlı eserinde dört şâz kıraati belgelendirmiştir. Eserde açıkça şöyle demiştir:

“*Netice itibariyle yedi kıraat ittifakla mütevatirdir. Aynı şekilde, Ebû Ca’fer, Ya’kûb ve Halef’in kıraatleri de kuvvetli görüşe göre mütevatirdir, hatta doğru ve tercih edilen görüştür. Tüm hocalarımızdan bunu aldık ve bu görüşe bağlıyız. Onlardan sonraki dört kıraat -İbn Muhaysin, el-Yezîdî, el-Hasen ve el-A‘meş- ise ittifakla şâzdır.*”¹⁴³

Dört Şaz Kıraat İmamları:

İbn Muhaysin (ö. 123/741) : O, Mekke’nin kıraat âlimlerinden olan Muhammed b. ‘Abdirrahmân b. Muhaysin es-Sehmî el-Mekkî’dir. İbn Kesîr ile birlikte Mekke halkının karîlerinden sayılmış, güvenilir (sika) bir âlimdir. Kıraat ilmini Mucâhid b. Cebr ve İbn ‘Abbâs’ın azatlısı Dırbâs’tan almış, ona da Şibl b. ‘Abbâd ve Ebû ‘‘Amr b. ‘Alâ’ kıraat sunmuştur. İbnu’l-Cezerî onun hakkında şöyle demiştir: “*Onun kıraati el-Mübhic ve er-Ravza kitaplarında yer almakta olup, ben bu kıraatle Kur’ân’ı okudum. Eğer mushafa aykırı yönleri olmasaydı meşhur kıraatler arasına dâhil edilirdi.*” Arapça dilinde oldukça yetkin biriydi. İbn Mucâhid de onun hakkında şunları söyler: “*İbn Muhaysin, Arap dili esaslarına dayanan kendine özgü bir kıraat tarzı benimsedi, bu sebeple memleketinin halkının ittifakından ayrıldı; insanlar onun kıraatini terk ederek İbn Kesîr’in kıraatine yöneldiler.*”¹⁴⁴ İbn Muhaysin, Hicrî 123 yılında Mekke’de vefat etmiştir.¹⁴⁵

Yahyâ el-Yezîdî (ö. 202/818) : Basralı kıraat âlimlerinden olan Yahyâ b. Mubarek b. Mugîre el-Yezîdî’dir. “Yezîdî” lakabıyla tanınmasının sebebi, Abbâsî halifesi Mehdi’nin dayısı olan Yezîd b. Mansûr el-Himyerî ile olan yakınlığıdır. Kıraat ilmini Ebû ‘Amr’dan doğrudan, Hamza’dan ise dolaylı olarak almıştır. Ayrıca Ebû ‘Amr’a muhalif düştüğü on yer olmak üzere kendine has bir kıraat seçmiştir. Hafız Zehebî onun hakkında şöyle der: “Güvenilir, ilim sahibi, fasih, etkileyici, dil ve edebiyatta usta bir âlimdi. Halîl ve

¹⁴² İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l kirâeti’l ‘aşr*, 1/41.

¹⁴³ Dimyâtî, *İthâfu fudalâi’l-beşer*, 9.

¹⁴⁴ İbnu’l-Cezerî, *Gâyetu’n-nihâye*, 167.

¹⁴⁵ İbnu’l-Cezerî, *Gâyetu’n-nihâye*, 167.

diğerlerinden ilim almış; sadece Ebû ‘Amr’dan on bin varak dolusu yazdırdığı söylenmiştir. Birçok eseri bulunmaktadır.”¹⁴⁶

Hasen el-Basrî (ö. 110/728): Tam adı Hasen b. Ebî Hasen Yesâr Ebû Sa‘îd el-Basrî’dir. Döneminin ilim ve amel açısından en önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Kıraat ilmini Hattân b. ‘Abdullâh er-Rakâşî’den, o da Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’den; ayrıca Ebû’l-Âliye’den de Ubey b. Ka‘b aracılığıyla almıştır. Ondan Ebû “‘Amr b. Alâ ve Âsım el-Cehderî kıraat rivayet etmişlerdir. Onun kıraatini rivayet edenler arasında meşhur olanlardan biri, Şücâ‘ b. Ebî Nasr el-Belhî’dir. Dûrî de onun kıraatini rivayet edenlerdendir. Ehvezî, Hasen’in kıraatini Şücâ‘ el-Belhî’den; onun da ‘Îsâ b. ‘Umer en-Nahvî’den; onun ise Hasen’dan aldığına dair bir sened rivayet eder. Şâfiî rahimehullah’tan rivayetle şöyle denmiştir: “*İstesem Kur’ân’ın Hasen’in diliyle nazil olduğunu söyleyebilirdim; çünkü onun fesahati bu seviyedeydi.*” Basrî, Hicrî 21 yılında doğmuş, 110 yılında vefat etmiştir.¹⁴⁷

A‘meş (ö. 148/766): Tam adı Suleymân b. Mehrân el-A‘meş Ebû Muhammed el-Esedî el-Kûfi’dir. Hicrî 60 yılında doğmuştur. Kıraat ilmini İbrâhim en-Nehaî, Zir b. Hubeyş ve ‘Âsım b. Ebî’n-Nucûd’dan almıştır. Ondan kıraat, sunum ve işitme yoluyla Hamza ez-Zeyyât, Muhammed b. ‘Abdirrahmân b. Ebî Leylâ ve Talha b. Musarrif gibi isimler tarafından rivayet edilmiştir. Ayrıca kıraatini rivayet edenler arasında Hasen b. Saîd el-Mutavvî‘ ve Ebû Ferac eş-Şenbûzî yer almaktadır. Hicrî 148 yılında vefat etmiştir.¹⁴⁸

1.2.7. Neseffî’nin Tefsirinde Geçen Kıraat Türleri

Neseffî’nin tefsirinde geçen kıraatlerin incelenmesi ve araştırılması neticesinde üç tür kıraatin zikredildiği görülmektedir:

1. Mütevatir Kıraatler:

Bu, Neseffî’nin tefsirinde en çok yer verdiği kıraat türüdür. Gerek meşhur on karîden gerekse diğer kıraat imamlarından olsun, genelde mütevatir olan kıraatleri nakletmiştir. Örnek olarak, Şûrâ Suresi’nde yer alan şu ayet verilebilir: ﴿كَذَٰلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى

¹⁴⁶ İbnu’l-Cezerî, *Gâyetu’n-nihâye*, 375.

¹⁴⁷ İbnu’l-Cezerî, *Gâyetu’n-nihâye*, 235; Dimyâtî, *İthâfu fudalâi’l-beşer*, 10.

¹⁴⁸ İbnu’l-Cezerî, *Gâyetu’n-nihâye*, 315.

﴿الَّذِينَ مِنَ قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ “Aziz ve derin hikmet sahibi olan Allah sana ve senden öncekilere işte böyle vahiy gönderiyor.”u ayetin tefsirinde şöyle Nitekim Nesefî, b¹⁴⁹ demiştir: “Yûhâ (يُوحَى) kelimesi Mekke kıraatinde “ha” harfi fetha ile okunur. Bu kıraatte ‘Allah’ lafzı fail olarak yukarı çekilir. Çünkü ‘yûhâ’ fiilinden, ‘vahyeden kim?’ sorusu çıkmakta ve cevaben “Allah” denmektedir: ﴿الْعَزِيزُ﴾”.¹⁵⁰

2. Şâz (Kur’ân’a Aykırı) Kıraatler:

Nesefî bazen bu tür kıraatlerin şâz olduğunu açıkça belirtir, bazen de doğrudan zikreder ancak şâz olduğunu belirtmez. Örneğin ﴿وَإِنَّهُ لَعَلَّمَ اللَّسَانَ﴾ ayeti hakkında “İsa’nın inişi, kıyametin geleceğine dair bir bilgidir.”¹⁵¹ İbn ‘Abbas bu ayeti ‘لَعَلَّمَ اللَّسَانَ’ (kıyamet için bir işaret) şeklinde okumuştur.” derken ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾ ayeti hakkında ise “كُلٌّ kelimesi raf‘ (ötre) ile okundu; bu ise şâzdır. Nasb (üstün) ile olan daha uygundur.”¹⁵² demiştir.

3. Mevzu (Uydurma) Kıraatler:

Nesefî’nin tefsirinde, özellikle Ebû Hanîfe’ye nispet edilen ve Ebû’l-Fadl Muhammed b. Ca’fer el-Huzâî tarafından toplanan, Ebû’l-Kâsım el-Hezlelî ve başkalarının da nakledilen, aslında asılsız olan uydurma kıraatlere geniş yer verilmiştir. Bu kıraatlerin hiçbir temeli yoktur ve Ebû Hanîfe bu kıraatlerden uzaktır. Buna örnek olarak şu nakil verilebilir: “Ebû Hanîfe, İbn Abdülaziz ve İbn Sîrîn (r.anhüm) şu şekilde okumuşlardır: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾ “Kulları içinden ancak bilenler, Allah’ın

¹⁴⁹ Şûrâ 42/3.

¹⁵⁰ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/244. Mahmûd b. ‘Umer. ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, thk. Mustafâ Huseyn Emîn, 3. Bs., (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1987), 4/208.

¹⁵¹ Mekkî b. Ebî Tâlib. *el-Hidâyetü ilâ Bulûğî'n-Nihâye*, Yüksek Lisans Tezi, Şârika Üniversitesi, 2008, 10/6686.

¹⁵² Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/407. Ahmed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *ez-Zevâcir ‘an İktirâfî'l-Kebâir* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1987), 1/168.

*büyüklüğü karşısında heyecan duyarlar.”*¹⁵³ Bu kıraatte حشية (korku) kelimesi mecaz olarak kullanılmıştır. Buna göre cümlenin anlamı: “*Asıl yücelten onlardır.*” şeklindedir.¹⁵⁴

¹⁵³ Fâtir 35/28

¹⁵⁴ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/87. Şerefuddîn et-Tayyibî, *Futûhu'l-gayb fî'l-keşfi 'an kinâ'i'r-reyb*, thk. Araştırmacılar heyeti – İyâd Muhammed el-Ğavc, (Dubai: Uluslararası Kur'an-ı Kerîm Ödülü, 2013), 12/650.

İKİNCİ BÖLÜM

NESEFÎ TEFSİRİNDE KIRAAT FARKLILIKLARININ İRAB ÇEŞİTLİLİĞİNE ETKİSİ

Bu bölümde, kıraat farklılıklarının, ayetlerin i‘rabında ortaya çıkardığı çok yönlü anlam farklılıkları incelenmiştir. Bu çerçevede, Neseffî’nin tefsirinin üçüncü cildinde Kur’ân surelerinin sıralamasına göre kıraat farklılıklarına bağlı olarak ortaya çıkan irab ihtimalleri tespit edilmiş ve analiz edilmiştir.

Bazı ayetlerde mütevatir kıraat farklılıkları bulunduğu hâlde, müellifin bunlara yer vermediği durumlarda, bu kıraatler incelemeye dâhil edilmemiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, Neseffî genellikle farklı kıraat vecihlerini zikretmekle birlikte, yalnızca anlamı zorlaştıran veya izaha muhtaç yönleri açıklamıştır. Dolayısıyla, müellifin ayrıntılı şekilde açıkladığı yönler tekrar edilmemiş, sadece yüzeysel biçimde değindiği kıraat farklılıkları ayrıntılı olarak izah edilmiştir.

Aşağıda, söz konusu ayetlerdeki kıraat farklılıklarına bağlı olarak i‘rab yönünden ortaya çıkan yorum çeşitliliği tahlil edilmiştir:

2.1. Secde Suresi

1. ﴿الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ﴾ “O yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır”¹⁵⁵

Ayette geçen “خَلَقَهُ” kelimesi Kûfe, Nâfi‘ ve Sehl kıraatine göre fetha ile okunur; bu durumda fiil olur ve “Her yarattığı şeyi güzel yaratmıştır” anlamı çıkmaktadır.¹⁵⁶ Diğer

¹⁵⁵ Secde 32/7.

kıraatte ise “خُلِقَ” (sükûn ile), “كل شيء” ifadesinden sonra bedel olup “yaratılışı güzel olan her şey” anlamı taşımaktadır.

2. ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ﴾ “Onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.”¹⁵⁷

Hamza ve Ya‘kûb’un kıraatinde “أُخْفِيَ” muzâri (geniş zaman) fiildir ve faili Allah’tır; yani “Allah, onlar için sakladığı göz aydınlıklarını kimse bilemez.”¹⁵⁸ Diğer kıraatte ise “أُخْفِيَ” geçmiş zaman meçhul fiil olarak okunur; bu durumda, gizleyen belirtilmez ve “onlar için neler gizlenmiş olduğunu kimse bilemez” anlamı çıkar.

3. ﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا﴾ “Sabır ettikleri zaman, onların içinden, buyruğumuzla doğru yolu gösteren rehberler çıkardık”¹⁵⁹

Burada geçen ﴿لَمَّا صَبَرُوا﴾ ifadesi, Allah’a itaatle hak üzere sabrettiklerinde veya günahlardan uzak durduklarında...” demektir. Hamza ve ‘Alî kıraatinde “لَمَّا صَبَرُوا” şeklindedir. Yani dünya hayatına sabırları sebebiyle... Ayetin bu şekildeki kıraati, sabrın neticesinde insanların imamlığa layık hâle geldiklerine işaret eder.¹⁶⁰

- “لَمَّا” (şeddeli): Zarf-ı zaman olup “ne zaman ki sabrettiler” anlamını ihtiva etmektedir. Bu kıraatte cümlede zaman ilişkisi vurgulanır; yani sabır, imamlığa yükselmenin zamanıdır.

- “لَمَّا” (şeddesiz, lam-i ta‘lîliyye): Lam harfî sebep bildiren edat olup “sabırları sebebiyle” anlamına gelir. Bu durumda sabır, imamlığa sebep olan faktör olarak anlaşılır.

¹⁵⁶ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/6. ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, 3/508.

¹⁵⁷ Secde 32/17.

¹⁵⁸ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/9

¹⁵⁹ Secde 32/24.

¹⁶⁰ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/11. Ebû'l-Abbâs Muhammed İbn 'Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Ahmed 'Abdullâh el-Kureşî Reslân, Hasen 'Abbâs Zekî (Kahire: yy., 1999), 4/398.

4. ﴿أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ...﴾ “Kendilerinden önceki nice nesilleri yok etmiş olmamız, onların doğru yolu görmelerini sağlamadı mı”¹⁶¹

“يَهْدِ” fiili üçüncü şahıs olup fail Allah’tır.¹⁶² Zeyd’den Ya’kûb yoluyla gelen “يَهْدِ” kıraatinde ise birinci çoğul şahıs (biz) fail olur; bu da Allah’ın kudretini yansıtır.

2.2. Ahzâb Suresi

5. ﴿مَنْ يَأْتِ مِنْكُمْ... يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ﴾ “Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa onun cezası ikiye katlanır”¹⁶³

Ayette yer alan ﴿يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ﴾ kısmını, Mekke ve Şam kâripleri “Biz azabı ona kat kat veririz” şeklinde anlamlandırırken, Ebû ‘Amr, Yezîd, Ya’kûb “katlanır” manasını vermişlerdir.¹⁶⁴

İbn Kesîr ve İbn ‘Âmir’in kıraatine göre, fiil “يُضَاعَفْ” (kat kat veririz) şeklindedir; fiil meçhul değil, fail Allah’tır ve “azap” mef’ul olarak gelmiştir. Diğer okuyucuların “يُضَاعَفْ / يُضَاعَفُ” şeklindeki kıraatinde ise fiil meçhuldür, “azap” kelimesi naib-i fail olarak merfû gelmiştir.

6. ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ مِنْكُمْ لِحَاقًا نَفْعًا نُوَفِّيهِ أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ﴾ “Sizden kim de Allah’a ve resulüne itaat eder, güzel işler yaparsa ona hak ettiği karşılığı iki kere veririz”¹⁶⁵

Ayette geçene ﴿نُوَفِّيهِ أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ﴾ kısmında geçen her iki fiil de (نُوَفِّيهِ ve نُوَفِّيهِ) Hamza ve ‘Alî’nin kıraatlerinde y harfiyle (müzekker sigasıyla) okunmuştur.¹⁶⁶ “يَعْمَلُ” şeklinde

¹⁶¹ Secde 32/26.

¹⁶² Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/11.

¹⁶³ Ahzâb 33/30.

¹⁶⁴ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/28-29. İbn Mucâhid. *es-Seb'a fî'l-kirâât* 1/521.

¹⁶⁵ Ahzâb 33/31.

¹⁶⁶ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/29.

okunduğunda fail, “من” zahirine döner; yani genel bir mü’min hitabıdır. “تعمل” şeklinde okunduğunda ise fiil dışıl zamire döner ve Resûlullah’ın (s.a.v) hanımlarına yönelik olur.

7. ﴿وَكَانَ عَبْدًا لِلَّهِ وَجِيهًا﴾ “Allah katında itibarlı idi”¹⁶⁷

İbn Mes’ûd ve A‘meş şu şekilde okumuşlardır: ﴿وَكَانَ عَبْدًا لِلَّهِ وَجِيهًا﴾.¹⁶⁸ Meşhur (mütevâtir) kıraatte “عند” mekân zarfıdır; “كان” fiilinin ismi gizli zamirdir (هو) ve “وجيهاً” onun haberi olarak mansub gelir. İbn Mes’ûd ve A‘meş’in kıraatinde ise “عبدًا” fiilin haberi olur, “وجيهاً” ise onun sıfatı olarak gelir.

8. ﴿لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ “Böyle yaptı ki Allah, münaфіk erkekleri ve münaфіk kadınları, müşrik erkekleri ve müşrik kadınları cezalandırsın, mümin erkeklerin ve mümin kadınların da tövbelerini kabul buyursun. Allah çok bağışlayıcı, ziyadesiyle esirgeyicidir.”¹⁶⁹

el-A‘meş şöyle okumuştur: ﴿وَيَتُوبُ اللَّهُ﴾— yani cümleinin başı gibi (isti’naf), illet yalnızca bir önceki fiile bağlanmıştır.¹⁷⁰ Mütevâtir kıraatte “ويتوب” fiili, “ليعذب” fiiline atıfla gelmiş ve mansub olmuştur. el-A‘meş’in kıraatinde “ويتوب” şeklinde ref ile gelmiştir; yani cümle yeni bir başlangıç olur.

¹⁶⁷ Ahzâb 33/69.

¹⁶⁸ Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/48.

¹⁶⁹ Ahzâb 33/73. İbn Hâluveyh el-Huseyn b. Ahmed. *İ’râbu’l-kirââti’s-seb’ ve ‘ileluhâ*, thk. ‘Abdurrahmân el-Useymin (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1992), 1/242.

¹⁷⁰ Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/50. ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l-Keşşâf*, 3/565.

2.3. Sebe' Suresi

10. ﴿قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمٌ الْغَيْبِ﴾ “Bilâkis! Gaybı bilen rabbime andolsun ki o size mutlaka gelecektir”¹⁷¹

Medine ve Şam kıraatlerinde عَالِم kelimesi, mecrur olarak Allah'ın Rabb oluşuna sıfat olarak gelmiştir.¹⁷² Hamza ve Kisâî'nin kıraatinde ise merfû olup, gizli bir mübtedanın haberi olarak anlaşılır: “O, gaybı bilendir.”

11. ﴿أَوَلَيْكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّجْزِ أَلِيمٍ﴾ “Onlara en kötüsünden elem verici bir azap vardır.”¹⁷³

Bu ayette “أَلِيمٍ” kelimesinin kıraat farklılığı iki şekilde görülmektedir: Mekke, Hafs ve Ya'kûb kıraatlerinde أَلِيم kelimesi merfû gelmiştir; bu durumda “azâb” kelimesine sıfat olur.¹⁷⁴ Diğer kıraatlerde ise أَلِيم şeklinde mecrûr okunur ve bu durumda “ricz” kelimesine sıfat olur.

12. ﴿إِن نَّشَأْ نُخَسِّفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطَ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَاءِ﴾ “Dilesek onları yerin dibine geçirir veya gökten üzerlerine parçalar düşürürüz”¹⁷⁵

Basra ve Kûfe (Âsım hariç) kıraatlerinde fiiller “يُخَسِّفُ” ve “يُسْقِطُ” olarak ye (ي) harfiyle okunur; bu durumda fiilin faili gaib (o) zamiri olur ve bu “Allah”a işaret eder.¹⁷⁶ ‘Âsımve diğer kıraatlerde ise “يُخَسِّفُ” ve “يُسْقِطُ” şeklinde nun (ن) harfiyle okunur; bu da

¹⁷¹ Sebe' 34/3.

¹⁷² Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/52.

¹⁷³ Sebe' 34/5.

¹⁷⁴ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/53. Şemsuddîn Muhammed el-Hatîb eş-Şîrbînî, *es-Sirâcu'l-munîr fî'l-i'âne 'alâ ma'rifeti ba'di me'ânî kelâmi Rabbînâ'l-Hakîmi'l-Habîr* (Kahire: Bûlâk Matbaası, 1869), 3/280.

¹⁷⁵ Sebe' 34/9.

¹⁷⁶ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/54.

azamet nunu olarak Allah Teâlâ'nın kendisini yücelterek “biz” zamiriyle konuştuğunu gösterir.

13. ﴿وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ﴾ “Süleyman’ın emrine rüzgârı verdik”¹⁷⁷

﴿وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ﴾ Yani Süleyman’a sabırlı rüzgârı musahhar kıldık.¹⁷⁸ ‘رِّيح’ kelimesini Ebû Bekr, Hammâd ve Fadl ref ile okumuşlardır; yani ‘Süleyman’a rüzgâr (musahhar kılınmıştı).’¹⁷⁹ رِّيح kelimesi nasb ile okunduğunda mansub mef’ul konumundadır; ref ile okunduğunda mübteda konumunda olup haberi hazfedilmiştir.

14. ﴿فَاعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَبِيلَ الْعَرَمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِي أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثَلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ﴾ “Ama onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların iki bahçesini, acı yemişli, ılgınlı ve birkaç da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.”¹⁸⁰

﴿أُكُلٍ خَمْطٍ﴾ ifadesinde, tenvinli olarak okuyanların görüşüne göre (ki Ebû ‘Amr hariç diğer kıraat imamlarıdır), aslında ‘ذَوَاتِي أُكُلٍ خَمْطٍ’ şeklindedir; burada ‘أُكُلٍ’ kelimesi hazfedilen bir muzafa bedel olmuş ya da ‘أُكُلٍ’ kelimesi ‘خَمْطٍ’ sıfatıyla nitelendirilmiştir, yani anlam olarak ‘acı, kötü meyve’ şeklindedir.”¹⁸¹

Eğer ‘أُكُلٍ خَمْطٍ’ şeklinde tenvinli okunursa, ‘خَمْطٍ’ kelimesi ‘أُكُلٍ’ kelimesine sıfat olur veya bedel olur; çünkü ‘خَمْطٍ’ zaten yenecek bir şeydir. Ebû ‘Amr’ın tenvinsiz okuyuşunda ise ‘أُكُلٍ خَمْطٍ’ şeklinde olup, ‘خَمْطٍ’ kelimesi muzafun ileyh olarak mecrurdur.

¹⁷⁷ Sebe’ 34/12.

¹⁷⁸ Ebû İshâk ez-Zeccâc, *Ma‘ânî’l-Kur‘ân ve İ‘râbuhu*, thk. ‘Abdulcelîl ‘Abd Şelebî (Beyrut: Âlemu’l-Kutub, Beyrut, 1988), 4/245.

¹⁷⁹ Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/56. Zeccâc, *Ma‘ânî’l-Kur‘ân*. 4/249.

¹⁸⁰ Sebe’ 34/16.

¹⁸¹ Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/60. İbn Acîbe, *el-Bahru’l-Medîd*.4/489.

15. ﴿وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ﴾ “Bize sadece nankörlük edenleri cezalandırırız.”¹⁸²

هَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ ifadesi, Ebû Bekr hariç Kûfeliler tarafından fiilin meçhul değil, malum olarak okunduğuna göre, ‘نُجَازِي’ fiili muzari bir fiildir¹⁸³, faili gizli bir zamirdir, ‘الْكَفُورَ’ ise mansub bir mef’ûldür. Diğer kıraatte ise (Kûfi olmayanlar), fiil meçhul olarak ‘نُجَازِي’ şeklinde okunmuştur; bu durumda ‘الْكَفُورَ’ kelimesi merfû olup naib-i fail olur.

16. ﴿فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا﴾ “Rabbimiz! Konak yerlerimizin arasını uzaklaştır” dediler.”¹⁸⁴

Mekke ve Ebû ‘Amr kıraatinde¹⁸⁵ ‘بَاعِدْ’ şeklinde emir kipindedir; bu da ‘رَبَّنَا’ kelimesinin mansub olup nida anlamı taşıdığı ve ‘بَاعِدْ’ fiilinin bir talep, yani Allah’tan mesafeleri uzatmasını istediklerini gösterir. Ya’küb’un kıraatinde ise ‘رَبُّنَا بَاعِدْ’ şeklindedir; burada ‘رَبُّنَا’ kelimesi merfû bir mübteda olup, ‘بَاعِدْ’ fiili mazî (geçmiş zaman) olup cümle onun haberidir. Bu kıraatte Allah’ın onların seferlerinin arasını uzaklaştırdığı anlatılmaktadır.

17. ﴿وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ﴾ “Allah katında, O’nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati yarar sağlamaz”¹⁸⁶

أَذِنَ لَهُ ifadesinde, fiilin faili gizli bir zamirdir ve bu zamir Allah Teâlâ’ya döner.¹⁸⁷ Yani, Allah’ın izin verdiği kişi kast edilir. Bu, fiilin mâlum sigasıyla okunduğu kıraattir.

¹⁸² Sebe’ 34/17.

¹⁸³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/61-62. Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî: Câmiu'l-beyân*, (Mekke: Dâru't-Terbiye ve't-turâs, ts), 20/395.

¹⁸⁴ Sebe’ 34/19.

¹⁸⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/62. Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 20/395.

¹⁸⁶ Sebe’ 34/23.

¹⁸⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/64. Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*. 3/583.

Kûfelilerin (‘Âsım dışındaki kıraat imamlarının) okuduğu ‘أَذِنَ لَهُ’ şeklindeki kıraatta ise fiil meçhul olarak gelir ve ‘له’ (ona) ifadesi, fiilin naib-i fail’i yani özne konumundaki unsur olur.

18. ﴿إِذَا فُزِعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ﴾ “*Kalplerinden korku giderilince*”¹⁸⁸

Bu ayette geçen “فُزِعَ” fiili, meçhul olarak okunduğunda “korku giderildi” anlamına gelir; burada “عَنْ قُلُوبِهِمْ” (onların kalplerinden) ifadesi, fiilin naib-i faili yani edilgen fiilde özne konumunda olan ögedir.¹⁸⁹ İbn ‘Âmir’in kıraatinde ise fiil “فَزِعَ” şeklinde mâlum olarak gelir; bu durumda fail gizli bir zamirdir ve Allah Teâlâ’ya racidir. Bu kıraata göre anlam: “Allah, onların kalplerinden korkuyu giderdi.”

19. ﴿قُلْ لَكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ﴾ “*De ki: “Sizin için öyle bir vakit belirlenmiştir.”*”¹⁹⁰

Bu ayette geçen “مِيعَادُ يَوْمٍ” ifadesinde “مِيعَاد” zaman ya da mekân anlamında bir randevu/vaat yeridir. Burada anlam zamansaldır ve bu, “مِيعَادُ يَوْمٍ” şeklindeki kıraatin delaletiyle pekiştirilir. “يَوْم” kelimesi ya “مِيعَاد” kelimesinin beyanı olarak gelmiş (izâfet-i beyâniyye) ya da onun yerini almıştır.¹⁹¹

20. ﴿فَأُولَٰئِكَ هُمْ جَزَاءُ الضَّعِيفِ﴾ “*Yaptıklarına karşılık onlara kat kat fazlası mükâfat vardır*”¹⁹²

¹⁸⁸ Sebe’ 34/23.

¹⁸⁹ Neseî, *Tefsîru’n-Neseî*, 3/67. Zeccâc, *Ma’ânî’l-Kur’ân*, 4/256.

¹⁹⁰ Sebe’ 34/30.

¹⁹¹ Neseî, *Tefsîru’n-Neseî*, 3/68. Ebû Mansûr el-Ezherî, *Ma’ânî’l-Kirâât* (Suudi Arabistan: Kral Suud Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Merkezi Yayınları, 1991), 1/386.

¹⁹² Sebe’ 34/37.

Bu ayetteki “جزاء الضعف” ifadesi, “ضعف” kelimesine izafe edilen bir mastardır; yani “karşılık” kelimesi “kat kat” olana izafe edilmiştir. Ya’kûb’un kıraatinde “جزاء الضعف” şeklindedir.¹⁹³ Bu durumda “جزاء” hâl olarak gelir ve “الضعف” ise cümle başı (mübteda) konumundadır.

21. ﴿وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ جَمِيعًا﴾ “O gün Allah onların hepsini toplayacak”¹⁹⁴

Burada يحشرهم fiilinde, Hafs ve Ya’kûb’dan gelen kıraatte fiil “ي” harfiyle yani gizli bir zamirle (هو) yapılmıştır.¹⁹⁵ Buna göre fiil gaip (üçüncü şahıs) zamiriyle Allah Teâlâ’ya isnat edilir. Diğer kıraatte ise يحشرهم şekliyle yani gizli نحن zamiriyle daha güçlü ve doğrudan bir hitap ifade etmektedir. Bu kullanım, hitabın vurgusunu artırmaktadır.

2.4. Fâtır Suresi

22. ﴿هَلْ مِنْ خَلْقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ “Allah’tan başka gökten ve yerden size rızık veren yaratıcı var mı”¹⁹⁶

Ayette yer alan غَيْرُ kelimesinin ref (merfû) olarak okunması, sıfat olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü خالق kelimesi mübtedâdır ve haberi hazfedilmiştir; ‘Alî ve Hamza’dan gelen ‘غَيْرُ’ (cerli) okuyuş ise lafız olarak vasıf şeklindedir.¹⁹⁷

23. ﴿وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾ “Sana yalancı diyorsa (bilesin ki) senden önceki peygamberler de yalancılıkla itham edilmişlerdir. Bütün işler sonunda Allah’a döndürülecektir”¹⁹⁸

¹⁹³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/76; Ezherî, *Me'âni'l-kirâât*, 1/410.

¹⁹⁴ Sebe' 34/40.

¹⁹⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/77: el-Ezherî, *Me'âni'l-kirâât*, 1/199.

¹⁹⁶ Fâtır 35/3.

¹⁹⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/78; Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 20/441.

Ayette geçen تَرْجِع fiilini Şamlılar, Hamza, Ali, Ya'kûb, Halef ve Sehl “تَرْجِع” şeklinde tâ harfinin fethasıyla okumuşlardır.¹⁹⁹ Bu şekildeki okuyuş, fiilin meçhul değil, malum (etken) yapıda olduğunu göstermektedir. Bu durumda الأُمُور fail olmaktadır. “تَرْجِع” (dammeli) okunuş ise meçhul yapıdadır. Bu durumda الأُمُور naib-i fail olarak merfûdur.

24. ﴿فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَتٌ﴾ “Allah dilediğini sapkınlık içinde bırakır, dilediğini de doğruya iletir. O halde onlar için üzümlere kendini helâk etme”²⁰⁰

Yezîd’in kıraati olup anlamı: “Onlar hakkında kendini helak etme”dir.²⁰¹ Buna göre burada geçen حَسْرَاتِ kelimesi amaç bildiren bir mef’ûlün leh konumundadır. نَفْسُكَ فلا تَذْهَبْ ifadesindeki لا nehiy edatı olarak fiili cezmetmiştir. نَفْسُكَ kelimesi ise fiilin failidir ve merfûdur.

Ebû Ca’fer’in kıraatinde ise أَذْهَبْ فلا تَذْهَبْ نَفْسُكَ şeklindedir. Dolayısıyla fiil, أَذْهَبْ şeklinde if’âl babından olup meçhul değil, malum yapıdadır. Fail ise müstetir zamir أَنْتَ’dır ve Hz. Peygamber’e (s.a.v.) hitaptır. نَفْسُكَ kelimesi ise mef’ûlün bih olup mansubdur.

25. ﴿جَنَّتٌ عَدْنٌ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا﴾ “Onların gireceği yer adn cennetleridir. Orada altın bilezikler ve incilerle süsleneceklerdir”²⁰²

¹⁹⁸ Fâtir 35/4.

¹⁹⁹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/89. Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*. 4/270.

²⁰⁰ Fâtir 35/8.

²⁰¹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/90. Ezherî, *Me'âni'l-Kirâât*, 2/299.

²⁰² Fâtir 35/33.

Ayette geçen وَلَوْلَا kelimesinin nasbı ve hemzeli olarak okunması, Nâfi‘ ve Hafs kıraatidir. Bu kıraatte, “لَوْلَا” lafzı, “مِنْ أَسَاوِرَ” ifadesindeki mahallen mansub olan mef‘ûle (yani süslenilen şeylere) matuf olarak gelmiştir.²⁰³

26. ﴿كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَافُورٍ﴾ “İşte inkârcılığa saplanıp kalmış herkesi böyle cezalandırırız”²⁰⁴

Burada نَجْزِي fiili ma‘lûm olarak okunur ve faili de نحن olarak müstetirdir. كُلَّ kelimesi ise mef‘ûlün bihtir, fetha ile mansuptur.²⁰⁵

Ebû ‘Amr’ın kıraati ise كُلُّ كَافُورٍ şeklinde olup fiil meçhûl hâldedir. Bu durumda كُلُّ كَافُورٍ lafzı merfû‘ olup naib-i fail olur. Bu durum söz konusu ifadenin anlamı, “Her nanköre böyle karşılık verilir.” şeklinde olur.

2.5. Yâsîn Suresi

27. ﴿نُنَزِّلُ الْغُرِينَ الرَّحِيمِ﴾ “(Bu kitap) aziz ve rahmeti bol olan Allah tarafından indirilmiştir”²⁰⁶

Şam ve Kûfe kıraatinde (Ebû Bekr hariç) mansub olarak نُنَزِّلُ şeklinde gelmiştir. Diğer kıraatlerde ise merfûdudur ve gizli bir mübtedanın haberidir.”²⁰⁷

28. ﴿وَإِنْ كُلُّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ﴾ “Elbette onların hepsi toplanıp huzurumuza getirilecek”²⁰⁸

²⁰³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/96. Zeccâc, *Me‘âni'l-Kur‘ân*. 4/278.

²⁰⁴ Fâtir 35/36.

²⁰⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/102. Zeccâc, *Me‘âni'l-Kur‘ân*. 4/286.

²⁰⁶ Yâsîn 36/5.

²⁰⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/104. Ezherî, *Me‘âni'l-Kırâât*, 2/307.

²⁰⁸ Yâsîn 36/32.

Bu ayette Şamlılar, ‘Âsım ve Hamza لَمَّا kelimesini إَلَّا anlamında şeddeli ve meftuh olarak okumuşlardır. إِنَّ kelimesi ise nehy edatıdır. Diğer kıraatlerde ise لَمَّا şeklinde tahfif hâlinde. Bu durumda إِنَّ edatı, إِنَّ’dan muhaffefedir ve لَمَّا’daki ما harfî, tekid içindir.²⁰⁹

26. ﴿وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ﴾ “Ay için de menziller belirledik”²¹⁰

Bazı kıraatlerde الْقَمَرَ kelimesi, قَدَّرَ filinin mefulü olarak mansub okunmuştur. Diğer kıraatlerde ise öncesindeki cümleye atfedilerek maru’ merfûdur ve mübteda ya da önceki cümleye atfedilir.²¹¹

29. ﴿لِيُنْذِرَ مَن كَانَ حَيًّا﴾ “Diri olanları uyarsın”²¹²

يُنْذِر fiili, gaib olarak okunduğunda faili, Kur’ân’dır. Medineliler, Şamlılar, Sehl ve Ya’kub tarafından okunan تُنْذِر şekli de vardır. Bu durumda fail, Resulullah’tır (s.a.v.).²¹³

2.6. Sâffât Suresi

30. ﴿إِنَّا زَيْنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ﴾ “Biz yakın semayı yıldızların güzelliğiyle bezedik”²¹⁴

Ayette geçen الْكَوَاكِبِ kelimesi mecrur ve tenvinli olarak gelen زينة kelimesine bedeldir. Bunu mecrur olarak okuyanlar, Hafs ve Hamza’dır. Ebû Bekr kıraatinde ise زينة kelimesini tenvinsiz ve muzaf olarak okumuştur. الْكَوَاكِبِ kelimesi, زينة kelimesinin mahalline bedeldir, ya da “yani” anlamında bir takdir ile, yahut tenvinli mastarın mef’ûl

²⁰⁹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/111. Zeccâc, *Ma'âni'l-Kur'ân*. 4/294.

²¹⁰ Yâsîn 36/39.

²¹¹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/117. Ezherî, *Ma'âni'l-kirâât*, 2/315.

²¹² Yâsîn 36/70.

²¹³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/119. Zeccâc, *Ma'âni'l-Kur'ân*. 4/299.

²¹⁴ Sâffât 37/6.

üzerine amel etmesiyle tevil edilir. Nafi‘, İbn Âmir’in kıraatlerinde ise بِرَبِّهِ الْكَوَكِبِ ifadesi, mastarın fâiline veya mef‘ûlüne izafet ile okunur. Yani Allah Teâlâ’nın kendi fiiliyle kâinatı süslemesi anlamındadır.²¹⁵

31. ﴿بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ﴾ “Doğrusu sen hayranlık duydun, onlarsa alay etmektedirler”²¹⁶

“بَلْ عَجِبْتَ” kıraati, Hamza ve ‘Alî’ye aittir. Yani azametli bir şey gördün; bu da Allah’a isnat edildiğinde bizzat hayret değil, yüceltme anlamında bir şaşkınlık olur. Bir yoruma göre, “Ey Muhammed! De ki: ben şaşırdım (بَلْ عَجِبْتُ)” anlamı da taşımaktadır.²¹⁷

32. ﴿أَحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ﴾ “(Allah, görevlilere buyurur:) “Toplayın o zalimleri, onların yoldaşlarını ve Allah’ın dışında taptıklarını”²¹⁸

Burada geçen ظَلَمُوا ifadesiyle küfre sapanlar kastedilmiştir. وَأَزْوَاجَهُمْ ifadesi, onların benzerleri ve arkadaşları (yani aynı inançtaki kimseler) anlamındadır. “Vav” harfî, burada bazılarına göre maiyet (beraberlik), bazılarına göre ise atf içindir.²¹⁹ Ayrıca bazı kıraatlerde, “وَأَزْوَاجَهُمْ” ifadesi, “ظلموا” fiilinin zamiri üzerine merfû olarak atfedilmiştir.

33. ﴿اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبَّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ﴾ “sizin de geçmişteki atalarınızın da rabbi olan Allah’ı”²²⁰

²¹⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/120. Zeccâc, *Ma‘âni'l-Kur‘ân*. 4/301.

²¹⁶ Sâffât 37/12.

²¹⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/135. Ezherî, *Ma‘âni'l-Kirâât*, 2/321.

²¹⁸ Sâffât 37/22.

²¹⁹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/159. Zeccâc, *Ma‘âni'l-Kur‘ân*. 4/336.

²²⁰ Sâffât 37/126.

Ebû Bekir ve Ebû ‘Amr hariç Iraklı kurrâ, ربك الله kelimelerinin tamamını nasb ile okumuşlardır. Bu, أحسن (en güzel) kelimesinden bedel olarak gelir. Diğer kıraat imamları ise bunları mübtedâ ve haber olarak ref ile okumuşlardır.²²¹

2.7. Sâd Suresi

34. ﴿إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ﴾ “Âhiret yurdunu hatırda tutmadaki samimiyetleri sayesinde onları günahlardan arındırdık”²²²

Burada geçen ذِكْرَى kelimesi, ya mansub olur, ya da gizli bir “أعني” veya “(o) هي” kelimesiyle açıklanarak merfû olur. Ayrıca, خَالِصَةٍ kelimesine bedel olarak mecrur da okunmuştur. Bu durumda anlamı: “Biz onları ahiret yurdunu hatırlamakla ihlâslı kıldık.” Medineliler ve Nafi‘, bu ifadeyi izafetli olarak okumuştur.²²³

35. ﴿قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ﴾ “Allah buyurdu: “O zaman gerçek -ki ben hep gerçeği söylerim- şudur”²²⁴

Birinci الحق kelimesi merfû olarak, Kûfelilerden ‘Alî dışındaki kıraat imamlarınca okunmuştur. Bu da ya mübtedâ olup haber gizlidir: 'الحق مني' (Hak bendedir) ya da 'أنا الحق' (Ben Hakk’ım) şeklindedir. Diğer kıraatlerde ise nasb (mansub) olarak okunmuştur; bu durumda, 'Allah’a yemin olsun ki' anlamındaki 'اللَّهُ لَأَفْعَلَنَّ' ifadesine benzer şekilde, yemin edilen bir kelime olur.”²²⁵

²²¹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/166. Zeccâc, *Ma‘ânî'l-Kur‘ân*. 4/342.

²²² Sâd 38/46.

²²³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/181. Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 21/296.

²²⁴ Sâd 38/84.

²²⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/182. Ezherî, *Ma‘ânî'l-Kırâât*, 2/339.

2.8. Zümer Suresi

36. ﴿إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَتُ رَحْمَتِهِ﴾ “Allah bana bir zarar vermek istese, O’nun vereceği zararı önleyebilirler mi? Yahut O bana bir rahmet dilese, onun rahmetini durdurabilirler mi?”²²⁶

كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ ve مُمْسِكَتُ رَحْمَتِهِ kelimeleri Basra kıraatlerinde aslı üzere tenvinli olarak (yani kelimenin sonunda “n” sesiyle) okunur.²²⁷ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ ve مُمْسِكَتُ رَحْمَتِهِ şeklinde okunduğunda, kelimeler tenvinlidir ve “ضُرِّهِ” ve “رَحْمَتِهِ” isimleri mef’ûl olarak mansub olur.

Diğer kıraatlerde ise tenvin terk edilir ve kelimeler izafe yapıda olur: كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ ve مُمْسِكَتُ رَحْمَتِهِ

رَحْمَتِهِ

37. ﴿فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْآخَرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ “Ölümüne hükmettiklerini tutar, diğerlerini ise belli bir süreye kadar (hayata) salar”²²⁸

Hamza ve ‘Alî kıraatinde قُضِيَ (meçhul) olarak okunur.²²⁹ Bu durumda الموت merfu olarak naib-i faildir. قُضِيَ عَلَيْهَا الموت de ise fiil, malum ve mazi fiildir. Fail ise Allah’tır. “الموت” kelimesi ve mef’ûl bih olarak nasb halindedir.

2.9. Mümin Suresi

38. ﴿وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ﴾ “Ve Allah adaletle hüküm verir; onların Allah’tan başka taptıkları ise hiçbir şeye hükmedemezler”²³⁰

²²⁶ Zümer 39/38.

²²⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/205. Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 21/370.

²²⁸ Zümer 39/42.

²²⁹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/207. Ezherî, *Ma'âni'l-Kırâât*, 2/344.

²³⁰ Mu'min 40/20.

Nâfi‘, ayette geçen (تَدْعُونَ) fiilini cem-i müzekker muhatap şeklinde okumuştur.²³¹

يدعون kelimesi üçüncü şahıs (gaib) olarak okunduğunda, anlatılanlar zalimler olur ve fiilin faili onlara döner. تدعون olarak okunduğunda ise muhatap kâfirlere yöneliktir.

39. ﴿إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفُسَادَ﴾ “Çünkü onun, dininizi değiştirmesinden yahut ülkede huzursuzluk çıkarmasından kaygı duyuyorum”²³²

Medine, Basra ve Hafs kıraatleriyle يُظْهِرُ fiili if‘âl babından olup faili Mûsâ’dır ve الفساد kelimesi mef‘ûldür. Diğer kıraatlerde fiil يَطْهَرُ şeklindedir ve burada الفساد kelimesi faildir.²³³

40. ﴿كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ﴾ “Allah, kendini beğenmiş her zorbanın kalbini işte böyle mühürler”²³⁴

كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ kelimesindeki قَلْبٍ kelimesi tenvinli olarak (yani Cebbâr, Mütekebbir sıfatları doğrudan kalbe ait olacak şekilde) Ebû ‘Amr tarafından okunmuştur. Bu, kalbin kibir ve zorbalığın kaynağı olduğu anlamını taşır.²³⁵

قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ: “Mütekebbir kalp” anlamında, mütekebbir kelimesi kalp kelimesinin sıfatıdır. قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ (tenvinsiz): “Mütekebbirin kalbi” anlamında, kalp kelimesi mütekebbire izafe edilmiştir.

41. ﴿أَسْبَبَ السَّمُوتِ فَأُطْلِعَ إِلَى إِلَهِ مُوسَى﴾ “göklerin yollarına ulaşırim da bu sayede Mûsâ’nın ilâhını görebilirim”²³⁶

²³¹ Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/211. Zeccâc, *Ma‘ânî’l-Kur‘ân*. 4/374.

²³² Mu‘min 40/26.

²³³ Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/212. Ezherî, *Ma‘ânî’l-Kırâât*, 2/346.

²³⁴ Mu‘min 40/35.

²³⁵ Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/212. Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, 21/388.

﴿فَاطَّلَعَ﴾ kelimesi Hafs tarafından nasb ile (fetha ile) okunmuştur; bu, tereccînin temennîye benzetilmesi yoluyla, ‘belki de çıkarım, böylece bakarım’ anlamındadır. Diğer kıraatlerde ise merfû olarak (damme ile) okunmuştur; bu durumda ise önceki fiil olan أَبْلَغ (ulaşırım) fiiline atıf olur.²³⁷

42. ﴿وَكَذَلِكَ زَيْنٌ لِّفِرْعَوْنَ سُوءُ عَمَلِهِ وَصَدَّ عَنِ السَّبِيلِ﴾ “İşte böylece, yaptığı çirkin iş Firavun’a güzel göründü ve doğru yolu bulması engellendi”²³⁸

﴿وَصَدَّ عَنِ السَّبِيلِ﴾ ifadesi, sâd harfinin fethiyle (صَدَّ) Kûfeliler ve Ya‘kûb tarafından okunmuştur. Bu durumda, ‘başkası onu yoldan alıkoydu’ ya da ‘kendisi yüz çevirdi’ anlamındadır. Süsleyen ise şeytandır.”²³⁹

43. ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ﴾ “Kıyamet koptuğunda, “Firavun ailesini en şiddetli azabın içine atın!” denilecek”²⁴⁰

﴿أَدْخِلُوا﴾ kelimesi, Medineliler, Hamza, Ali, Hafs, Halef ve Ya‘kûb tarafından if‘âl babında okunmuştur. Diğer kıraatlerde ise ادخلوا emri (birinci baptan) “Ey Firavun ailesi! Girin” anlamında kullanılmıştır.”²⁴¹

“أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ” şeklindeki kıraatte “آلَ فِرْعَوْنَ” kelimesi fetha ile mansub olup fiilin mef‘ulüdüdür. “ادخلوا، يا آلَ فِرْعَوْنَ” şeklindeki kıraatte ise “آلَ فِرْعَوْنَ” münada olup, mansub okunan isimdir

²³⁶ Mu’mîn 40/37.

²³⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/214. Ezherî, *Ma‘âni'l-Kirâât*, 2/348.

²³⁸ Mu’mîn 40/37.

²³⁹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/218. Ezherî, *Ma‘âni'l-Kirâât*, 2/349.

²⁴⁰ Mu’mîn 40/46.

²⁴¹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/228. Ezherî, *Ma‘âni'l-Kirâât*, 2/351.

44. ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ “Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler, aşağılanmış olarak cehenneme gireceklerdir!”²⁴²

Mekkeliler ve Ebû ‘Amr tarafından سَيَدْخُلُونَ şeklinde (birinci bap, malum, cem-i müzekker gaib) okunmuştur.²⁴³ Buna göre “سَيَدْخُلُونَ” kelimesi, muzari fiil olup, faili vav zamiridir. “سَيَدْخُلُونَ” (meçhul kıraatte): Fiil muzâri’ meçhul yapıdadır, vav zamiri ise nâib-i fâildir.

2.10. Fussilet Suresi

45. ﴿وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَمَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلْسَائِلِينَ﴾ “gerekli besinlerini orada -bunlara ihtiyacı olan varlıklar için eşit derecede olmak üzere- uygun ölçülerle yarattı. (Bütün bunlar) dört günde oldu”²⁴⁴

﴿سَوَاءً﴾ şeklindeki kıraat, Ya‘kûb’a aittir; bu, günlerin sıfatıdır, yani dört gün birbirine eşit ve eksiksizdir. ﴿سَوَاءً﴾ şeklinde ref hâli ise Yezîd’e aittir; yani bu dört gün eşittir. Diğer râvîlere göre ﴿سَوَاءً﴾ şeklinde nasb ile masdar olarak okunmuştur; yani ‘eşit oluş’ anlamında ya da hal olarak.”²⁴⁵

46. ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ﴾ “Semûd kavmine gelince, onlara doğru yolu gösterdik ama körlüğü doğru yolu görmeye tercih ettiler”²⁴⁶

﴿وَأَمَّا ثَمُودُ﴾ kelimesi, ref’ile okunduğunda cümleye başlangıç anlamı veren harften sonra geldiği için bu şekliyle daha fasîh sayılır. Bu durumda haber ﴿فَهَدَيْنَاهُمْ﴾ olur. Mansûb (nesne konumunda) olarak okunması ise, gizli bir fiilin takdir edilmesine dayanır; yani

²⁴² Mu’mîn 40/60.

²⁴³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/231. Zeccâc, *Ma‘ânî'l-Kur‘ân*, 4/383.

²⁴⁴ Fussilet 41/10

²⁴⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/244. Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, 4/208.

²⁴⁶ Fussilet 41/17.

anlamı açıklayan ﴿فَهَدَيْنَاهُمْ﴾ fiili ile izah edilen ‘onlara doğru yolu gösterdik’ anlamındaki bir fiil takdir edilir.²⁴⁷

2.11. Şûrâ Suresi

47. ﴿كَذَلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ “Aziz ve derin hikmet sahibi olan Allah sana ve senden öncekilere işte böyle vahiy gönderiyor”²⁴⁸

يُوحِي kelimesi Mekke kıraatine göre ‘ye’ harfi fetha ile yani meçhul yapıdadır; bu durumda cümlede gizli olarak ‘kim vahy ediyor?’ sorusuna cevap olarak ‘Allah’ lafzı fâil olur. Yani mana: ‘Sanki biri “Kim vahy ediyor?” diye sormuş da cevaben “Allah, el-Azîz, el-Hakîm olan” denmiş gibidir.’²⁴⁹ Diğer kıraatlerdeki “يُوحِي” ise fiilin ma’lûm şeklidir ve burada fail “Allah” lafzıdır.

48. ﴿وَيَعْلَمُ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ مَخِصٍ﴾ “Böylece ayetlerimize karşı mücadele verenler bilsinler ki kendileri için kaçacak yer yoktur”²⁵⁰

وَيَعْلَمُ kelimesi, nasb ile okunduğunda, gizli bir sebep (ta’lîl) fiiline matuftur. Yani: onlardan intikam almak için (لِيَنْتَقِمَ مِنْهُمْ) ve hakkı inkâr edenleri bilsin diye. Bu durumda anlam şu şekildedir: “(Allah) onlardan intikam alsın ve ayetlerimiz hakkında tartışanların (hakikatten) kaçacak bir yerleri olmadığını bilsin diye...” “وَيَعْلَمُ” şeklinde ref ile Medine ve Şam kıraatlerine göre okunduğunda ise, bu cümle başlı başına yeni bir haber (istinâf) cümlesi olur.²⁵¹

²⁴⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/257. Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 2/357.

²⁴⁸ Şûrâ 42/3

²⁴⁹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/262. Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 2/359.

²⁵⁰ Şûrâ 42/35.

²⁵¹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/268. Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 21/581.

49. ﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ﴾

“Herhangi bir beşer ile Allah’ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile, dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir”²⁵²

﴿يُرْسِلُ رَسُولًا فَيُوحِيَ﴾ şeklindeki kıraat Halîl’in tercihidir. ﴿أَوْ أَنْ يُرْسِلَ رَسُولًا﴾ şeklinde merfû hâlde ise Nâfi’-e aittir; burada takdir edilen ﴿أَوْ هُوَ يُرْسِلُ﴾ şeklindedir.²⁵³

2.12. Zuhruf Suresi

50. ﴿وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبْدُ الرَّحْمَنِ إِنثًا﴾ “Rahmân’ın kulları olan melekleri dişi saydılar”²⁵⁴

﴿وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنثًا﴾ ifadesi, onların duyup da melekler hakkında ‘onlar dişidir’ demeleri anlamındadır. عِنْدَ الرَّحْمَنِ şeklindeki kıraat Mekke, Medine ve Şam okuyucularına göredir. Bu da “Allah katında, derecede ve makamda” anlamında olup, mekân olarak Allah’a yakınlık değil, değer ve konum bakımından bir yakınlık kast edilir.

العباد kelimesi, عبد kelimesinin çoğuludur. Bu kelime, kıyas ve delillendirme açısından inatçı muhataplara karşı kullanıldığında daha bağlayıcıdır. Çünkü kulluk sıfatı ile doğurma ve doğurulma anlamı arasında çelişki bulunur – yani bir varlık hem Allah’ın kulu hem de O’nun çocuğu olamaz.²⁵⁵ Bu durumda هم zamiri mübteda, عباد kelimesi de onun haberi, الرحمن ise muzafun ileyh olur. هم عند الرحمن olduğunda ise هم mübteda, “عند” mekân zarfı, “الرحمن” muzafun ileyh; “عند الرحمن” terkihi ise haberdir.

²⁵² Şûrâ 42/51.

²⁵³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/270. Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 2/363.

²⁵⁴ Zuhruf 43/19.

²⁵⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/273. Zeccâc, *Ma'âni'l-Kur'ân*, 4/412.

51. ﴿قُلْ أُولُو حِجَّتِكُمْ بَاهِدَى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ ءَابَاءُكُمْ﴾ “Peygamber, “Size, atalarınızı üzerinde bulduğunuz yoldan daha doğrusunu getirsem de mi?” diye sordu”²⁵⁶

﴿قال﴾ kıraati Şamlılar ve Hafs’a göredir; burada konuşan, uyarıcı yani peygamberdir. قُل şeklindeki kıraat ise diğer okuyuculara aittir; bu durumda anlam “(Allah tarafından) peygambere denildi ki: De ki...” olur.²⁵⁷

52. ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَلَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ﴾ “Sonunda o kişi bize gelince -şeytana hitaben- “Keşke seninle aramız doğu ile batı kadar uzak olsaydı!” der. Ne kötü arkadaş!”²⁵⁸

﴿حتى إذا جاءنا﴾ kıraati, Iraklılardan (Basralı ve Kûfîlerden) Ebû Bekr hariç olanlara göredir. Burada gelen tek bir kişidir; yani azgın kişi (العاشي) tek başına Allah’a gelir.²⁵⁹

﴿جاءانا﴾ şeklinde tesniye hâlindeki kıraat ise diğer kıraat imamlarına göredir. Burada fiil tesniye (ikil) sigasıyla gelmiş olup, gelenin hem azgın kişi hem de şeytan arkadaşı (قرينه) olduğu ifade edilir. "جاءنا" fiil-i mâzîdir (geçmiş zaman fiili), faili gizli bir zamirdir ve العاشي’ye döner. "نا" zamiri ise mefuldür (bize), yani “bize geldi”. "جاءانا" kıraatinde “الف الاثنين” zamiri faildir, iki kişiye döner: azgın kişi ve onun kötü arkadaşı.

53. ﴿وَلَنْ يَنْفَعَكُمْ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ﴾ “Zulmederek hak ettiğiniz için çekmekte olduğunuz azapta ortak olmanız bugün size bir fayda sağlamayacaktır.”²⁶⁰

²⁵⁶ Zuhruf 43/24.

²⁵⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/273.

²⁵⁸ Zuhruf 43/38.

²⁵⁹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/284. Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 21/655.

²⁶⁰ Zuhruf 43/39.

Ayette geçen إِنَّ hemzenin kesrasıyla da okunmuştur. Zira “Çünkü siz azapta ortaksınız; çünkü bu ortaklık sebep olan küfürdendir” anlamını pekiştirmekte ve desteklemektedir.²⁶¹

54. ﴿وَقِيلَهُ يَا رَبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ “Allah, peygamberin “Ey rabbim! Bunlar iman etmemekte direnen bir topluluk” dediğini de biliyor”²⁶²

﴿وَقِيلَهُ﴾ kelimesi, ‘Âsım ve Hamza’ya göre cer ile okunmaktadır. Bu durumda mana şudur: Allah, hem kıyamet saatini hem de Peygamberin sözünü bilir. Diğer kıraatlerde ise ﴿قِيلَهُ﴾ şeklinde nasb ile olup, ﴿السَّاعَةِ﴾ kelimesinin mahalline atfedilmiştir: Yani Allah hem kıyamet saatini hem de Peygamberin ﴿يَا رَبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ﴾ sözünü bilir. Kıl, kavı, kal, makal gibi kelimeler aynı anlamdadır. Hem cer hem nasb, gizli yemin edatı takdir edilerek de anlaşılabilir.”²⁶³

55. ﴿فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ “Allah, peygamberin “Ey rabbim! Bunlar iman etmemekte direnen bir topluluk” dediğini de biliyor”²⁶⁴

﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ bu, Allah’tan onlara bir tehdit ve Rasûlullah ﷺ için bir tesellidir. ﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ şeklinde (te ile) okuyanlar Medine ve Şam kurralarıdır.²⁶⁵

2.13. Duhân Suresi

56. ﴿كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ﴾ “fokurdayan su misali kaynayan bir tortu gibidir”²⁶⁶

²⁶¹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/285. Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 21/657.

²⁶² Zuhurf 43/88.

²⁶³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/284.

²⁶⁴ Zuhurf 43/89.

²⁶⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/297. Zeccâc, *Ma'ânî'l-Kur'ân*, 4/431.

²⁶⁶ Duhân 44/45.

Ayette geçen شَجَرَةُ الزُّقُومِ fiili ت (تُعْلِي) harfiyle okunduğunda (تُعْلِي), önceki ayette geçen (زَكُّوم) kelimesine muteallıktır. Nitekim Mekkî ve Hafs bu şekilde okumuşlardır. ي harfiyle okunduğunda ise (يُعْلِي), yine önceki ayette geçen طَعَام (yemek) veya غَسِيلِينَ kelimesine muteallıktır.²⁶⁷

2.14. Câsiye Suresi

57. ﴿وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَابَّةٍ ءَايَتٍ ءَلْفُومٍ يُؤْفُونَ... وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ ءَايَتٍ ءَلْفُومٍ يَعْمَلُونَ﴾ “Sizin yaratılışınızda ve yeryüzüne yaydığı diğer kımıldayan canlılarda bilenler için deliller mevcuttur* ... rüzgârları çeşitli yönlerden estirmesinde düşünenler için alınacak dersler vardır”²⁶⁸

آيات kelimesini Hamza ve ‘Alî, önceden geçen inne’nin ismi olarak mansub okumuşlardır. Diğer kurra ise mübteda olarak ref hâlinde okumuşlardır.²⁶⁹

58. ﴿فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَءَاتِيهِ يُؤْمِنُونَ﴾ “Allah’tan ve O’nun ayetlerinden sonra (buna değil de) hangi habere inanacaklar?”²⁷⁰

يُؤْمِنُونَ kelimesini Hicazlılar, Ebû ‘Amr, Sehl ve Hafs ‘tâ ile (تؤمنون) şeklinde okumuşlardır; diğer kıraat sahipleri ise bunu ‘De ki: Ey Muhammed’ ifadesinin takdiriyle يؤمنون şeklinde okumuşlardır.²⁷¹

59. ﴿قُلْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ “İman edenlere söyle de Allah’ın (yargı) günlerine inanmayanları bağışlasınlar; çünkü (böyle) bir topluluğu, hak etmeleri yüzünden Allah cezalandıracaktır”²⁷²

²⁶⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/294. Ezherî, *Ma‘âni'l-Kirâât*, 2/371.

²⁶⁸ Câsiye 45/4-5.

²⁶⁹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/298.

²⁷⁰ Câsiye 45/6.

²⁷¹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/298. Ezherî, *Ma‘âni'l-Kirâât*, 2/376.

²⁷² Câsiye 45/14.

Şamlılar, Hamza ve ‘Alî’nin kıraatlerinde ‘لِنَجْزِيْ’ (biz karşılığını verelim diye) şeklinde okumuşlardır. Ebu Cafer’’in kıraatinde ‘لِنَجْزَى قَوْمًا’ (bir topluluğa karşılık verilsin) şeklindeki ifade, aslında ‘iyilik karşılık olarak verilsin’ anlamını taşır. Yani ‘الخير - iyilik’ kelimesi açıkça zikredilmeyip, bağlamdan anlaşıldığı için gizli olarak takdir edilmiştir.²⁷³

60. ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءٌ مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ﴾

“Yoksa kötülüğe gömülüp kalanlar, hayatlarını ve ölümlerini, eşit olarak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlarınkı gibi mi yapacağımızı zannediyorlar”²⁷⁴

‘سَوَاءٌ’ (eşit/aynı) kelimesini ‘Alî, Hamza ve Hafs, ‘nasb’ hâlinde okumuşlardır. Bu, نَجْعَلُهُم kelimesindeki zamirden hâl olmak üzere gelmiştir, yani ‘onları eşit kılacağız’ anlamındadır. ‘Yaşamları ve ölümleri eşit düzeyde olur’ anlamında ‘مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ’ ifadesi ise mübtada olarak merfu hâlinde gelmiştir. A ‘meş ise مَمَاتٌ şeklinde mansub okumuştur.²⁷⁵

61. ﴿وَتَرَى كُلَّ أُمَّةٍ جَائِيَةً ۖ كُلُّ أُمَّةٍ ۖ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا﴾

“Bütün toplulukları diz çöküp boyun eğmiş olarak göreceksin. Her topluluk kendine ait defterin başına çağrılacak”²⁷⁶

﴿كُلُّ أُمَّةٍ﴾ ifadesi merfû olup cümleye ‘mübtada’ yani özne olarak başlamıştır.

Ya’kûb el-Hadramî kıraatinde ise ‘كُلِّ’ kelimesi fethalı olarak mansub okunmuştur ve bu da ‘كُلُّ أُمَّةٍ’ ifadesinden bedel olarak değerlendirilmiştir.²⁷⁷

62. ﴿وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ ۖ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا﴾

“Allah’ın vaadi gerçektir, kıyamet konusunda da bir kuşkuyla yer yoktur” denildikçe”²⁷⁸

²⁷³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/300-301; Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 22/68.

²⁷⁴ Câsiye 45/21.

²⁷⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/302; Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 2/376.

²⁷⁶ Câsiye 45/28.

²⁷⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/304-305; Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 2/377.

(حَقُّ وَالسَّاعَةِ) kelimeleri merfû olarak okunmuştur; bu da ‘إِنَّ’ edatının ve onun isminden sonraki haberin mahalline atıf şeklindedir. Hamza’nın kıraatinde ise ‘السَّاعَةِ’ kelimesi mansub olup, ‘وَعَدَ اللَّهُ’ ifadesine atıf olarak değerlendirilmiştir.²⁷⁹

2.15. Ahkâf Suresi

63. ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ﴾ “İşte cennetlikler arasında olan bu kimselerin yaptıkları güzel işleri kabul ederiz, kötülüklerini de görmezden geliriz”²⁸⁰

Hamza, ‘Alî ve Hafs kıraatinde²⁸¹ يُتَقَبَّلُ ve يُتَجَاوَزُ fiilleri edilgen (meçhul) olarak merfû hâlinde gelirken, أَحْسَنُ (en güzeli) kelimesi bu fiillerin naib fâil konumundadır. Böylece anlam, “en güzel olan kabul edilir ve günahları bağışlanır” şeklindedir. Diğer kıraatlerde ise bu fiiller mâlum olarak "نَتَقَبَّلُ" ve "نَتَجَاوَزُ" şeklinde okunur; burada fail biz anlamındaki gizli نحن zamiridir. Bu durumda "أَحْسَنُ" kelimesi mef’ûl olur ve cümle, “biz en güzel olanı kabul ederiz ve günahlarından geçeriz” anlamını taşır. Her iki kıraatte de fiillerin yapısı (meçhul/mâlum) değişirken, cümledeki özne-nesne dengesi ve anlam vurgusu farklılaşır.

64. ﴿تُدْمِرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَىٰ إِلَّا مَسَكِنُهُمْ﴾ “rabbinin emri ile her şeyi silip süpüren bir rüzgâr! Sonunda sadece evlerinin kalıntılarının görüldüğü bir hale geldiler”²⁸²

فَأَصْبَحُوا لَا يُرَىٰ إِلَّا مَسَكِنُهُمْ ifadesi ‘Âsım, Hamza ve Halef kıraatlerinde ‘يُرَى’ fiili meçhul olarak okunmuştur.²⁸³ Bu kıraate göre anlam şudur: ‘Hiçbir şey görünmez, sadece

²⁷⁸ Câsiye 45/32.

²⁷⁹ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/305; Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 1/330.

²⁸⁰ Ahkâf 46/16.

²⁸¹ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/312; Zeccâc, *Ma'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, 4/442.

²⁸² Ahkâf 46/25.

onların meskenleri görünür.” Diğer kıraatlerde ise fiil ‘تَرَى’ (görürsün) şeklindedir; burada gizli fail ‘أَنْتَ’dir. Yani cümle şu anlamı verir: “Sen, onların yalnızca meskenlerini görüyorsun.”

2.16. Muhammed Suresi

65. ﴿وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَلُهُمْ﴾ “Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini asla boşa çıkarmayacaktır”²⁸⁴

﴿وَالَّذِينَ قُتِلُوا﴾ ifadesi, Basralı kıraat imamı ve Hafs tarafından ‘قُتِلُوا’ (öldürüldüler) şeklinde meçhul fiil olarak okunmuştur.²⁸⁵ Burada ‘و’ harfi, naib fâil konumundadır. Diğer kıraatlerde ise bu kısım ‘قَاتَلُوا’ (savaştlar) şeklinde etken fiil olarak okunmuştur ve ‘و’ harfi bu defa gerçek fail yani özne konumundadır.

66. ﴿إِنَّ الَّذِينَ أُرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ﴾ “Doğru yol kendileri için apaçık hale geldikten sonra sırt çevirip dönenlere şeytan bunu güzel göstermiş ve kendilerine yanlış yolda ilerleme cesareti vermiştir”²⁸⁶

﴿وَأَمْلَىٰ لَهُمْ﴾ ifadesi, “onlara umut ve emeller yönünden mühlet verdi.” anlamındadır. أَمْلَىٰ kelimesi, mazi malum hâldedir. Faili gizli bir zamirdir ve bu zamir şeytana dönmektedir. Ebû ‘Amr kıraatinde ise fiil أَمْلَىٰ (kendilerine mühlet verildi) şeklinde meçhul olarak okunmuştur.²⁸⁷ Bu durumda fiil edilgen yapıda olur ve kendisinden sonraki لَهُمْ ifadesi, merfû olarak naib-i fâil konumuna geçer. Anlam ise “onlara mühlet verildi ve ömürleri uzatıldı.” olur.

²⁸³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/316; Ezherî, *Ma‘âni'l-Kirâât*, 2/382.

²⁸⁴ Muhammed 47/4.

²⁸⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/223; Zeccâc, *Ma‘âni'l-Kur‘ân*, 5/7.

²⁸⁶ Muhammed 47/25.

²⁸⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/228; Ezherî, *Ma‘âni'l-Kirâât*, 2/386.

67. ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجْهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَ أَخْبَارَكُمْ﴾ “Sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihad edenleri, zorluklara göğüs gerenleri ortaya çıkaralım ve size ait haberleri de (söz ve iddiaları) deneyerek açıklığa kavuşturalım”²⁸⁸

ayetinde geçen وَنَبْلُو fiili muzari ve malum hâlde olup fail Allah’tır. Devamındaki لَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَم ifadesinde ise Ebû Bekr’in kıraatine göre ‘يَبْلُو’ fiili müstenaf olarak yani yeni bir cümle olarak okunmuştur.²⁸⁹ Diğer kıraatlerde ise bu fiil, önceki cümledeki fiile (ونبلو) atfedilmiştir.

2.17. Zâriyât Suresi

68. ﴿فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ حَقٌّ مِّثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ﴾ “Göğün ve yerin rabbine andolsun ki bu, tıpkı sizin konuşmanız kadar gerçek!”²⁹⁰

ifadesinde مِثْل kelimesi, Hafs dışındaki diğer Kûfi kıraat imamlarına göre merfû okunur. Bu durumda bu ibare, حق kelimesinin sıfatı olur ve anlam, “Bu hakikat, sizin konuşmanız gibi apaçık ve gerçek bir şeydir.” şeklinde olur. Diğer kıraatlerde ise bu ifade mensûb olarak okunur; bu durumda 'إِنَّهُ حَقٌّ' (şüphesiz o kesin bir haktır) ifadesinde إِنَّ'in ismidir. Yani anlam, “Şüphesiz ki bu, tıpkı sizin konuşmanız gibi gerçektir” şeklinde olur.²⁹¹

69. ﴿وَقَوْمٌ نُّوحٌ مِّن قَبْلُ إِيَّاهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ﴾ “Bunlardan önce yaşayan Nûh’un kavminde de (ibretler var). Çünkü onlar yoldan çıkmış bir topluluk idi”²⁹²

²⁸⁸ Muhammed 47/31.

²⁸⁹ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/330; Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 22/186.

²⁹⁰ Zâriyât 51/23.

²⁹¹ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/374-375; Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 3/30.

²⁹² Zâriyât 51/46.

وَقَوْمٌ نُوحِ ifadesi, “*Ve Nûh’un kavmini (de helâk ettik)*” anlamına gelir. Çünkü önceki siyak, bu fiilin (أهلكتنا) takdir edilmesini gerektirir. Alternatif bir anlam olarak da “*Nûh’un kavmini hatırla*” şeklinde değerlendirilmiştir. Ebû ‘Amr, ‘Alî ve Hamza’nın kıraatinde ise kelime cer hâlinde yani وَفِي قَوْمٍ نُوحِ (Nûh’un kavminde de bir ibret vardır) şeklinde okunmuştur. Bu okunuşu, ‘Abdullâh b. Mes‘ûd’un وَفِي قَوْمٍ نُوحِ şeklindeki kıraati de desteklemektedir.²⁹³

70. ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ﴾ “*Şüphesiz rızkı veren, sarsılmaz gücün sahibi olan yalnızca Allah’tır*”²⁹⁴

المتين ve الشديد القوة ifadesi merfû olup ‘ذو’ (sahip) kelimesinin sıfatıdır. Ancak A‘meş kıraatinde bu ifade cer hâlinde okunmuştur. Bu durumda ‘القوة’ kelimesinin sıfatı olarak değerlendirilmiş ve ‘güç sahibi olma’ anlamı ‘اقتدار’ yönüyle tevil edilmiştir.”²⁹⁵

2.18. Tûr Suresi

71. ﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِذْنِ الْحَقِّنَا بِهِمُ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ “*İman eden, soylarından gelenlerin de aynı iman ile kendilerini izledikleri kimselerin yanlarına bu zürriyetlerini katacağız; bununla birlikte kendi amellerinden de bir şey eksiltmeyeceğiz*”²⁹⁶

وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ifadesi, bazı kıraatlerde bu şekilde yani fiil mâlûm, ‘ذريتهم’ kelimesi ise fail konumunda merfû olarak okunmuştur.²⁹⁷ Burada هُمْ zamiri mef‘ûl olur. Diğer kıraatlerde, özellikle Ebû ‘Amr kıraatinde ise fiil ‘اتَّبَعْنَاهُمْ’ (onlara soylarını ulaştırdık)

²⁹³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/379; Ezherî, *Ma‘âni'l-Kırâât*, 3/31.

²⁹⁴ Zâriyât 51/58.

²⁹⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/381; Zeccâc, *Ma‘âni'l-Kur‘ân*, 5/59.

²⁹⁶ Tûr 52/21.

²⁹⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/384; Ezherî, *Ma‘âni'l-Kırâât*, 3/33.

şeklindedir; bu durumda fiil malum ve mazi fiil olup, faili gizli نحن midir. Burada هم zamiri birinci mef'ûl, ذريتهم ise ikinci mef'ûl konumundadır.

72. ﴿إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ﴾ “Elbette biz bundan önce yalnız O’na yalvarıyorduk. Şüphesiz ihsanı bol ve çok merhametli olan da yalnız O’dur”²⁹⁸

Medenî kıraat imamı ve Hz. Ali tarafından أَنَّهُ kelimesi fethayle, yani ‘ennehu’ şeklinde okunmuştur. Bu kullanım, بَأَنَّهُ ya da لَأَنَّهُ anlamına gelmektedir.²⁹⁹

2.19. Kamer Suresi

73. ﴿سَيَعْلَمُونَ عَدَا مَنِ الْكَذَّابِ الْأَشْرِ﴾ “Yarın onlar asıl yalancı, küstah kimmiş görecekler!”³⁰⁰

Ayette geçen سَيَعْلَمُونَ kelimesi, Şamî ve Hamza kıraatlerinde, Sâlih Peygamber’in kavmine verdiği doğrudan bir cevabı aktarmak (hikâye etmek) şeklinde değerlendirilmiştir. Yani bu ifade, Sâlih’in kavmine söylediği sözün aynen nakledilmesidir. Diğer bir görüşe göre ise bu ifade Allah’ın sözüdür; fakat cümlede bir ‘iltifât’ sanatı yapılarak doğrudan muhataplara seslenilmektedir.³⁰¹

74. ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾ “Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık”³⁰²

Burada geçen كُلُّ kelimesi, zahir fiil tarafından açıklanan gizli bir fiile mef'ûl olarak mansub kılınmıştır. Bu kelime bazı kıraatlerde şâz olarak merfû okunmuştur. Ancak tercih edilen (evlâ) okunuş mansub olmasıdır. Çünkü merfû olarak okunduğunda, ‘خَلَقْنَاهُ’ (onu

²⁹⁸ Tûr 52/28.

²⁹⁹ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/385; Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 3/334.

³⁰⁰ Kamer 54/26.

³⁰¹ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/404; Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 3/43.

³⁰² Kamer 54/49.

yarattık) ifadesi cer konumunda bir sıfat gibi anlaşılabilir ve ‘بقدر’ (ölçüyle) kelimesi de haber olur. Bu durumda anlam şöyle olurdu: “Şüphesiz biz, ölçüyle olan bir şeyi yarattık.” Alternatif olarak, ‘خلقناه’ ifadesi haber sayılır ve cümle şöyle takdir edilir: “Şüphesiz biz her şeyi ölçüyle yarattık.” Ancak merfû kıraatte bu yapının anlamı muğlak hale geldiğinden, tercih edilen mansub kıraatle şu anlam ortaya çıkar: “Şüphesiz biz her şeyi ölçüyle yarattık.” Böylece خلق (yaratma) fiili tüm varlıkları kapsayan genel bir anlam kazanır ki zaten ayetin muradı da budur. Öte yandan merfû kıraatte bu anlam tam verilemediğinden, lugavî tercih olarak mansub kıraate geçilmiştir.³⁰³

2.20. Rahmân Suresi

75. ﴿وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ﴾ “Çimlenen taneler ve hoş kokulu bitkiler var”³⁰⁴

Şamî kıraatinde geçen ‘وَالْحَبُّ ذَا الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ’ ifadesinde geçen üç kelime, mansub olarak okunmuşlardır. Bu kıraate göre ayetin anlamı şu şekilde yorumlanır: “Allah taneleri (hububatı) ve reyhanı yarattı” veya “özellikle taneleri ve reyhanı kastetti.”³⁰⁵

76. ﴿يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ﴾ “Onlardan inci ve mercan çıkar”³⁰⁶

يَخْرُجُ ifadesinde, Medenî ve Basrî kıraatlere göre fiil meçhul (يُخْرَجُ) yapıdadır. ‘اللُّؤْلُؤُ’ kelimesi de bu fiilin naib-i fâili olarak merfû durumdadır.³⁰⁷

77. ﴿يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوَاظٌ مِّن نَّارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ﴾ “Üzerinize yalın bir ateş alevi ve erimiş bakır gönderilir de kurtulmak için birbirinizle yardımlaşamazsınız”³⁰⁸

³⁰³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/407; Zeccâc, *Ma'ânî'l-Kur'ân*, 5/92.

³⁰⁴ Rahmân 55/12.

³⁰⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/411; Ezherî, *Ma'ânî'l-Kırâât*, 3/44.

³⁰⁶ Rahmân 55/22.

³⁰⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/412.

³⁰⁸ Rahmân 55/35.

وَنُحَّاسٌ kelimesi, ‘duman’ anlamında kullanılmıştır. Mekkeliler ve Ebû ‘Amr kıraatlerinde bu kelime merfû olarak ‘شَوَاطٍ’ (alev) kelimesine atfedilmiştir; yani ‘alev ve bakır (duman)’ şeklinde, her ikisi de naib-i fail konumundadır. Diğer kıraatlerde ise ‘نُحَّاسٍ’ kelimesi cer hâlinde okunur ve bu durumda ‘نَارٍ’ (ateş) kelimesine atfedilerek ‘ateşten duman’ anlamını verir.³⁰⁹

78. ﴿تَبَرَّكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾ “Azamet ve kerem sahibi rabbinin adı ne yücedir!”³¹⁰

Ayette geçen ذِي الْجَلَالِ ifadesi, Şamî kıraatinde الاسم kelimesine sıfat olarak okunmuştur. Bu durumda anlam “Azamet sahibi Rabbinin adı mübarektir.” şeklindedir.³¹¹

2.21. Vâkıa Suresi

79. ﴿وَلَحِمٌ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ 21 وَخُورٌ عَيْنٍ﴾ “Ve canlarının çektiği kuş etleriyle.* Güzel gözlü hûriler”³¹²

Burada geçen خُورٌ kelimesi, Yezîd, Hamza ve ‘Alî kıraatlerinde merfû hâlde okunmuştur. Bu da ‘جَنَّاتِ النَّعِيمِ’ (nimet cennetleri) ifadesine atıfla bağlanmış olur. Yani anlam şu şekilde takdir edilir: “Onlar nimet cennetlerindedir; meyveler, etler ve huriler (kendilerine sunulur).”³¹³.

80. ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَوْقِعِ النُّجُومِ﴾ “Bakın! Yıldızların yerlerine yemin ederim”³¹⁴

³⁰⁹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/415; Ezherî, *Ma'âni'l-Kırâât*, 3/46.

³¹⁰ Rahmân 55/78.

³¹¹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/418; Ezherî, *Ma'âni'l-Kırâât*, 3/48.

³¹² Vâkı'a 56/21-22.

³¹³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/422; Ebû'l-Abbâs es-Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn fî 'ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Şam: Dâru'l-Kalem, ts.), 10/202

³¹⁴ Vâkı'a 56/75.

Ayette geçen فَلَا أَقْسِمُ kısmı, elif olmadan فَلَا قَسِمُ şeklinde de okunmuştur. Bu yapı, ‘فَلَا نَا أَقْسِمُ’ (evet, ben yemin ederim) tevilindedir. Buradaki ‘ل’ harfi ‘lamu’l-ibtidâ’ (başlangıç lâmanı) olup, ‘ben yemin ederim’ şeklindeki mübteda-haber yapısına girmiştir. Daha sonra bu cümledeki mübteda (‘ben’) hazfedilmiş, sadece ‘أقسم’ (yemin ederim) fiili bırakılmıştır.³¹⁵

2.22. Hadîd Suresi

81. ﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالرَّسُولِ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾

*“Peygamber rabbinize iman etmeniz için çağrıda bulunup dururken, O da sizden kesin söz almışken -bir şeye inanmaktaysanız- ne diye O’na iman etmezsiniz?”*³¹⁶

Ayette geçen أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ ifadesi Ebû ‘Amr kıraatinde fiilin meçhul yapıdaki bir geçmiş zaman fiil olduğuna işaret eder. Bu okunuşta أَخَذَ fiili meçhul yapıdadır ve مِيثَاقَكُمْ ifadesi de bu fiilin naib-i fâili olarak merfû okunur. Diğer kıraatlerde ise fiil أَخَذَ (aldı) şeklinde malum yapıdadır ve faili, gizli zamir olan Peygamber’e döner. Bu durumda ‘مِيثَاقَكُمْ’ ifadesi mansub olur ve mefulün bih görevindedir.³¹⁷

82. ﴿أُولَٰئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةٍ مِّنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَتُلُوا وَكُلَّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ﴾

*daha sonra harcayan ve savaşanlardan üstündür. Bununla birlikte Allah her birine en güzel olanı vaad etmiştir”*³¹⁸

Burada وَكُلُّ ifadesi Şamî kıraatte merfû olarak okunmuştur. Bu okunuşa göre, cümle ‘كل وعدة الله الحسنی’ şeklinde takdir edilir; yani anlamı: “Allah, hepsine en güzel olanı vaat

³¹⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/428; Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, 4/468.

³¹⁶ Hadîd 57/8.

³¹⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/434; Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 3/54.

³¹⁸ Hadîd 57/10.

etti.” olur. Diğer kıraatlerde ise ‘كُلٌّ’ kelimesi mansûb olarak okunmuştur. Bu durumda kelime, fiilden önce gelen bir mef’ûl olmuş olur. Yani takdir edilen yapı ‘وعد الله كلَّ الحسنی’ şeklindedir ve anlamı: “Allah, hepsine en güzel olanı vaat etti” şeklinde olur.³¹⁹

83. ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ﴾ “Kim Allah’a güzel bir borç verirse Allah bunu fazlasıyla öder. Ayrıca ona pek değerli bir ödül de vardır”³²⁰

Ayette geçen فَيُضَاعِفُهُ fiili, Mekkî, Şâmî, ‘Âsım ve Sehl kıraatlerinde cezmle (sükûnlu) okunmuştur. Bu, kendisinden önceki bir soru cümlesinin cevabı konumunda kabul edildiğindendir. Diğer kıraatlerde ise ‘فَيُضَاعِفُهُ’ şeklinde merfû (ötreli) okunmuştur. Bu okunuş, ya ‘فَهُوَ يُضَاعِفُهُ’ (o da onun sevabını kat kat artırır) anlamında bir haber cümlesi kabul edilmiştir ya da ‘يُقْرِضُ’ (borç verir) fiiline atfedilmiştir.³²¹

2.23. Mücâdele Suresi

84. ﴿إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ “(O tür) gizli konuşmalar ancak şeytandandır. Bu müminleri üzme içindir”³²²

Burada geçen لِيَحْزُنَ fiiliyle kastedilen fail, şeytandır. Nâfi‘ kıraatinde bu fiil başındaki ‘ya’ harfi ötreli okunmuştur: ‘لِيَحْزُنَ’. Bu durumda, kelimenin devamındaki ‘الذين’ ifadesi, bu fiilin mef’ûlüdür. Sonraki ‘وَلَيْسَ’ kelimesinin ismi hakkında iki görüş vardır: ya ‘şeytan’dır ya da ‘hüzün’dür. Takip eden ‘بِضَارِهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ’ ifadesiyle ise, şeytanın —

³¹⁹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/43.; Ezherî, *Ma'âni'l-Kırâât*, 3/54.

³²⁰ Hadîd 57/11.

³²¹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/435; Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, 4/474.

³²² Mücâdele 58/10.

veya hüznün— iman edenlere hiçbir şekilde zarar veremeyeceği; ancak Allah'ın izniyle olabileceği belirtilir.³²³

2.24. Haşr Suresi

85. ﴿كَيِّ لَا يَكُونُ دُولُهُ يَنْ أَلْعَيْنَاءِ مِنْكُمْ﴾ “(servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir”³²⁴

Ayette geçen الدَّوْلَةُ ifadesi, Ziyâd b. Ebîh kıraatinde ‘كَوْنُ’ fiilinin tam (kâmil) bir fiil olduğu görüşüne dayanır. Buradaki ‘الدَّوْلَةُ’ kelimesi, insanların elinde dönüp duran şey anlamında kullanılmıştır; yani mal ve servet gibi, bir kişiden diğerine geçen dünya nimetleri kastedilmiştir.³²⁵

2.25. Mumtehhine Suresi

86. ﴿لَنْ تَنْفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ﴾ “Kıyamet gününde yakınlarınız da çocuklarınız da size asla fayda vermeyecek. Allah aranızda hükmünü verecek”³²⁶

‘Âsım يَفْصِلُ şeklinde okurken Hamza ve ‘Alî ise يُفْصِلُ olarak okumuşlardır. İbn Zekvân ise يُفْصِلُ şeklinde meçhul yapıyla okumuştur.³²⁷ يَفْصِلُ olduğunda fiil sülasi mücerred, malum ve muzari yapıdadır. يُفْصِلُ ise tef’îl, muzari ve malum yapıda, يُفْصِلُ ise sülasi mücerred, meçhul ve muzari yapıdadır.

³²³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/449; Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, 4/491.

³²⁴ Haşr 59/7.

³²⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/457; Zeccâc, *Ma‘ânî'l-Kur‘ân*, 5/146.

³²⁶ Mumtehhine 60/3.

³²⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/468; Ezherî, *Ma‘ânî'l-Kirâât*, 3/65.

2.26. Saf Suresi

87. ﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ “İsterler ki Allah’ın nurunu ağızlarıyla söndürüversinler; ama inkârcılar hoşlanmasalar da Allah nurunu muhakkak tamamlayacak!”³²⁸

والله مُتِمُّ نُورِهِ (Allah nurunu tamamlayacaktır) ayetinde, Hamza, ‘Alî ve Hafs kıraatlerinde ‘مُتِمُّ نُورِهِ’ ifadesi bu şekliyle yani izafet hâlinde okunmuştur. Diğer kıraatlerde ise ‘مُتِمُّ نُورِهِ’ gibi izafet olmadan okunmuştur.³²⁹ Bu durumda “(والله متَّم نُورِهِ)” kıraatinde ‘Allah’ (الله) mübtedadır, (متَّم) onun haberidir ve muzâf konumundadır; ‘nûrih’ (نوره) muzâf iley olarak mecrûr, ‘hâ’ zamiri ise bağılı zamir olarak muzâf iley konumundadır. Bu kıraat, tenvin olmaksızın ve cer ile, izafet ve hafifletme esas alınarak yapılır; burada fa’il ismi, mef’ule izafe edilmiş olur. (والله متَّم نُورِهِ) şeklindeki kıraatta ise ‘Allah’ mübteda, ‘mütemm’ (متَّم) haberdur; ‘nûreh’ (نوره) fa’il ismi için fetha ile mansub bir mef’uldür. ‘Hâ’ zamiri burada yine muzâf ileyh konumundadır. Tenvinli ve ‘nûreh’ kelimesinin mef’ul olarak mansub okunduğu kıraat, fail isminin hâl veya istikbal için kullanıldığında asıl olan biçimidir. Bu okuma biçimine göre anlam şu şekildedir: Allah Teâlâ nurunu şu anda ve gelecekte tam ve eksiksiz biçimde tamamlayacaktır

88. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ﴾ “Ey iman edenler! Allah’ın yardımcısı olun”³³⁰

أَنْصَارَ اللَّهِ (Allah’ın yardımcısı) ifadesi, Hicazî ve Ebû ‘Amr kıraatlerinde bu şekilde okunmuştur.³³¹ (أَنْصَارًا لِلَّهِ) şeklinde de, yani ‘ra’ harfini tenvinli ve lafzatullah’ı cerr ile okunmuştur. Diğer kıraat sahipleri ise (أَنْصَارَ اللَّهِ) şeklinde, yani tenvinsiz ve lafzatullah’ı

³²⁸ Saf 61/8.

³²⁹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/476; Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 23/360.

³³⁰ Saf 61/14.

³³¹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/477.

izafetle okurlar; yani cer harfî olan ‘ل’ düşürülmüştür. Tenvinli kıraat (أَنْصَارًا لِلَّهِ), ‘bir kısmı’ anlamına gelir; yani “Allah’ın yardımcılarında bazıları olun ki bu şerefe ulaşasınız.” Çünkü Allah Teâlâ’nın yardımcıları zamanlar ve asırlar boyunca hep çok olmuştur—siz de o yardımcılardan bir kısmı olun. İzafetli kıraat şekli (أَنْصَارَ اللَّهِ) ise “bu amele devam edin, sürekli Allah’ın yardımcıları olun” anlamına gelir.

2.27. Munâfikûn Suresi

89. ﴿فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ﴾ “Rabbim! Ne olur bana azıcık daha süre tanısan da gönüllü yardımlarda bulunsam ve iyi kişilerden olsam”³³²

وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ (Salihlerden olayım) ifadesi, “müminlerden olmak” anlamındadır. Ebû ‘Amr kıraatinde fiil ‘أَكُونُ’ şeklinde nasb (fetha) ile okunmuştur ki bu da bir önceki fiile—yani ‘فَأَصَّدَّقُ’ (sadaka vereyim)—atıf yapılarak gelmiştir. Bu durumda anlam şöyle olur: “Eğer beni geciktirsen, sadaka veririm ve salihlerden olurum.” Cezm ile okunduğunda ise fiil doğrudan şart edatına bağlanır ve fiilin bulunduğu konum itibarıyla ‘cezm’ (أَكُنْ) yapısında değerlendirilir.³³³

2.28. Talâk Suresi

90. ﴿إِنَّ اللَّهَ يُلْغِي أَمْرَهُ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾ “Şüphesiz Allah dilediği şeyi sonuca ulaştırır. Allah her şey için bir ölçü koymuştur”³³⁴

بَالِغٌ (Şüphesiz Allah emrini yerine getirendir) ayetinde Hafs kıraatinde ‘بالغ’ kelimesi izafetli yapıda ve ‘أمره’ kelimesi de cer ile okunmuştur. Yani ‘O’nun emrini mutlaka gerçekleştirecektir’ anlamını taşır. Diğer kıraatlerde ise ‘بَالِغٌ أَمْرَهُ’ şeklinde

³³² Munâfikûn 63/10.

³³³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/488; Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*. 2/143.

³³⁴ Talâk 65/3.

tamlamasız bir yapı vardır; bu durumda ‘بالغ’ kelimesi ‘inne’nin haberi olarak merfû, ‘أمره’ ise ism-i fâil olan ‘بالغ’ kelimesinin mef’ûlû olarak mansûb olur.³³⁵

2.29. Mulk Suresi

91. ﴿قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ ءَامَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ “De ki: “O, Rahmân’dır; biz O’na iman etmiş ve O’na güvenip dayanmışızdır. Kimin düpedüz bir sapkınlık içinde olduğunu yakında anlayacaksınız!”³³⁶

فَسَتَعْلَمُونَ (yakında bileceksiniz) ifadesi, ‘Alî’nin kıraatinde fiil “yâ” harfiyle okunur (فَسَيَعْلَمُونَ), yani çoğul ve gaip zamire hitaptır. Ardından gelen مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (kimin apaçık sapıklıkta olduğu) ifadesi ise bu bilginin konusudur.³³⁷

2.30. Me’âric Suresi

92. ﴿وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا﴾ “Dost dostunun halini sormaz olur”³³⁸

وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ifadesi, kıyamet sahnesinde herkesin kendi derdine düştüğünü ve kimsenin bir başkasının durumuyla ilgilenmediğini ifade eder. Bu ifadenin bazı kıraatlerinde (Bezzî ve Burcemî) kıraatinde fiil baştaki “yâ” harfî ötreli okunmuştur (يُسْأَلُ), yani meçhul (edilgen) yapıdadır. Bu durumda anlam şu şekilde olur: “Bir kimse, yakını hakkında sorguya çekilmez; onun günahı yüzünden sorumlu tutulmaz.”³³⁹ Bu durumda irab şu şekilde gerçekleşir:

³³⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/498; Ezherî, *Ma'âni'l-Kırâât*, 3/75.

³³⁶ Mulk 67/29.

³³⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/517; Ezherî, *Ma'âni'l-Kırâât*, 3/81.

³³⁸ Me'âric 70/10.

³³⁹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/537; Zeccâc, *Ma'âni'l-Kur'ân*, 5/220.

(لا يَسْأَلُ): fiili muzari ve merfûdur; ‘حميمٌ’ failidir; ikinci ‘حميمًا’ ise mansub olarak meful bihidir. (يُسْأَلُ) şeklindeki kıraatta ise fiil muzari olup meçhul yapıdadır ve merfûdur; ‘حميمٌ’ naib-i fail olarak merfûdur, ‘حميمًا’ ise ikinci mefuldür.

93. ﴿نَزَّاعَةً لِّلشَّوَى﴾ “*derileri kavurup soyan bir ateştir*”³⁴⁰

نَزَّاعَةً kelimesi Hafs ve Mufaddal kıraatlerinde fetha ile mansûb olarak okunmuş olup, bu durumda ‘الَّلَّظَى’ kelimesine hâl veya ihtisas anlamında tekit (pekiştirme) bildiren bir yapı oluşturur. Yani anlam: “*Alevli ateş ki, derileri koparırcasına çeker.*” şeklinde olmaktadır. Diğer kıraatlerde ise bu kelime ‘نَزَّاعَةً’ şeklinde zammeyle merfû okunmuş ve bu durumda ya ‘إِنَّمَا نَزَّاعَةً’ (şüphesiz o, derileri söküp çıkarandır) cümlesinde haber; ya da ‘لَظَى نَزَّاعَةً’ yapısında sıfat olarak değerlendirilmiştir.³⁴¹

2.31. Cin Suresi

94. ﴿وَأَنَّهُ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صُحْبَةً وَلَا وَلَدًا ، وَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا...﴾ “*Şu muhakkak ki rabbimizin şanı çok yücedir; O, ne bir eş edinmiştir ne de çocuk*Demek aramızdaki beyinsiz, Allah hakkında ipe sapa gelmez şeyler söylüyormuş...*”³⁴²

وَأَنَّهُ... ifadesinde ‘إِنَّا’ kelimesi, ‘قالوا’ fiilinden sonra gelen ve ‘biz işittik’ anlamında nakledilen bir sözün başlangıcıdır; bu nedenle önceki bir cümlede yer alan bir müptedâdır. Devamındaki ‘أَنَّهُ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنَا’ ve ‘وَأَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ’ gibi cümlelerde ise kıraat farklılıkları oluşmuştur: Şâmî ve Kûfî kıraatlerde (Ebû Bekr hariç) bu ifadelerdeki hemzeler fetha ile okunur (‘أَنَّ’ şeklinde) ve bu okunuşlar ya ‘أَنَّهُ اسْتَمَعَ’ fiiline atfedilir ya da ‘آمَنَّا بِهِ’ ifadesindeki cerli yapının anlam takdirine bağlanır. Anlam ise “(Biz) ona inandık ve

³⁴⁰ Me‘âric 70/16.

³⁴¹ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/537; Ezherî, *Ma‘ânî'l-Kirâât*, 3/90.

³⁴² Cin 72/3-13.

onun, Rabbinin celâli yücedir dediğine de inandık...” şeklinde olur. Diğer kıraatlerde ise bu hemzeler kesra ile (‘ِ’ şeklinde) okunur ve bu da doğrudan ‘إِنَّا سَمِعْنَا’ cümlesine atfedilir. Böylece tüm ifade, “biz işittik ki... bizler müslümanız, içimizde böylesi de var...” şeklinde anlaşılır³⁴³.

95. ﴿قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا﴾ “De ki: “Ben kendisine hiç kimseyi ortak koşmaksızın yalnız rabbime yakarıp kulluk ederim ”³⁴⁴

Burada قَالَ fiili, ‘Âsım ve Hamza dışındaki kıraatlerde geçmiş zaman kipinde okunmuştur; bu durumda ifade, Hz. Peygamber’in sözünü nakletmektedir: “Peygamber şöyle dedi...” şeklinde anlaşılır. Ancak ‘Âsım ve Hamza kıraatlerinde bu fiil emir kipinde ‘قُلْ’ (De ki!) olarak okunmuştur. Bu da Allah Teâlâ’nın, Resûlullah’a doğrudan bir hitabıyla “şunu söyle!” şeklinde emir verdiğini gösterir.³⁴⁵

2.32. Muzzemmil Suresi

96. ﴿رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا﴾ “Doğunun da batının da rabbi O’dur. O’ndan başka tanrı yoktur. Öyleyse yalnız O’na güvenip sığın ”³⁴⁶

Ayette geçen رَبُّ kelimesi, merfu okunduğunda, haber ya da mübteda olup muhteda durumunda haberi (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ) cümlesi, haber durumunda ise mübtedad gizli هو olur. Hafs hariç Şam ve Kûfe kıraat sahiplerinin okudukları mecrur hâlde (رَبِّ) ise, önceden geçen رَبِّ kelimesinin bedeli olarak değerlendirilmektedir. İbn ‘Abbâs’tan ise şöyle nakledilmiştir:

³⁴³ Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/548; Zeccâc, *Ma‘ânî’l-Kur‘ân*, 5/233.

³⁴⁴ Cin 72/20.

³⁴⁵ Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/552.

³⁴⁶ Muzzemmil 73/9.

“Burada gizli bir yemin vardır, örneğin ‘Allah’a yemin ederim ki yapacağım’ anlamındaki gibi (نحو الله لأفعلن) ve bu yeminin cevabı da (لا إله إلا هو) şeklindedir.”³⁴⁷

97. ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ﴾ “Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını, üçte birini ibadetle geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir grubun da (böyle yaptığını) rabbın elbette bilir”³⁴⁸

Mekkî ve Kûfî kıraatlerde وَنِصْفَهُ ve وَثُلُثَهُ kelimeleri fetha ile okunmuş ve ‘أَدْنَىٰ’ kelimesine atıfla mansûb olarak okunmuştur. Diğer kıraatlerde ise bu iki kelime cer hâlinde ve ‘ثُلُثِي’ kelimesine atfedilir.³⁴⁹

2.33. Muddessir Suresi

98. ﴿وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْبِرُ﴾ “Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma”³⁵⁰

Burada geçen تَسْتَكْبِرُ kelimesinin merfû olarak okunması, her ne kadar hareke olarak merfû olsa da, cümledeki konumu itibarıyla mansûb yani ‘hâl’ sayılmasındandır. Bu durumda anlam şudur: “(Sadaka verirken) çok verdim düşüncesiyle, bunu çok görerek yahut daha fazlasını elde etmek arzusu ile verme!” Bu ifade, birine iyilik yapıp karşılığında daha büyük bir menfaat beklemek ya da yapılan iyiliği minnetle anmak gibi olumsuz bir anlam taşımaktadır. ‘مَنْ عَلَيْهِ’ ifadesi de bir kimseye lütufta bulunup bu iyiliği başa kakmak anlamında kullanılmıştır. Hasen el-Basrî ise bu fiili ‘تَسْتَكْبِرُ’ şeklinde sükûnla, yani nehy hâlinde cezmlî olarak okumuştur³⁵¹.

³⁴⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/557; Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 23/689.

³⁴⁸ Muzzemmil 73/20.

³⁴⁹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/559; Ezherî, *Ma'âni'l-Kırâât*, 3/100.

³⁵⁰ Muddessir 74/6.

³⁵¹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/562; Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, 4/646.

2.34. Kıyâmet Suresi

99. ﴿لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾ “Sandıkları gibi değil, kıyamet gününe yemin ederim!”³⁵²

Burada geçen *فَالْأُقْسِمُ* ifadesinin aslı, İbn Kesîr’in kıraatinde görüldüğü şekliyle ‘*لَا أَقْسِمُ*’dür. Buna göre ‘lâm’ harfî ‘lamu’l-ibtidâ’ (başlangıç lâmanı) kabul edilir. Fiil olan ‘*أَقْسِمُ*’ ise hazfedilmiş bir müptedânın haberidir. Yani tam cümle ‘*لَأَنَا أَقْسِمُ*’ (Evet, ben yemin ederim) şeklinde takdir edilir. Bu yorumu destekleyen unsur şudur: Resmî Mushaf (İmam mushafı) yazımında bu kelime ‘elif’ harfî olmadan yazılmıştır; ancak kıraat sırasında med (uzatma) yapıldığı için sanki ortada bir elif varmış gibi okunur. Ayrıca bu ‘lâm’ harfî çoğu zaman ‘tekit nûnu’ (vurgulama nûnu) ile birlikte gelir; fakat bazı durumlarda bu nûn düşebilir.³⁵³

100. ﴿أَلَمْ يَكُنْ نُطْفَةً مِّن مَّنِيِّ مَعْنَى﴾ “O akıtılan meniden bir damlacık (sperm) değil miydi?”³⁵⁴

İbn ‘Âmir ve Hafs kıraatlerinde “yâ” harfiyle (يَٰ) okunmuştur. Bu durumda fiilin zamiri (مَنِ) kelimesine döner ve anlam şöyle olur: “*Rahme dökülen bir meni.*” Diğer kıraatlerde ise “te” harfiyle fiil (تَ) şeklinde okunmuştur. Bu durumda ise zamir, ‘النطفة’ (nutfe — döllenmiş sıvı) kelimesine döner. Buna göre anlam “*menidenden oluşan nutfe rahme dökülür*” şeklinde olur.³⁵⁵

³⁵² Kıyâmet 75/1.

³⁵³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/570; Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 3/105.

³⁵⁴ Kıyâmet 75/37.

³⁵⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/574; Zeccâc, *Ma'âni'l-Kur'ân*, 5/255.

2.35. İnsân Suresi

101. ﴿عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٌ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ﴾ “Oradakilerin üzerlerinde yeşil renkli, ince ve kalın ipek elbiseler vardır”³⁵⁶

Bu ayette geçen عَلَيْهِمْ kelimesi, bazı kıraatlerde fetha ile mansûb okunmuştur. Bu durumda يَطُوفُ عَلَيْهِمْ fiilindeki zamire hâl olarak bağlanır. Anlamı da şöyle olur: “(onlara hizmet edenler,) üzerlerinde (ipek elbiselerle) dolaşır”. Medenî ve Hamza kıraatlerinde ise bu kelime sükûnlu (car ve mecrur şeklinde) okunmuş ve bu durumda ثِيَابٌ سُنْدُسٌ ifadesine mübteda ve عَلَيْهِمْ haberi olur. Yani anlam: ‘Onların üzerindedir: sündüsten (ince ipekten) elbiseler var’ şeklinde olur.

Ayette geçen خُضْرٌ (yeşil) ve إِسْتَبْرَقٌ (kalın ipek) kelimeleri ise Nafî‘ ve Hafs kıraatlerinde merfû okunarak ثِيَابٌ kelimesine sıfat yapılmıştır. Böylece anlam: “Yeşil ve kalın ipekten elbiseler” şeklinde olur. Hamza ve ‘Alî kıraatlerinde ise bu kelimeler kesreyle mecrûr okunarak ‘سُنْدُسٍ’ kelimesine sıfat yapılmıştır. Bu durumda anlam “yeşil sündüsten (ince ipekten) ve kalın ipek elbiseler” şeklinde olur.³⁵⁷

2.36. Nebe Suresi

102. ﴿رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنُ﴾ “O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların rabbidir. O, Rahmân’dır”³⁵⁸

Ayette yer alan رَبُّ kelimesi ya gizli bir mübtedanın haberidir (örneğin: هُوَ رَبُّ الرَّحْمٰنِ) ya da bizzat mübteda olup الرَّحْمٰنِ onun haberi olarak değerlendirilir. Ya da رَبُّ الرَّحْمٰنِ kelimesi رَبُّ için bir sıfat olarak da olur. İbn ‘Âmir ve ‘Âsım kıraatlerinde ise رَبِّ ve الرَّحْمٰنِ kelimeleri cer

³⁵⁶ İnsân 76/21.

³⁵⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/580; Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 3/109.

³⁵⁸ Nebe' 78/37.

hâlinde kesreli okunmuştur. Bu durumda, her ikisi de رَبِّكَ kelimesine bedel yapılmış olur. Dolayısıyla her ikisinde de aynı irab konumunda (mecnûr) “*Senin Rabbin olan Rahmân...*” anlamı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca İbn ‘Abbâs’tan gelen bir görüşe göre, burada gizli bir yemin (kasem) vardır. Bu görüşte, gizli bir kasem edatı (‘Vallahi’ gibi) takdir edilir; وَاللَّهِ ‘ (Allah’a yemin ederim ki yapacağım) benzeri bir yapı gibi düşünülür. Bu kasemin cevabı da لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ (O’ndan başka ilah yoktur) cümlesi olur.³⁵⁹

2.37. Nazi‘ât Suresi

103. ﴿إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ مِّنْ يَّخْشَاهَا﴾ “*Sen ancak ondan korkanları uyarırsın*”³⁶⁰

Burada منذر kelimesi, Yezîd ve İbn ‘Abbâs kıraatlerinde tenvinli olarak مِنْ منذر şeklinde okunur. Buna göre منذر merfû bir haberdur, مِنْ ise bu ism-i failin mef’ûlû olup mansûbdur. Anlam ise “*Sen, onun dehşetinden korkan kimseleri uyaran birisin.*” şeklinde olur. Diğer kıraatlerde ise bu kelime tenvinsiz ‘مُنْذِرٌ’ şeklinde okunur ve bu durumda ‘مِنْ’ kelimesi, muzaf (منذر) için muzafun ileyh olur. Bu okunuşta anlam: “*Sen, o korkan kimselerin uyarıcısı*” şeklinde ortaya çıkar.³⁶¹

2.38. ‘Abese Suresi

104. ﴿أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الْذِّكْرَىٰ﴾ “*Yahut o bir öğüt alacak, bu öğüt kendisine fayda verecekti*”³⁶²

Ayette geçen يَذَّكَّرُ أو ifadesiyle başlayan cümledeki فَتَنْفَعَهُ cümlesi, kıraat farklılığına göre iki şekilde okunmuştur. ‘Âsım kıraatinde (el-A‘şâ hariç) bu fiil fethayla mansûb فَتَنْفَعَهُ

³⁵⁹ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/593; Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, 4/691.

³⁶⁰ Nazi‘ât 79/45.

³⁶¹ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/600; Ezherî, *Ma‘âni'l-Kırâât*, 3/120.

³⁶² ‘Abese 80/4.

şeklinde okunmuştur. Bu durumda لعل edatına bağlı olan cümlede ihtimalin gerçekleşme umuduna cevaben gelmiş bir sebep cümlesidir ve fâ harfi burada sebebiyet fâ'sı olarak kabul edilmiştir. Fiil de gizli bir 'أَنْ' edatıyla mansûb kılınır. Bu okunuşa göre anlam: “Belki öğüt alır ve böylece öğüt ona fayda verir.” Diğer kıraatlerde ise فَتَنْفَعُهُ şeklinde merfû olarak okunmuştur. Bu durumda fâ harfi bağlaçtır ve ‘يَذْكُرُ’ fiiline atfedilir. Yani burada iki fiil aynı kipte ve seviyede olup, anlam: “Ya öğüt alır ya da öğüt ona fayda verir.” şeklinde olur.³⁶³

2.39. İnfitâr Suresi

105. ﴿يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ﴾ “O gün hiç kimsenin başkası için bir şey yapması elinden gelmez. O gün hüküm yalnız Allah’ındır”³⁶⁴

Burada geçen يَوْمَ kelimesi, Mekke ve Basra kıraatlerinde zammeyle merfû olarak يَوْمُ şeklinde okunmuştur. Bu durumda ya يَوْمَ الدِّينِ ifadesine bedeldir; yani ‘Din Günü’ ifadesine eş bir kavram olarak tekrarlanmıştır; ya da gizli bir mübtedânın haberi olarak kabul edilir. Takdiri ise (O, hiçbir kimsenin kimseye sahip olamayacağı gündür) şeklinde olur. Diğer kıraatlerde ise bu kelime fethayle mansûb olarak يَوْمَ şeklinde gelmiştir. Bu durumda sözkonusu kelime, cümlede gizli bir fiilin mefûlûdudur ve takdiri اذكر (O günü hatırla...) ya da أعني يَوْمَ (O günü kastediyorum...) şeklinde bir anlam taşır.³⁶⁵

³⁶³ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/601; Zeccâc, *Ma'âni'l-Kur'ân*, 5/283.

³⁶⁴ İnfitâr 82/19.

³⁶⁵ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/612; Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 3/127.

2.40. İnşikâk Suresi

106. ﴿وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا﴾ “*Ve alevli ateşe girecektir*”³⁶⁶

وَيَصْلَى fiili, Irak kıraatlerinde (‘Alî dışındaki karilere göre) zammeyle merfû olarak okunur ve burada fiil mebni lil-ma‘lûm yapıdadır. Dolayısıyla fiilin faili gizli bir zamirdir (هو). Bu durumda anlam “*ve (kendisi) alevli ateşe girer.*” olur. Ancak ‘Alî dışındaki bazı kıraatlerde fiil meçhûl olarak يُصْلَى şeklinde okunur. Bu durumda da fiil gizli bir naib-i fâil zamir olur ve cümlelerin anlamı “*ve (kendisi) alevli ateşe atılır.*” şeklinde olur.³⁶⁷

107. ﴿لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ﴾ “*Siz halden hale geçeceksiniz*”³⁶⁸

Burada لَتَرْكَبُنَّ fiilinin başındaki لَام harfi, yemin anlamı taşır ve kıraat farklılıklarına göre iki şekilde okunmuştur. Mekke kıraatı ile ‘Alî ve Hamza’ya göre fiil, ب harfinin fethasıyla تَرْكَبُنَّ şeklinde okunmuştur. Bu durumda fiilin faili müstetir zamir أَنْتَ’dır ve ayetteki hitap doğrudan Hz. Peygamber’e yöneliktir. Bu okunuşa göre anlam: “*Mutlaka tabaka tabaka bineceksin*” şeklinde olur.³⁶⁹

2.41. Burûc Suresi

108. ﴿ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ﴾ “*arşın sahibi, şanı yücedir*”³⁷⁰

Ayette geçen الْمَجِيد kelimesi Hamza ve ‘Alî kıraatlerinde cer ile الْمَجِيد şeklinde okunmuştur. Bu durumda kelime, الْعَرْش kelimesinin sıfatıdır. Buna göre, terkinin anlamı

³⁶⁶ İnşikâk 84/12.

³⁶⁷ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/620.

³⁶⁸ İnşikâk 84/19.

³⁶⁹ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/621; Ezherî, *Ma‘âni'l-Kirâât*, 3/134.

³⁷⁰ Burûc 85/15.

“Yüce arşın sahibi” şeklinde olur.³⁷¹ Diğer kıraatlerde ise kelime merfû, yani ‘أَلْمَجِيدُ’ şeklinde okunur; bu durumda ‘دُو’ (sahip) kelimesinin sıfatıdır. Yani anlam: ‘Şanı yüce olan arşın sahibi’ olur.”

109. ﴿يٰۤاَيُّهَا لَوْحٌ مَّحْفُوْطٌ﴾ “Levh-i mahfûzdadır”³⁷²

Burada geçen مَّحْفُوْطٌ kelimesi, Nâfi ‘ kıraatinde mecrûr olarak okunur ve bu durumda لَوْحٌ kelimesine sıfat olur. Anlamı ise “Korunmuş bir levha içinde (yazılıdır).” olur. Bazı kıraatlerde ise مَّحْفُوْطٌ şeklinde merfû okunur. Bu durumda kelime, doğrudan önceden geçen الْقُرْآن kelimesine sıfat olurken anlam da “(Bu) korunmuş Kur’an’dır” şeklinde olur.³⁷³

2.42. Târik Suresi

110. ﴿اِنَّ كُلَّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيَّهَا حَافِظٌ﴾ “Hiç kimse yoktur ki, başında bir gözetleyeni bulunmasın”³⁷⁴

Buradaki kıraat farkı, ‘اِنَّ’ ve ‘لَمَّا’ kelimelerinin nasıl okunduğuna ve anlamlandırılmasına dayanmaktadır. Eğer ‘لَمَّا’ şeddeli olarak okunursa, bu durumda ‘اِنَّ’ edatı da nefiy harfî (olumsuzluk edatı) olur; ‘لَمَّا’ ise ‘اِلَّا’ anlamında bir istisna edatı olarak kabul edilir. Bu okunuşa göre ayetteki yapı Arapçadaki ‘ما...اِلَّا’ yapısına karşılık gelir ve anlam şu şekilde olur: “Hiçbir nefis yoktur ki, üzerinde bir gözetleyici olmasın.” Başka bir deyişle tüm nefislerin bir koruyucusu, bir gözetleyicisi vardır.³⁷⁵

³⁷¹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/625; Ezherî, *Ma'âni'l-Kırâât*, 3/136.

³⁷² Burûc 85/22.

³⁷³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/626; Zeccâc, *Ma'âni'l-Kur'ân*, 5/309.

³⁷⁴ Târik 86/4.

³⁷⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/627; Ezherî, *Ma'âni'l-Kırâât*, 3/138.

Buna karşılık, eğer ‘لما’ şeddesiz olarak okunursa, o zaman ‘إِنَّ’ edatı, ‘إِنَّ’ edatının hafifletilmiş (مخففة من الثقيلة) şekli olur. Bu durumda, sonrasındaki cümlede yer alan ‘لام’ harfi, tekit (vurgu) amacıyla gelmiştir ve ‘ما’ kelimesi de bir harf olup anlamı etkilemez. Bu okunuşa göre ayetin anlamı: “Şüphesiz, her nefsin üzerinde mutlaka bir gözetleyici vardır.” şeklinde olur.

2.43. Gâşiye Suresi

111. ﴿لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَغِيَةً﴾ “Orada boş söz işitmezsin”³⁷⁶

Burada geçen تَسْمَعُ fiili, bazı kıraatlerde malûm yapıda ve müfred muhatap şahıs olarak okunmuştur. Bu durumda fail, müstetir أَنْتَ’dir ya da “(yüzler)” kelimesine dönen هِيَ zamiridir. Fiil malum olduğu için لَاغِيَةً kelimesi mefûl ve mansûb olur. Öte yandan, Mekkî ve Basrî kıraatlerinde ise fiil meçhûl yapıda يُسْمَعُ şeklinde gelir ve burada da لَا يُسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً şeklinde okunur. Aynı şekilde Nâfi’ kıraatinde de تُسْمَعُ şeklinde meçhul olarak okunmuştur. Bu meçhul yapılarda ‘لَاغِيَةً’ kelimesi, fiilin naib fâili olur ve merfû şekilde gelir. Böylece anlam: “Orada boş bir söz duyulmaz” yahut “boş söz işittirilmez” şeklinde olur.³⁷⁷

2.44. Fecr Suresi

112. ﴿فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ 25 وَلَا يُوثِقُ وِثْقَةً أَحَدٌ﴾ “Artık o gün Allah’ın vereceği cezayı kimse veremez* O’nun bağladığı gibi kimse bağlayamaz”³⁷⁸

³⁷⁶ Gâşiye 88/11.

³⁷⁷ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/634; Zeccâc, *Ma'ânî'l-Kur'ân*, 5/318.

³⁷⁸ Fecr 89/25-26.

Ayette geçen لَا يُعَذِّبُ ve لَا يُوثِقُ fiilleri kıraat farklılıklarına göre hem malûm hem de meçhul olarak okunmuştur. İlk kıraate göre يَعَذِّبُ ve يُوَثِّقُ fiilleri merfû ve malum hâlde olup faili zahir olan أَحَدٌ kelimesidir. Bu durumda anlam: “Hiç kimse Allah’ın azabı gibi azap edemez, hiç kimse Allah’ın bağlaması gibi bağlayamaz” şeklindedir. Bu okunuş Hz. Ali’nin kıraatine nispet edilmiştir. Ebû ‘Amr da ömrünün sonlarına doğru bu kıraate dönmüştür. Öbür taraftan Kisâi kıraatinde bu fiiller meçhul yapıdadır: لَا يُعَذِّبُ ve لَا يُوثِقُ. Bu durumda أَحَدٌ kelimesi fiilin naib-i fâili olur. Anlam da: “Allah’ın azabına hiçbir kimse uğratılmaz, O’nun bağladığı gibi hiç kimse bağlanmaz” tarzında ortaya çıkar.³⁷⁹

2.45. Beled Suresi

113. ﴿فَكَرَبِّهِ ، أَوْ إِطْعَمَ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْجَةٍ﴾ “Köle âzat etmektir* Veya bir kıtlık gününde yoksulu -doyurmaktır”³⁸⁰

Burada geçen فَكَرَبِّهِ ve فَكَرَبِّهِ gibi fiiller Mekki, Ebû ‘Amr ve ‘Alî kıraatlerinde افْتَحَمَ ifadesine bedel olacak şekilde mazi fiil olarak okunur. Yani “o zorlu yokuşu aştı.” ifadesinden sonra “bir boynu azat etti ya da yiyecek verdi” anlamları gelir ve bu ifadeler “o zorlu yokuşun ne olduğuna” dair açıklama mahiyetinde cümleye bedel olur. ‘Âsım’ın kıraatinde ise bu fiiller فَكَرَبِّهِ ve فَكَرَبِّهِ şeklinde mastar olarak okunur. Bu durumda cümlede gizli bir mübteda takdir edilir ve فَكَرَبِّهِ ifadesi onun haberi olur. Cümlelerin takdiri “O yokuş nedir? O bir boyun azat etmektir veya açlık gününde yakınlığı olan bir yetimi doyurmaktır.” şeklinde olur.³⁸¹

³⁷⁹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/642; Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 3/145.

³⁸⁰ Beled 90/13-14.

³⁸¹ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/645; Zeccâc, *Ma'âni'l-Kur'ân*, 5/329.

2.46. Şems Suresi

114. ﴿وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا﴾ “O, yaptığının sonucundan korkacak değildir”³⁸²

Ayette geçen فلا يخاف şeklindeki kıraat, Medenî ve Şamî kıraatlerde tercih edilmiştir ve burada fiilin faili Allah Teâlâ’dır. Buna göre cümlelerin anlamı “(Allah) onların helak edilmesinin sonucundan korkmaz.” şeklindedir. Fiildeki ‘fa’ harfi ise sebebiye olup önceki cümleye bağlanan sebep-sonuç ilişkisi taşır. Buna göre, Allah’ın helak etmesi herhangi bir endişe ya da pişmanlık doğurmaz. Buna karşılık ولا يخاف şeklindeki okunuşta fiilin faili عاقر yani (azgınca davranan kişi, helake sebep olan) kimsedir. Bu durumda anlam şöyle olur: “O kimse, yaptığının sonucundan korkmaz.” Bu anlam, azgın kişinin kendi cüretkârlığına ve pişmanlık duymaksızın suç işlemesine vurgu yapar.³⁸³

2.47. Tebbet Suresi

115. ﴿وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ﴾ “Dedikodu yapıp söz taşıyan karısı da”³⁸⁴

Burada geçen حَمَّالَةَ kelimesi ‘Âsım kıraatinde fethayla mansûb olarak okunmuş ve bu okunuşta kelime, ihtisas (özel niteleme) veya zem (yergi) makamında bir tamlama olarak kabul edilmiştir. Burada anlam takdiri şöyledir: “Yani kastedilen—o odun taşıyan (kadın)” şeklinde, şiddetli bir küçümseme ve itham içeren bir istisna vurgulanır.³⁸⁵ Burada okuyucunun ifrat derecede dikkatini çekmek üzere yapılmış bir vurgu bulunur ve anlam: “(Onun) karısı—o ki odun taşıyandır!” şeklinde oluşur. Diğer kıraatlerde kelime ref hâlinde okunmuştur: حَمَّالَةُ الْحَطَبِ. Bu durumda iki yorum yapılabilir: ya وَأَمْرَأَتُهُ kelimesi mübteda, حَمَّالَةُ الْحَطَبِ ise onun haberi olur. Bu durumda “Karısı, odun taşıyandır.” şeklinde bir tanımlama yapılır. Ya da حَمَّالَةُ الْحَطَبِ cümlesinin mübtedası gizli هي olarak takdir edilir.

³⁸² Şems 91/15.

³⁸³ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/649; Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 3/150.

³⁸⁴ Tebbet 111/4.

³⁸⁵ Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/692; Ezherî, *Ma'âni'l-Kirâât*, 3/171.

Bu durumda anlam “o (kadın) odun taşıyandır” şeklinde olur ve حمالة kelimesi ise haber olur.

SONUÇ

Nesefî'nin tefsiri Medârik'ut-Tenzîl esas alınarak kıraat farklılığının irabta etkisinin ele alındığı bu çalışmada elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir:

1. Kıraat farklılıklarının iki temel sebebi vardır: ilki, Kur'ân'ın kendine has mucizevi yapısı—örneğin, üçüncü şahıstan ikinci şahsa ya da birinci şahsa geçiş gibi edebî biçimler; ikincisi ise farklı lehçelerle okuyuşu kolaylaştırmak amacıyla yapılan dilsel esnekliklerdir.
2. Nesefî, tefsirinde farklı irab ve kıraat vecihlerini bir araya getirme amacı gütmüştür.
3. Nesefî tefsirinde çoğunlukla mütevatir kıraatler yer almaktadır. Bunun yanı sıra şâz kıraatler de sıkça isnatsız ve meçhul fiil formuyla zikredilir; hatta bazı asılsız kıraatler, Ebû Hanîfe'ye nispet edilenler dahi yer bulmuştur.
4. Nesefî'nin tefsiri, kıraat çeşitlerini kuşatan ve yönlendirme gerektiren yerleri açıklayarak gereksiz uzatmalardan kaçınan kapsamlı bir eserdir.
5. Nesefî'nin tefsiri, kıraat farklılıklarının zengin içeriğini barındırır. Nitekim çalışmada ele alınan yalnızca üçüncü cildinde bile tekrarlar hariç yaklaşık 115 ayette kıraat farkından bahsetmiştir.
6. Ferşî kıraat farklılıklarında en çok dikkat çeken unsurlar; müzekker-müennes yapı değişimi, hitap biçimiyle gaip zamir arasındaki dönüşümlerdir.
7. Bazı kıraatler de fiil kipini değiştirmektedir. Örneğin maziden muzarie veya meçhulden malum hâle dönüşebilmektedir.
8. Bazı kıraatler cümle ögelerinin yerini değiştirerek belâgat vurgusunu veya irabdaki görevini etkilemiştir.
9. Bazı kıraatler fail ya da mefulü değiştirerek anlamın yönünü ve ifade gücünü dönüştürmüştür.

KAYNAKÇA

- el-‘Askalânî, Ebu’l-Fadl İbn Hacer. *ed-Dureru’l-kâmine fî a’yâni’l-mi’eti’s-sâmine*. Haydarabad: Dâiretu’l-ma‘ârifîl-‘Usmâniyye, 2006.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâ‘îl. *Tâcu’l-luga ve sihâhu’l-‘Arabiyye*. thk. Ahmet ‘Abdulgafûr ‘Attâr. 4. Bs. Beyrut: Dâru’l-‘ilm li’l-melâyîn, ts.
- Çelebi, Kâtib. *Keşfu’z-zunûn ‘an esâmi’l-kutubi ve’l-funûn*. thk. Şerefeddin Yaltkaya. İstanbul: Vekâletu’l-Ma‘ârif, 1943.
- ed-Dânî, Ebû ‘Amr. *et-Teysîr fî’l-kirâât*. thk. Otto Pretzl. 2. Bs. Beyrut: Dâru’l-kitâbi’l-‘Arabî, 1984.
- ed-Dânî, Ebû ‘Amr. *el-Mukni’ fî ma’rifeti resmi masâhihi ehli’l-Ensâr*. thk. Nûra bint Hasen. Riyad: Dâru’d-tedmuriyye, 2010.
- ed-Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed. *İthâfu fudalâi’l-beşer fî’l-kirâati’l-erba‘ate ‘aşer*. 3. Bs. Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, 1427 H.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr. *Ma‘ânî’l-kirâât*. Suudi Arabistan: Kral Suud Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Merkezi Yayınları, 1991.
- el-Halebî, Ebu’l-Mehâsin Tâhir. *et-Tezkire fî’l-kirâati’s-semân*. thk. Eymen Ruşdî Suveyd. Cidde: el-Cemâ‘etu’l-hayriyye li tahfizi’l-Kur’ân, 1991.
- İbn ‘Acîbe, Ebû’l-‘Abbâs Muhammed. *el-Bahru’l-medîd fî tefsîri’l-Kur’âni’l-mecîd*. thk. Ahmed ‘Abdullâh el-Kurşî Reslân. Hasen ‘Abbâs Zekî, Kahire: by., 1999.
- İbn Hâluveyh, el-Huseyn b. Ahmed. *İ‘râbu’l-kirâati’s-seb‘ ve ‘leluhâ*, thk. ‘Abdurrahmân el-Usaymîn. Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1992.
- Hasen, İbrâhîm Hasen. *Târîhu’l-İslâm es-siyâsî ve’d-dînî ve’l-ictimâ‘î*. By: Dâru’l-Fikr, 1968.
- el-Hatib el-Bağdâdî. *Bağdat Tarihi*. ed. Mustafa ‘Abdulkâdir ‘Atâ’. c. 5, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1997.
- el-Hemedânî, Ebu’l-‘Alâ’. *Gâyetu’l-ihtisâr fî kirâati’l-‘aşere eimmeti’l-emsâr*. thk. Eşref Muhammed Fuâd Tal‘et. Riyad: Riyad Üniversitesi, 1994.
- el-Heytemî, Ahmed b. Muhammed İbn Hacer. *ez-Zevâcir ‘an iktirâfi’l-kebâir*. Dâru’l-Fikr, 1987.
- İbn Kutlubugâ. *Tâcu’t-terâcim fî tabakâti’l-Hanefiyye*. thk. Muhammed Hayr. Dimaşk: Dâru’l-kalem, 1996.

- İbn Manzûr, Muhammed Ebu'l-Fadl. *Lisânu'l-'Arab*. 3. Bs. Beyrut: Dâru Sâdir, 1994.
- İbn Mucâhid, Ebû Bekr el-Bağdâdî. *es-Seb'a fî'l-kirâât*. thk. Şevkî Dayf. Mısır: Dâru'l-Maârif, 1400 H.
- İbnu'l-Cezerî, Şemsuddîn Muhammed. *Gâyetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1971.
- İbnu'l-Cezerî. *en-Neşr fî'l kirâeti'l 'İbn 'Âşûr, et-Tahrîr ve't-tenvîr*. thk. 'Alî Muhammed. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, ts.
- İbnu'l-Cezerî. *Tahbîru't-teysîr fî kirââti'l-eimmeti'l-'aşere*. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-İlmiyye, t.s.
- İbnu'l-Esîr, 'İzzuddîn. *el-Lubâb fî tehzîbi'l-ensâb*. Beyrut: Dâru sâdir, 1980.
- el-Kâdî, 'Abdulfettâh. *el-Budûru'z-zâhire fî'l-kirâati'l-'aşri'l-mutevâtire*. Mekke: Mektebetu Enes b. Mâlik, 2002.
- el-Kâdî, 'Abdulfettâh. *el-Vâfî fî Şerhi's-Şâtıbiyye fî'l-kirâati's-seb'*. 5. Bs. Cidde: Mektebetu's-sevâdî, 1999.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. 'Abdullâh b. 'Abdilmuhsin et-Turkî. Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 2006.
- el-Makdisî, Ebû Şâme. *İbrâzu'l-meânî min hirzi'l-emânî*. thk. İbrâhîm 'Atve. Kahire: Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1986.
- Mekkî b. Ebî Tâlib. *el-İbâne 'an ma'ânî'l-kirâât*. thk. 'Abdulfettâh İsmâ'îl. Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts
- Mekkî b. Ebî Tâlib. *el-Hidâyetü ilâ Bulûği'n-Nihâye*. Yüksek Lisans Tezi. Şârika Üniversitesi, 2008.
- el-Meşherâvî, Nâile Nu'mân. *en-Nesefî ve ârâuhu'l-'akâdiyye*. Yüksek Lisans Tezi. Emîr 'Abdulkâdir Üniversitesi, 1995.
- Muhammed b. Muhammed İbnu'l-Cezerî. *Muncidu'l-mukrîîn ve murşidu't-tâlibîn*. thk. Nâsir Muhammedî Muhammed Câd. Kahire: Dâru'l-Âfâk, 2010.
- Muhammed Şefîk Girbâl. *el-Mevsû'tu'l-'Arabiyye el-muyessere*. Kahire: Dâru's-Şa'b, 1953.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Muğnî fî tevcîhi'l-kirâati'l-'aşri'l-mutevâtire*. 2. Bs. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1988.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *Mu'cemu huffâzi'l-Kur'ân 'abre't-târih*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992.
- Nasr, 'Atiyye Kâbil. *el-Kabesu'l-câmi' bi-kirâeti Nâfi'*. Medine: Dâru't-takvâ, 2009.

- en-Neseî, Ebu'l-Berekât. *el-İ'timâd fî'l-i'tikâd şerhu'l-'Umde*. thk. Nâdir b. Muhammed. Dâru'l-Fecr, 2020.
- en-Neseî, Ebu'l-Berekât. *Tefsîru'n-Neseî (Medâriku't-Tenzîl ve hakâiku't-te'vîl)*. thk. Yûsuf 'Alî Bedevî. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-tayyib, 1998.
- es-Sehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân. *ed-Dav'u'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- es-Semîn el-Halebî, Ebû'l-Abbâs. *ed-Durru'l-masûn fî 'ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. Şam: Dâru'l-Kalem, ts.
- es-Suyûtî, Celâluddîn. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim. Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyye el-'Amme, 1974.
- eş-Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed el-Hatîb. *es-Sirâcu'l-Munîr fî'l-Î'âne 'alâ Ma'rifeti Ba'di Me'ânî Kelâmi Rabbînâ'l-Hakîmi'l-Habîr*. Kahire: Bûlâk Matbaası, 1869.
- Şihâbuddîn Yâkût. *Mu'cemu'l-buldân*. Beyrut: Dâru sâdir, 1977.
- Tâcuddîn, Ebû Muhammed 'Abdullâh. *el-Kenz fî'l-kirâati'l-'aşr*. thk. Hâlid el-Meşhedânî. Kahire: Mektebetu's-sakâfe, 2004.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-Beyân*. Dârü't-Terbiye ve't-Turâs, Mekke. ts.
- et-Tayyîbî, Şerefuddîn. *Fütûhu'l-Gayb fî'l-Keşfi 'an kinâ'i'r-Reyb*. thk. Araştırmacılar heyeti – İyâd Muhammed el-Ğavc. Dubai: Uluslararası Kur'an-ı Kerîm Ödülü, 2013.
- et-Temîmî, Takiyyuddîn 'Abdulkâdir. *et-Tabakâtu's seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. thk. 'Abdulfettâh Muhammed el-Hilv. Riyad: Dâru'r-Rufâ'î, 1983.
- ez-Zeccâc, Ebû İshâk. *Me'ânî'l-Kur'ân ve i'râbuhu*. thk. 'Abdulcelîl 'Abd Şelebî. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1988.
- ez-Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsuddîn. *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ'*. thk. Hassân 'Abdummennân. Mekke: Beytu'l-efkâr, 2004.
- ez-Zemahşerî, Mahmûd b. 'Umer. *Tefsîru'l-Keşşâf*, thk. Mustafa Huseyn Emîn. 3. Bs. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1987.
- ez-Zerkânî, Muhammed 'Abdul'azîm. *Menâhilu'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Fevvâz Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, 1995.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn. *el-A'lâm*. 15. Bs. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 2002.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Bayan ABDULLAH
Yabancı Dili	Arapça
Orcid Numarası	0009-0004-4734-5353
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10619666
Lise	Mevlana Çok Programlı Anadolu Lisesi 2018
Lisans	Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 2022
Yüksek Lisans	Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri
Mesleki Deneyim	-
Akademik Çalışmalar	Tefsir ve Edebiyat Kitaplarındaki Cin Tasviri (Araştırma Makalesi, Haziran 2024, Aydın Arapça Araştırmaları Dergisi, Cilt6, Sayı 1. DOI: 10.17932/IAU.ARAP.2019.020/2024.601